

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

Saavutettavampaa taideopetusta erityislapsille

Case Helsingin kulttuurikeskuksen 5x2-taideopetus

Mirka Nokka

Kulttuurituottaja YAMK (60 op)

Arvioitavaksi jättämisaika 03 / 2017

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Kulttuurituotannon koulutusohjelma, kulttuurituottaja (ylempi AMK)

TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Mirka Nokka	Sivumäärä 94 ja 9 liitesivua
Työn nimi Saavutettavampaa taideopetusta erityislapsille – Case Helsingin kulttuurikeskuksen 5x2-taideopetus	
Ohjaava(t) opettaja(t) Arto Lindholm	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Helsingin kulttuurikeskus, Paiju Tyrväinen	
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda uutta tietoa taideopetuksen saavutettavuudesta, jotta erityislasten osallistuminen Helsingin kulttuurikeskuksen tuottamaan 5x2-taideopetukseen olisi jatkossa entistä helpompaa. Opinnäytetyössä tutkittiin, mitä muutoksia ja uudistuksia tulisi tehdä, jotta 5x2-taideopetuksen saavutettavuus parantuisi. 5x2-taideopetus on maksutonta ja laadukasta taideopetusta helsinkiläisille ala-asteen koululuokille. Työn tilaajana oli Helsingin kulttuurikeskus, jonka toimipisteissä tuotettiin 5x2-taideopetusta 4659 lapselle vuonna 2016. Helsingin kulttuurikeskus on Helsingin kaupungin virasto, joka tukee, edistää ja tuottaa kulttuuria Helsingissä.</p> <p>Opinnäytetyön lähestymistapa oli tapaustutkimus. Pyrkimyksenä oli tutkia 5x2-taideopetuksen saavutettavuuden nykytilaa, luoda uutta tietoa taideopetuksen saavutettavuudesta ja kehittää erilaisia toimenpiteitä, joilla saavutettavuutta voi edistää taideopetuksessa. Menetelminä käytettiin vertaisarviointia, havainnointia, palauteanalyysia ja haastattelua.</p> <p>Opinnäytetyön merkitys ammattialalle on lisätä tietoa ja osaamista taideopetuksen saavutettavuudesta. Kehittämistyössä kokeiltiin erilaisia keinoja ja toimintatapoja, joiden avulla taideopetuksen saavutettavuutta voitaisiin parantaa. Näitä kokeiluja tehtiin kehittämällä esitietolomake luokanopettajille, koostamalla tieto- ja osaamispankki tuottajille, kouluttamalla taideopettajia ja hankkimalla taideopetukseen apuvälineitä. Kehittämistyössä oli mukana kolme pilottiluokkaa, joiden kanssa läpivedetyn prosessin kautta kerättiin kokemuksia esitietolomakkeen ja apuvälineiden toimivuudesta sekä etsittiin taideopetuksen saavutettavuuteen liittyviä ongelmia ratkaisuja. Pilottiluokkien oppilaita havainnoitiin taideopetuksessa ja heiltä kerättiin palautetta. Luokanopettajien, tuottajien ja taideopettajien asiantuntemusta hyödynnettiin ja sen pohjalta tehtiin johtopäätöksiä 5x2-taideopetuksen saavutettavuuden kehittämis-kohteista.</p> <p>Pilotoinnin ja haastattelujen pohjalta selvisi, että luokanopettajan läsnäolo 5x2-taideopetuksessa on ehdottoman tärkeää, kun kyseessä on erityisluokka. Esitietojen saaminen taideopetukseen tulevasta erityisluokasta on erityisen tärkeää, jos luokalla on väkivaltaisia tai vaikeasti sairaita lapsia. Selvisi myös, että koululuokkien ei aina ole mahdollista osallistua taideopetukseen koulun ulkopuolella ja 5x2-taideopetusta tulisi viedä myös kouluihin. Taideopettajien lisäkoulutus erityislasten kohtaamisessa on tärkeää ja sitä tulisi tarjota 5x2-taideopettajille säännöllisesti. Uusia taideopettajia rekrytoitaessa tulee ottaa huomioon, onko heillä kokemusta ja osaamista erityislapsien opettamisesta. Taideopettajille täytyy tarjota vertaistukea ja tarvittaessa tulee palkata taideavustajia taideopettajan tueksi 5x2-taideopetukseen.</p> <p>Työn tuloksia voidaan hyödyntää kaikissa Helsingin kulttuurikeskuksen toimipisteissä, joissa järjestetään 5x2-taideopetusta. Esitietolomaketta voidaan käyttää myös muissa kulttuurikeskuksen kouluille tuottamissa taidekasvatuksellisissa palveluissa. Opinnäytetyön tulosten hyödyntäminen on mahdollista kaikissa taidelaitoksissa ja lastenkulttuurikeskuksissa, joissa tuotetaan taidekasvatuksellisia palveluita koululuokille. Opinnäytetyö toi lisätietoa siitä, miten erityislapset voidaan huomioida taidekasvatuksellisia palveluita suunniteltaessa ja miten taidekasvatuspalveluiden saavutettavuutta voidaan parantaa.</p>	
Asiasanat Taidekasvatus, taideopetus, erityislapset, saavutettavuus, inklusio, integraatio, esteettömyys	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Degree Programme in Cultural Management, Master of Culture and Art

ABSTRACT

Author Mirka Nokka	Number of Pages 94 + 9 Appendices
Title Adding accessibility to art education for children with special needs – Case 5x2 art education of the City of Helsinki Cultural Office	
Supervisor(s) Arto Lindholm	
Subscriber and/or Mentor The City of Helsinki Cultural Office, Paiju Tyrväinen	
<p>Abstract</p> <p>The aim of the thesis was to create new information about the accessibility of art education so that children with special needs would find it easier to take part in the 5x2 art education produced by the City of Helsinki Cultural Office. The thesis examined the changes and revisions that are needed to make the 5x2 art education more accessible. The 5x2 art education is free, high-quality art education given to elementary school classes in Helsinki. The thesis was commissioned by the City of Helsinki Cultural Office. The office produced the 5x2 art education to 4659 children in 2016. The City of Helsinki Cultural Office is an agency of the City of Helsinki which supports, promotes and produces culture in Helsinki.</p> <p>The thesis was a case study. The goal was to investigate the status of the accessibility of 5x2 art education, create new information about the accessibility of art education and develop different actions through which accessibility can be advanced in art education. The methods used were peer evaluation, observation, feedback analysis and interviews.</p> <p>The meaning of this thesis to the profession is to add to the information and the know-how of the accessibility of art education. The development work included testing different kinds of means and ways of action to improve the accessibility of art education. These tests were made by developing a preliminary knowledge form for teachers, by composing a knowledge- and know-how-database for producers, by schooling art teachers and by acquiring aids for art education. The development work was made in co-operation with three pilot classes. These classes went through the process by gathering experiences on the usability of the preliminary knowledge form and the aids. The classes also searched for solutions to problems concerning the accessibility of art education.</p> <p>The students of the pilot classes were observed during art education and they were asked to give feedback. Feedback was also gathered from the class teachers, the producers and the art teachers. Based on this feedback, conclusions were made on the targets of improvement of the accessibility of 5x2 art education.</p> <p>Based on the piloting and the interviews, the presence of the class teacher in the 5x2 art education is vital when talking about a special education class. Preliminary knowledge about the special class attending the art education is especially important if the class includes children with a history of violence or serious illness. It was also found that classes are not always able to attend art education outside the school building and therefore the 5x2 art education should also be brought to schools. Additional schooling of art teachers on how to encounter children with special needs is important and should be offered to the 5x2 art teachers regularly. Previous experience and the ability to teach children with special needs should be taken into account in the recruitment process of new art teachers. Peer support must be offered and art assistants must be recruited to aid the art teachers when necessary.</p> <p>The results of this thesis can be used in all outlets of the City of Helsinki Cultural Office that give 5x2 art education. The preliminary information form can be used in other art education services produced for schools by the Office. The utilization of the results of the thesis is possible also in all art institutions and children's cultural centers that give art education services to school classes. The thesis gave additional information about how children with special needs can be taken into account when planning art education services and how the accessibility of these services can be enhanced.</p>	
Keywords Art education, children with special needs, accessibility, inclusion, integration	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
1.1 Opinnäytetyön tilaajan ja 5x2-taideopetuksen esittely	9
1.2 Lähestymistapa ja menetelmät	7
2 KULTTUURIN JA TAIDEKASVATUKSEN SAAVUTETTAVUUS	10
2.1 Lainsäädäntö saavutettavuuden tukena	11
2.2 Kulttuurin saavutettavuus	12
2.3 Inkluisio ja integraatio	16
2.4 Taidekasvatuksen ja erityisopetuksen yhtymäkohtia	18
3 NÄKÖKULMIA TAIDEKASVATUKSEN SAAVUTETTAVUUTEEN	20
3.1 Taidekasvatustuottajien näkökulmia saavutettavuuteen	21
3.2 Saavutettavuus Suomen lastenkulttuurikeskuksissa	27
3.3 Taideopettajien näkökulmia saavutettavuuteen	29
3.4 Erityisopettajien näkökulmia taideopetuksen saavutettavuuteen	34
3.5 Analyysi 5x2-taideopetuksen palautteista	41
3.6 Case Sophie Mannerheimin sairaalakoulu	44
4 PILOTOINTI JA KEHITTÄMISTOIMENPITEET	45
4.1 Koulujen salassapitovelvollisuus ja sitä ohjaavat lait	47
4.2 Esitetolomakkeen laatiminen ja testaaminen	49
4.3 Apuvälineet taideopetukseen ja tietopankki tuottajille	57
4.4 Taideopettajien koulutukset	55
4.5 Pilottiluokkien 5x2-opetusjakso	61
4.5.1 Pilottiluokka A	63
4.5.2 Pilottiluokka B	68
4.5.3 Pilottiluokka C	69
4.6 Pilotin arviointi	72
5 YHTEENVETO JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET	75
5.1 Taideopettajan osaamisen tukeminen	75
5.2 Erityiskohtelua erityislapsille	77
5.3 Kehittämis ehdotukset	79
6 POHDINTAA LOPUKSI	83
LÄHTEET	87
LIITTEET	95

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni kehittämiskohteena on Helsingin kulttuurikeskuksen tuottaman 5x2-taideopetuksen saavutettavuuden edistäminen. 5x2-taidekurssit ovat viiden viikon pituisia (2 opetustuntia/vko) maksuttomia taidekursseja, joita kulttuurikeskus järjestää helsinkiläisille ala-asteen koululuokille. Taidekursseja on tuotettu vuodesta 1987 lähtien ja niiden tavoitteena on antaa lapsille kokemus taiteesta ja taiteellisesta työskentelystä ammattitaiteilijoiden ja taidepedagogien ohjauksessa. Kursseja tuotetaan kulttuurikeskuksen toimipisteissä eri puolilla Helsinkiä: Annantalossa, Stoassa, Vuotalossa, Malmitalossa ja Kanneltalossa. (Annantalo 2016a.) Kerron tarkemmin 5x2-taideopetuksen lähtökohdista ja sisällöistä luvussa 1.2.

Helsingin kulttuurikeskuksen tavoitteena on, että jokainen helsinkiläinen lapsi saisi osallistua ainakin kerran ala-asteen aikana 5x2-taideopetukseen (Rossi-Horto 2007, 10). Joskus käy niin, että erityisluokkien ja sairaalakoulun oppilaat eivät pääse osallistumaan 5x2-kurssille. Syitä on monia. Erityisluokkien opettajat eivät mahdollisesti halua lähteä oppilaidensa kanssa koulun ulkopuolelle taideopetukseen, jos liikkuminen koulun ulkopuolella on haasteellista erityisoppilaiden kanssa. Opettajat myös kokevat joskus, että erityisluokat eivät ole tervetulleita kulttuuripalveluiden kuluttajiksi. Erityislapset saattavat vaihtaa ala-asteen aikana koulua monta kertaa tai he käyvät sairaalakoulua, jolloin heitä on vaikea tavoittaa yksilöinä. Erityisluokkien 5x2-opetukseen osallistumisen esteitä voivat olla koulunkäyntiavustajien ja taksikuljetusten puute sekä ongelmat fyysisessä saavutettavuudessa. Lapset voivat olla fyysisesti tai psyykkisesti liian sairaita voidakseen lähteä koulun ulkopuolelle taideopetukseen.

Olen tuottanut Malmitalossa (Koillis-Helsingin alueellinen kulttuurikeskus) vuodesta 2001 lähtien taidekasvatuspalveluita kouluille. Olen tarjonnut 5x2-taideopetusta erityisluokille ja kokemukset erityisluokkien osallistumisesta taide-tunneille ovat olleet vaihtelevia. Välillä kaikki on mennyt hyvin ja sekä oppilaat että taideopettajat ovat olleet tyytyväisiä. Näiden vuosien aikana olen saanut taideopettajilta viestiä siitä, että heidän havaintojensa mukaan oppilaiden levottomuus, käyttäytymisongelmat ja haasteet ovat lisääntyneet. Taideopettajat ovat jopa todenneet, että he eivät halua opettaa erityisluokkia, sillä oppilaiden haasteet voivat olla hyvin suuria. Osa taideopettajista on todennut, että heiltä puuttuu tarvittavaa pedagogista osaamista kohdata erityislapsia.

Vuodesta toiseen olen törmännyt siihen, että en ole saanut luokanopettajilta etukäteen tarvittavaa tietoa opetukseen tulevista oppilaista. 5x2-opetusta esittelevässä esitemateriaalissa pyydetään opettajaa ilmoittamaan etukäteen, onko oppilailla erityistarpeita. Taideopettajat ovat toistuvasti esittäneet minulle toiveensa saada etukäteen tietoa oppilaiden erityistarpeista voidakseen mukauttaa opetussisältöjä kunkin erityisryhmän tarpeisiin. Käytännössä olen kuitenkin saanut vasta luokan jo saavuttua Malmitalolle tietää, että joku oppilaista on vakavasti sairas ja vaatii jatkuvaa avustajan tukea tai että joku oppilaista on esimerkiksi näkörajoitteinen. Kun taideopettajalla ei ole ollut etukäteistietoa opetukseen tulevien lasten haasteista, hän on mahdollisesti joutunut suunnittelemaan opetussisällöt yllättäen uusiksi.

Työantajani Helsingin kulttuurikeskus tuottaa monenlaisia kulttuuripalveluita erilaisille kohderyhmille. Lapsille ja nuorille tuotettujen taidekasvatuspalveluiden osuus on merkittävä. Kulttuurikeskus haluaa palveluillaan varmistaa, että kulttuuri on monimuotoista ja kaikkien saavutettavissa. (Helsingin kulttuurikeskus 2016b.) Opinnäytetyöni lähtökohta onkin 5x2-taideopetuksen saavuttavuuteen liittyvien ongelmien ratkaisemisessa.

Tavoitteenani on tutkia 5x2-taideopetuksen saavutettavuuden nykytilaa. Keskityn tarkastelemaan saavutettavuutta erityislasten näkökulmasta. Eri menetelmiä käyttämällä luon uutta tietoa siitä, mitä tuottajan tulee työssään ottaa huomioon, kun hän suunnittelee ja tuottaa saavutettavia taidekasvatuksellisia palveluita lapsille ja nuorille. Selvitän opinnäytetyössäni, millaista osaamista taide-

opettajilla tulisi olla erityislasten kohtaamiseen ja mitä kannattaisi tehdä erityisosaamisen edistämiseksi. Tavoitteenani on aineiston tuoman tiedon pohjalta luoda konkreettisia toimenpiteitä saavutettavuuden edistämiseksi koskien 5x2-taideopetusta. Toimenpiteitä voi hyödyntää laajemmin erilaisten taidekasvatuksellisten palveluiden toteutuksessa.

Opinnäytetyöni tulokset hyödyttävät kaikkia niitä toimijoita, jotka tuottavat taidekasvatuksellisia palveluita lapsille ja nuorille. Tavoitteenani on, että opinnäytetyöni myötä saavutettavuusasiat tulisivat lähemmäs sekä tuottajia että taideopettajia. Toivon, että opinnäytetyöni tulokset kannustaisivat tuottajia ottamaan saavutettavuuden entistä paremmin huomioon tulevaisuudessa.

1.1 Opinnäytetyön tilaajan ja 5x2-taideopetuksen esittely

Opinnäytetyöni tilaaja ja työnantajani Helsingin kulttuurikeskus on yksi Helsingin kaupungin virastoista. Helsingin kulttuurikeskus palvelee sekä kaupunkilaisia että helsinkiläistä taidekenttää. Kaupunkilaisille suunnattuja palveluja ovat kulttuuritapahtumat, esitykset, näyttelyt, kurssit ja taidekasvatus. (Helsingin kulttuurikeskus 2016a.) Kulttuurikeskus tuottaa toimipisteissään taidekasvatuksellisia palveluita eri-ikäisille. Kohderyhminä ovat erityisesti päiväkodit, koulut ja perheet. Erityisesti kouluille suunnatut taidekasvatukselliset sisällöt tavoittavat suuren määrän lapsia, perheen sosioekonomisesta taustasta riippumatta. Kouluille suunnattuja taidekasvatuspalveluita ovat muun muassa 5x2-taideopetus, kulttuurikeskus Caisan Kymppikurssit, galleriatyöpajat, Ilmiö X -kurssit, kulttuurikurssit ja elokuvasarjat (alakoulu- ja yläkoulukino). Näitä palveluita tarjotaan kaikille helsinkiläisille kouluille. Lapsiperheille tarjotaan muun muassa Taide-neuvola-toimintaa ja päiväkodeille Taideseikkailuja, taiteilijatoimintaa (Snadisti artsumpi stadi), esityksiä ja elokuvakasvatusta (Skidikino). Lapsille ja nuorille on tarjolla myös vapaa-ajan taidekursseja. Operaatio Pulssi! tuottaa monitoimijaisesti vapaa-ajan toimintaa nuorille. (Helsingin kulttuurikeskus 2016b.) Helsingin kaupunki toteuttaa organisaatiouudistuksen 1.6.2017. Tämän uudistuksen seurauksena Helsingin kulttuurikeskus virastona lakkaa olemasta. Uudessa organisaatiossa kulttuuriasiat kuuluvat kulttuurin ja vapaa-ajan toimialan alaisuuteen. (Helsingin kaupunki 2016c.)

5x2-taidekurssit ovat viiden viikon pituisia (1,5t/vko) maksuttomia taidekursseja, joita Helsingin kulttuurikeskus järjestää helsinkiläisille ala-asteen koululuokille. Kursseja tuotetaan tällä hetkellä kulttuurikeskuksen viidessä eri toimipisteessä: Annantalossa, Stoassa, Vuotalossa, Malmitalossa ja Kannentalossa. Opetusta järjestetään myös 2x5-kurssina Annantalossa, jolloin opetuskertoja on kaksi ja kesto on viisi opetustuntia päivässä. 5x2-kursseilla koululuokka jaetaan pienryhmiin, jotka opiskelevat eri taideaineita. (Annantalo 2016a.) 5x2-taidekursseille osallistui 4 659 lasta vuonna 2016. Helsingin kulttuurikeskus on antanut palvelulupauksen, jonka mukaan jokainen helsinkiläinen lapsi pääsee ala-asteen aikana 5x2-taidekurssille (Helsingin kulttuuri- ja kirjastolautakunta 2016). 5x2-kursseja on tuotettu vuodesta 1987 lähtien (Lindstedt 2010, 12).

Annantalossa taideainetarjonta on laajin; 5x2-taideopetusta annetaan 17 eri taideaineessa, joita ovat muun muassa valokuvaus, video, animaatio, tekstiilitaide, nukketeatteri ja sarjakuva. Annantalossa taideopettajina toimivat Annantalon palkkaamat taideopettajat. (Annantalo 2016a.) Muissa toimipisteissä taideopetus ostetaan ostopalveluna taidekouluilta. Stoassa ja Vuotalossa opetus on kuvataidepainotteista ja taideaineita ovat muun muassa arkkitehtuuri, valotaide ja animaatio. Kannentalossa opetusta järjestetään pienimuotoisimmin ja taideaineita ovat sirkus, kuvataide ja kädentaidot. Malmitalossa kuvataideaineiden lisäksi tarjolla on myös sirkusta, musiikkia, tanssia ja kädentaitoja. (Malmitalo 2016b, Kannentalo 2016 & Stoa 2016.)

5x2-taideopetuksen ydin on alusta alkaen rakentunut seuraavien peruspilareiden varaan: pienryhmätyöskentely, taiteilijaopettajuus, ammattimaisten välineiden ja tilojen käyttö sekä taideopetuksen tasokkuus niin sisällöllisesti kuin opetuksellisestikin. Tavoitteena on antaa lapsille kokemus taiteesta ja taiteellisesta työskentelystä ammattitaiteilijoiden ja taidepedagogien ohjauksessa. (Rossi-Horto 2007, 10.) Erityisesti Annantalossa elää ajatus taiteilijaopettajuudesta. 5x2-taideopetuksessa taiteilijan ammatti näyttäytyy oppilaille mielekkäänä ja tärkeänä. Taiteilijaopettajan tapaaminen voi myös edustaa oppilaalle erilaisen aikuisen kohtaamista. (emt., 13.)

Taideopetukseen saapuvat luokat jakautuvat pienryhmiin, joiden koko määräytyy taideaineen mukaan. Kukin pienryhmä osallistuu valitun taideaineen opetuk-

seen kymmenen oppitunnin ajan, jotta lapselle muodostuu kyseisestä taiteenalasta monipuolinen käsitys. Pienryhmätyöskentely mahdollistaa oppilaan henkilökohtaisen ohjauksen. Ryhmäkokoonten valinnalla luokanopettajalla on mahdollisuus vaikuttaa siihen, että oppilailla on tilaisuus löytää itsensä toisenlaisesta roolista kuin normaalissa kouluopetuksessa. Taideaineesta riippuen työskentely voi olla yksilötyöskentelyä tai ryhmätyötä, jossa viiden kerran aikana syntyy pienryhmän yhteinen tuotos. (emt., 11.)

1.2 Lähestymistapa ja menetelmät

Olen toteuttanut opinnäytetyöni tutkimuksellisen kehittämistyön otteella. Tieteellisessä tutkimuksessa päämääränä on uuden teorian luominen ilmiöstä, mutta tutkimuksellisella kehittämisellä pyritään yleensä ratkaisemaan käytännöstä nousseita ongelmia tai uudistamaan käytäntöjä (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014, 19). Opinnäytetyöni lähestymistapa on tapaustutkimus. Tapaustutkimuksessa tavoitteena on tutkitun tiedon tuottaminen kohteesta. Kehittämistyössä tapaustutkimus soveltuu hyvin lähestymistavaksi, kun halutaan ymmärtää syvällisesti jonkin organisaation tilannetta ja tehtävänä on ratkaista siellä ilmennyt ongelma tai tuottaa tutkimuksen keinoin kehittämis ehdotuksia. (Ojasalo ym. 2014, 52-53.)

Tapaustutkimukselle ominaisia menetelmiä ovat muun muassa haastattelut, benchmarking, aivoriihi työskentely ja havainnoiminen. Tapaustutkimus liitetään usein laadulliseen tutkimukseen ja menetelmiin, mutta siinä on mahdollista hyödyntää myös määrällisiä menetelmiä. (Ojasalo ym. 2014, 55.) Käytin opinnäytetyössäni menetelminä vertaisarviointia eli benchmarkingia, havainnointia, palauteanalyysia ja haastattelua. 5x2-taideopetusta tuotetaan vain Helsingin kulttuurikeskuksessa, joten tärkeänä aineistonhankkimismenetelmänä toimivat haastattelut. Toteutin haastattelut yksilö- ja parihaastatteluina sekä ryhmähaastatteluna. Haastattelin muun muassa taideopettajia, museolehtoreita ja taidekasvatustuottajia, yhteensä 17 ihmistä. Lisäksi haastattelin sähköpostitse 17 erityisopettajaa, taideopettajaa ja tuottajaa. Vertaisarvioinnin avulla keräsin tietoa siitä, miten saavutettavuus huomioidaan Helsingin kaupungin taidemuseo HAMissa, jossa samoin kuin Helsingin kulttuurikeskuksen toimipisteissä käy

paljon koululuokkia taidetyöpajoissa. Saadakseni tietoa 5x2-opetuksen laadusta tein palauteanalyysin 5x2-taideopetuksen palautteista. Toteutin myös pilottihankkeen kolmen ala-asteen luokan kanssa. Kerron lisää jokaisesta käytetystä menetelmästä ja sen soveltuvuudesta tähän kehittämistyöhön aihetta käsittelevien lukujen kohdalla. Opinnäytetyöni keskeisiä käsitteitä ovat erityisopetus, taidekasvatus, taideopetus, saavutettavuus, inklusio, integraatio ja erityislapsi. Avaan näitä käsitteitä opinnäytetyössäni lyhyesti.

Opinnäytetyöni rakentuu kuudesta luvusta. Johdantoa seuraava teoriapainotteinen luku käsittelee kulttuurin ja taidekasvatuksen saavutettavuutta. Kolmannessa luvussa käsittelen taidekasvatuksen saavutettavuuteen liittyviä asioita muun muassa eri ammattiryhmien näkökulmasta. Neljännessä luvussa kerron kehittämistyöni pilottihankkeesta. Viidennessä luvussa kerron, mitä kehittämiskehityksiä tuli esille teorian, pilotoinnin ja haastattelujen pohjalta. Lopuksi arvioin opinnäytetyöni ja luon katseeni tulevaisuuteen.

2 KULTTUURIN JA TAIDEKASVATUKSEN SAAVUTETTAVUUS

Tässä luvussa esittelen saavutettavuuden ja inklusion teoriaa keskittyen kulttuuripalveluihin ja taidekasvatukseen. Esittelen lait, jotka ovat kulttuurin saavutettavuuden edistämisen tukena. Opinnäytetyössäni keskityn taideopetuksen saavutettavuuteen erityislusten näkökulmasta.

Termejä vammainen, erityinen, erityisoppilas, erilainen oppija sekä erityisryhmä käytetään rinnakkain ja päällekkäin, vaikka näillä termeillä onkin merkityseroja. Vaikka isolla osalla erityisopetuksen piirissä olevista oppilaista ongelmat ovat suhteellisen pieniä ja ulkoisesti näkymättömiä, ovat erityisoppilaat aina jollain tapaa vammaisia sanan laajassa merkityksessä. (Salonen 2012, 13.) Erityistä tukea tarvitaan, kun kasvun, kehityksen ja oppimisen edellytykset ovat heikentyneet vamman, sairauden tai toimintavajavuuden vuoksi. Erityisen tuen tarpeessa olevalla lapsella voi olla kielen kehityksen vaikeuksia, sosioemotionaalisen tuen tarve, kehityksen viivästymä, tarkkaavaisuuden häiriö tai jokin vamma. Myös maahanmuuttajalapsen ja lastensuojelun tukitoimia tarvitsevat lapset voi-

vat olla erityislapsia. (Pihlaja & Viitala 2004, 116-117.) Käytän opinnäytetyössäni termiä erityislapsi lyhennyksenä erityisen tuen tarpeessa olevasta lapsesta.

2.1 Lainsäädäntö saavutettavuuden tukena

Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa käsitellään yhdenvertaisuuslaissa (21/2014) ja naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa (609/1986) (Finlex 2014 & Finlex 1986). Laki kieltää välittömän (suoran) syrjinnän, välillisen (epäsuoran) syrjinnän, häirinnän, kohtuullisten mukautusten epäämisen sekä ohjeen tai käskyn syrjiä jotakuta. Kielletyt syrjintäperusteet ovat ikä, alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, poliittinen toiminta, ammattiyhdistystoiminta, perhesuhteet, terveydentila, vammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen tai muu henkilöön liittyvä syy. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. (Finlex 2014.) Ensimmäinen suomalainen vammaispoliittinen, inklusiivinen laki oli vuoden 1987 vammaispalvelulaki (Saloviita 2013, 95). Lain mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että kunnan yleiset palvelut soveltuvat myös vammaiselle henkilölle (Finlex 1987).

Perustuslain mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti. Kansalaisten perusoikeuksiin kuuluu yhdenvertaisuus. Erilliskohtelu (segregaatio) on syrjintää, ellei siihen ole hyväksyttävää syytä. Suomalainen lainsäädäntö ei tue oppilaiden opettamista erillään toisistaan sukupuolen, alkuperän, vammaisuuden tai muunkaan syyn nojalla. (Edu.fi – opettajan verkkopalvelu 2016.)

Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus Lapsen oikeuksista käsittelee artikkelissa 23 vammaisen lapsen oikeuksia. Sopimuksen mukaan valtion antama apu vammaisille lapsille on suunniteltava varmistamaan vammaisen lapsen mahdollisuus koulunkäyntiin, koulutukseen, terveydenhoito- ja kuntoutuspalveluihin, ammattikoulutukseen ja virkistystoimintaan siten, että lapsi sopeutuu mahdollisimman hyvin häntä ympäröivään yhteiskuntaan ja saavuttaa mahdollisimman korkean yksilökohtaisen kehitystason, sivistyksellinen ja henkinen taso mukaan luettuina. (Unicef 2016.)

Taiteen perusopetus on tavoitteellista tasolta toiselle etenevää ensisijaisesti lapsille ja nuorille järjestettävää eri taiteenalojen opetusta, joka samalla antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen (Opetushallitus 2017). Taiteen perusopetus on pitkäjänteistä, laadukasta ja tavoitteellista. Siitä säädetään lailla (633/1998) ja asetuksella (813/1998). (Finlex 1998.) Opetus taiteen perusopetusta antavissa oppilaitoksissa on Opetushallituksen määräämän opetussuunnitelman perusteiden mukaista, johon kuuluu opetuksen yksilöllistämisen periaate: ”Mikäli oppilas ei vammaisuuden, sairauden tai muun näihin verrattavissa olevan syyn vuoksi kykene opiskelemaan oppilaitoksen opetussuunnitelman mukaisesti, opetussuunnitelman tavoitteita voidaan yksilöllistää vastaamaan oppilaan edellytyksiä. Tällöin oppilaalle laaditaan henkilökohtainen opiskelusuunnitelma, jossa määritellään opiskelun tavoitteet, opiskeluaika, opetuksen toteuttamistapa, tarvittavat tukitoimet, mahdolliset suoritukset ja arviointimenetely.” (Opetushallitus 2005, 3.)

Opetusministeriön vuoden 2003 lastenkulttuuripoliittisessa ohjelmassa todetaan, että lapset ja nuoret voivat olla eri tavoilla toimintarajoitteisia liikkumisen, näkemisen, kuulemisen, ymmärtämisen tai kokemisen osalta. Näistä rajoituksista huolimatta heillä on oikeus täysipainoiseen taiteesta nauttimiseen ja lahjojensa ilmaisemiseen taiteellisin keinoin. Yhteiskunnan on huolehdittava heidän tarpeidensa huomioon ottamisesta sekä palvelujen tarjonnan että taiteen tekemisen alueilla. Julkisten kulttuurilaitosten ja muiden kulttuurialan toimijoiden tarjonnan saavutettavuuteen ja esteettömyyteen kuten myös vammaisten lasten ja nuorten omaehtoisen kulttuuritoiminnan edellytyksiin tulee kiinnittää erityistä huomiota. (Opetusministeriö 2003, 15.)

2.2 Kulttuurin saavutettavuus

Esteettömyydellä tarkoitetaan sitä, että fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen ympäristö, palvelut ja tuotteet on toteutettu siten, että jokainen yksilö voi ominaisuuksistaan riippumatta toimia yhdenvertaisesti. Esteettömyyttä kaipaavat eri tavalla vammaiset ja toimintarajoitteita omaavat henkilöt kuten kuulovammaiset, näkövammaiset, liikuntaesteiset, oppimisvaikeuksiset, muistihäiriöiset, heikon

lihasvoiman omaavat ja lyhytkasvuiset. Yhden esteellisyysryhmän muodostavat ne, jotka eivät ymmärrä suomea tai ruotsia. Jokainen meistä kohtaa toimintarajoitteita elämänsä aikana jo lapsena ja erityisesti ikääntyessämme, joten esteettömyys on kaikille tarpeellista. Kun suunnitellaan esteettömästi, suunnitellaan kaikille. Englanniksi käytetään termiä DFA (Design for all). Erityisesti palvelun tarjonnan yhteydessä käytetään termiä saavutettavuus. (Metalliteollisuuden Standardisointisyhdistys 2010, 6-7.) Esteettömyys on keino vähentää erityistarpeita siten, että ympäristö tehdään alun perin mahdollisimman sopivaksi kaikille (Saloviita 2013, 105).

Opetusministeriön toimenpideohjelman (Opetusministeriö 2006, 7) mukaan kulttuuritarjonta on saavutettavaa silloin, kun erilaiset yleisöt voivat käyttää sitä ja osallistua siihen mahdollisimman helposti ja esteettömästi. Hyvin saavutettava palvelu on kaikkien ulottuvilla ja tarjoaa mahdollisuuden osallistumiseen ja elämyksiin yksilöiden erilaisista ominaisuuksista riippumatta. Saavutettavuus merkitsee osallistumisen mahdollisuutta kaikille ihmisille. Saavutettavuus tarkoittaa myös ihmisten yhdenvertaista kohtelua ja syrjimättömyyttä. Ketään ei saa asettaa muita huonompaan asemaan syntyperän, iän, sukupuolen, vamman tai muun henkilön ominaisuuteen liittyvän syyn takia. Vähemmistö- ja erityisryhmien kohdalla voi olla välttämätöntä turvautua myönteiseen erityiskohteluun, jotta näiden ryhmien tosiasiallinen yhdenvertaisuus toteutuu.

Kulttuurin saavutettavuutta voidaan parantaa poistamalla osallistumisen esteitä. Esteet voivat liittyä aisteihin, tiedotukseen, ymmärtämisen vaikeuteen, asenteisiin, fyysisiin tai taloudellisiin tekijöihin sekä päätöksenteossa oleviin puutteisiin. Hyvän saavutettavuuden edellytyksenä on, että kulttuuripalvelujen tuottajat ja rahoittajat sekä rahoituksesta vastaavat päättäjät ovat tietoisia olemassa olevista esteistä ja keinoista näiden poistamiseksi. Useimmiten esteiden olemassaolo johtuu tietämättömyydestä ja tahattomista asenteista. (emt., 7.)

Erityisryhmät pitää huomioida, mutta samalla on hyvä muistaa, että jollekin saattaa olla tärkeää, ettei tulisi luokitelluksi erityisryhmään kuuluvaksi. Design for all -ajatteluun pohjautuvalla suunnittelulla autetaan asiakasta käyttämään palveluita itsenäisesti tavalla, joka antaa hänelle onnistumisen tunteen. Sen sijaan, että tehdään erityisiä ratkaisuja tietyille erityisryhmille, tulisi tehdä ratkai-

suja, jotka helpottavat jokaisen asiakkaan osallistumismahdollisuuksia ja tekevät kulttuurielämyksestä nautittavamman. (Susi 2014, 7.)

Etenkin vammaisten ja joihinkin erityisryhmiin kuuluvien ihmisten osallistumisen esteenä ovat usein rakennetun ympäristön fyysiset tekijät. Osallistumista vaikeuttavat esimerkiksi kulkureittien epätasaisuus, hissien pienuus, wc-tilojen soveltumattomuus liikkumisesteiselle, liian korkealla olevat ja siten asioimista haittaavat palvelutiskit, esille pantujen tuotteiden ja tekstien vääränlainen sijoittelu, pyörätuolipaikkojen puute katsomossa ja levähdyspaikkojen puute yleisötiloissa.

Mahdollisuus käyttää aisteja vaihtoehtoisesti helpottaa informaation saantia ja rikastuttaa elämyksiä. Jotta näkövammaiset, kuurot, kuurosokeat, huonokuuloiset ja viittomakieliset ihmiset voisivat nauttia tarjolla olevista kulttuuripalveluista, tarvitaan erilaisia erityistoimia. Tekstitykset elokuvissa, pistekirjoitusmerkinnät, kohokartat, reliefikuvat ja sovelletut opastukset tarjoavat informaatiota vaihtoehtoisissa muodoissa. Selkeät kulkuopasteet ja isokokoiset, taustastaan erottuvat tekstit ovat saavutettavia useimmille. Kuvallisten merkkien, esimerkiksi piktogrammien, käyttö kulkuopasteissa tarjoaa lisäinformaatiota monille. (Opetusministeriö 2006, 8.) Hyvin suunniteltu tiedottaminen parantaa kulttuurin saavutettavuutta. Vähemmistö- ja erityisryhmien näkökulmasta tämä tarkoittaa esitteiden visuaalista ja kielellistä selkeyttä, verkkosivujen esteettömyyttä, tiedottamista eri kielillä, vähemmistö- ja erityisryhmille kohdennetulla mainonnalla sekä käyttämällä tiedotuskanavina vähemmistöjen omia tiedotusvälineitä. Myös kulttuuripalvelun esteettömyydestä tiedottaminen on tärkeää. Esimerkiksi liikkumisesteettömyydestä voidaan kertoa pyörätuolisymbolin avulla. (emt., 9.)

Saavutettavuus paranee myös, kun tietoa välitetään sekä äänenä että visuaalisena viestinä vaihtoehtoisesti tai yhtäaikaaisesti. Tekniset apuvälineet, kuten induktiosilmukat tai muut äänensiirtojärjestelmät, tekevät tarjontaa saavutettavaksi. Verkkopalveluiden moniaistinen saavutettavuus edellyttää yhteensopivuutta erilaisten teknisten laitteiden, esimerkiksi puhesyntetisaattorin ja pistekirjoitusnäytön, kanssa. Saavutettavuutta lisää myös tulkkaus, joka voi tapahtua kuvailutulkkauksena, viittomakielellä tai erilaisilla kommunikaatiomenetelmillä. Saavutettavuutta parantavat myös suoraan viittomakielellä tuotetut palvelut. (emt., 8.)

Taloudelliset esteet voivat vaikuttaa osallistumiseen. Kulttuuripalveluiden ja niiden oheispalveluiden, esimerkiksi kahvila- tai kauppapalveluiden, taloudellista saavutettavuutta voidaan parantaa muun muassa erilaisin porrastetuin hinnoin. Erityisryhmiin kuuluvien ihmisen osallistumisen kannalta on tärkeää, että mukana seuraavan avustajan, tulkin, oppaan tai ohjaajan sisään pääsy kulttuurilaitokseen tai -tapahtumaan on maksuton.

Kulttuurisisältöjen ymmärtäminen voi tuottaa vaikeuksia joillekin palveluiden käyttäjille. Syynä voi olla muun muassa puutteellinen kyky hahmottaa pääväestölle suunniteltuja esitteitä, opasteita tai muita informaation lähteitä. Kulttuuripalveluiden saavutettavuutta voi lisätä tarjoamalla selkokielistä informaatiota ja helpottamalla siten ymmärtämistä. Kuvitus sekä mahdollisuus kokeilla ja koskettaa tukevat kielen ymmärtämiseen perustuvaa informaatiota. (emt., 9.)

Kulttuurin saavutettavuuden edistämiseksi tehdään työtä. Vuonna 2003 perustetun Kulttuurikaikille -palvelun tehtävänä on tarjota tietoa ja tukea kulttuuri-toimijoille saavutettavuuden ja moninaisuuden kysymyksissä. Palvelu tekee yhteistyötä paitsi taide- ja kulttuuriorganisaatioiden myös eri yleisöryhmien kanssa. (Kulttuurikaikille 2016.)

Koulumaailmassa on vallalla Yhteinen koulu kaikille -ajattelu, mikä tarkoittaa kaikkien oppilaiden kasvamista koulu-uran alusta alkaen yhdistyneessä koulutusjärjestelmässä, jossa ei ole erillisiä erityiskouluja ja erityisluokkia (Opetushallitus 2016.) Toteutuuko saavutettavuus lapsille suunnatussa taiteen perusopetuksessa? Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama Sata-hanke (saavutettava lastenkulttuuri ja taiteen perusopetus) kartoitti vuonna 2015 haastatteluiden ja kyselyiden avulla lastenkulttuurikeskusten, taiteen perusopetusta antavien oppilaitosten sekä perheiden näkemyksiä siitä, ovatko taide- ja kulttuuriharrastukset saavutettavia erityistä tukea tarvitseville lapsille ja nuorille. Kartoituksessa selvitettiin millä keinoilla saavutettavuutta pystyttäisiin edistämään. Hankkeen esiselvitysraportissa tuli tärkeinä seikkoina esille, että erityistä tukea tarvitseville lapsille ja nuorille taidetoiminta on usein toteutettu projektien tai hankkeiden kautta. Hyviä toimintamalleja on kehitetty, mutta niiden pysyvyyttä ei ole pystytty turvaamaan. Esteenä laadukkaalle toiminnalle nähtiin vähäiset taloudelliset resurssit sekä henkilökunnan ja avustajien määrä suhteessa ryhmäkokoon ja yk-

sittäisen lapsen tai nuoren tuen tarpeeseen. Omalta osaltaan myös esteelliset tilat vaikeuttavat osallistumista tai tekevät sen mahdottomaksi. (Helen 2016, 6.) Taiteen perusopetusta antavilla oppilaitoksilla ei aina ole osaamista tai halua ottaa oppilaitokseen erityislapsia. On jopa käynyt niin, että oppilaitos on kieltänyt erityislapsen osallistumisen taiteen perusopetukseen. (emt., 13.)

2.3 Inkluisio ja integraatio

Erityisopetuksessa on käytössä kolme opetuksen järjestämisen toimintatapaa: segregaatio, integraatio ja inkluisio. Inkluisio on nykyisin useimpien maiden virallisten ohjelmien päämäärä eli tilanne, jossa kaikki lapset voivat käydä yhteistä koulua, jossa on kaikki hyvän yksilöllisen opetuksen edellyttämät resurssit ja palvelut. (Moberg & Savolainen 2015, 76, 80, 90.) Keskeinen tavoite kouluintegraatiota koskevassa kansainvälisessä keskustelussa on ollut, että haasteellisen oppilaan opetus pyritään järjestämään yleisopetuksen luokassa. Tavoitteena on lisäksi ollut, että erityisopetukseen jo siirretty tai otettu oppilas voisi käydä koulua mahdollisimman paljon yleisopetuksen yhteydessä. Kouluintegraatio on edennyt Suomessa hitaasti. Erityiskouluja ja erityisluokkia on vielä paljon ja erityisluokkien ja pienryhmien määrä on viime vuosikymmenen aikana jopa kasvanut. Pysyvä yksilöintegraatio on maassamme harvinaista: noin neljäsosa erityisopetukseen siirretyistä tai otetuista peruskoulun oppilaista on pysyvästi integroituina yleisopetukseen. (Edu.fi – opettajan verkkopalvelu 2016.)

1980-luvun alussa integraatioajattelu kehittyi muun muassa Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Italiassa inkluisioajatteluksi. Inkluisio syntyi perinteisen koulun toimintatapojen joustamattomuudesta, kouluintegraation toteuttamisessa havaituista puutteista ja koulutuksen kaksoisjärjestelmäajattelun kritiikistä. Inkluisio edellyttää kouluintegraatiota perustavampia muutoksia oppimista, oppimisen ohjaamista, koulukulttuuria, kuntatason strategioita ja koulun tehtävää yhteiskunnassa koskevissa käsityksissä ja toiminnoissa. Suomi on sitoutunut kaikkien lasten yhteisopetukseen kansainvälisissä ohjelmajulistuksissa. Niihin kuuluvat YK:n yleiskokouksen vuonna 1993 hyväksymä *Vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskevat yleisohjeet* sekä vuonna 1994 hy-

väksytty kansainvälinen Salamanca-julistus. (Edu.fi – opettajan verkkopalvelu 2016.)

Iso osa inklusiota koskevasta tutkimuksesta (Fullan 1996) osoittaa, että vammaisten oppilaiden siirtäminen uuteen ympäristöön vaatii perustavanlaatuisia muutoksia koulutusjärjestelmän ytimeen (Ferguson 2008, 113). UNESCO:n Salamancan julistuksessa inklusion periaate tiivistyykin lausumaan: ”Jokaisella lapsella on ainutlaatuisen luonteenpiirteet, kiinnostuksen kohteet, kyvyt ja oppimistarpeet. Koulutusjärjestelmät pitäisi suunnitella ja koulutusohjelmat pitäisi toteuttaa siten, että niissä otetaan huomioon näiden luonteenpiirteiden ja tarpeiden suuri vaihtelevuus.” (Elliot, Doxey & Stephenson 2012, 8.)

Suomessa on edetty vaiheittain kohti inklusiivista, kaikille yhteistä koulua ja tätä kehitystä voi hahmottaa kolmella eri tavalla. Yleinen oppivelvollisuus on vähitellen ulotettu koskemaan kaikkia lapsia eli koko väestö on oppivelvollisuuden piirissä. Kouluintegraation avulla on vähennetty erityisluokkaopetuksen tarvetta. Uusin kehitysvaihe on inklusio, joka merkitsee yleisopetus- ja erityisopetusluokkien sulauttamista toisiinsa yhdeksi yhtenäiseksi kouluksi. (Edu.fi – opettajan verkkopalvelu 2016.) Integraation ja inklusion tarpeellisuutta tukee se, että tutkimuksissa on todettu erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden saavuttavan parempia tuloksia integraatioluokalla kuin erityisluokalla. Tulokset koskevat kouluaineita, sosiaalista sopeutumista ja menestystä myöhemmässä elämässä. (Saloviita 2013, 36.) Helsingissä inklusioluokkia on muun muassa Pasilan peruskoulussa. Inklusiomallissa erityisluokka toimii yleisopetuksen luokan yhteydessä, jolloin erityisluokanopettaja ja luokanopettaja tai kotiryhmän omaopettaja toimivat työparina. Pasilassa opetusta toteutetaan jokaisen oppilaan tarpeet huomioiden joko samanaikaisopetuksena tai joustavasti pienemmissä ryhmissä. (Helsingin peruskoulut 2016.) Suurin osa erityisoppilaista opiskelee Helsingissä kuitenkin edelleen erityisryhmissä (Jenu 2016).

Mitä on inklusiivinen taidekasvatus? Määrittely ei ole helppoa. Inklusio nähdään monimutkaisena käsitteenä, joka on kehittynyt vuosikymmenten aikana eri maiden sosiaalisten ja poliittisten ohjelmien pohjalta. Inklusiivinen taideopetus ei viittaa ainoastaan taideoppilaiden sosiaaliseen ja kulttuuriseen ymmärtämiseen vaan tarpeeseen haastaa käsityksemme luovuuden eri muodoista. (Hatton

2015, 1-4.) Akateemikko ja taiteilija Alice Foxin (2010) mukaan inklusiivinen taide toiminta on luovan työskentelyn mahdollisuuksien tukemista marginaalisten ja ei-marginaalisten ihmisten välillä taiteellisen fasilitoinnin ja yhteistyön kautta. Inklusion tarkoituksena on haastaa olemassa olevat esteet ja edistää sosiaalista muutosta. (Austin 2015, 8-9.)

Helsingin kulttuurikeskuksen lasten ja nuorten taidetalossa Annantalossa taideopettajina toimivat Kuusisto ja Sarvela ovat käsitelleet inklusiivisen taideopetuksen käsitettä omassa työssään. Heidän mukaansa inklusiivisessa taideopetuksessa aistien, yksilön kokemuksen ja taidealojen välillä vallitsee moninaisuus, samanarvoisuus ja hyväksyntä. Inklusiivinen taideopetus on yhteisöllistä. Se tarkoittaa sitä, että kaikkia arvostetaan ja kaikkien osallisuudesta huolehditaan. Kuusiston ja Sarvelan mielestä erilaisuus on taideopetuksen voimavara. Erilainen kommunikaatitapa, liikkumistapa, aikakäsitys, aistiherkkyys, asiantuntemus, kokemus, temperamentti, ikä tai koko luovat mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja. Erilaisuus synnyttää taiteellista ilmaisua, jota samanlaisten kesken ei välttämättä syntyisi. (Kuusisto & Sarvela 2016.)

2.4 Taidekasvatuksen ja erityisopetuksen yhtymäkohtia

Tarkastelen opinnäytetyössäni taideopetuksen saavutettavuutta erityislasten näkökulmasta. Sitoakseni kehittämiskohteeni laajempaan asiayhteyteen käsitteelen tässä aluvussa taidekasvatuksen ja erityisopetuksen yhtymäkohtia.

Erityispedagogiikaksi kutsutaan tieteenalaa, joka tutkii niiden yksilöiden ja ryhmien oppimista, kasvatusta ja koulutusta, joiden tarpeisiin enemmistölle suunnatut järjestelyt eivät yksilöllisistä ja tilannekohtaisista syistä sovi (Kivirauma 2015, 12). Erityisopetusta järjestetään sellaisille oppilaille, jotka joku muu on määritellyt poikkeaviksi. Kaikki yhteiskunnat ja koulut joutuvat määrittelemään rajalinjan, jonka ylittävät teot määritellään poikkeavuudeksi. Erityisopetus onkin osa yhteiskuntaa ja koulutusjärjestelmää. (Kivirauma 2015, 27.)

Kaikilla ihmisillä on oikeus tehdä taidetta ja nauttia siitä. Kaikilla ihmisillä on oikeus olla luova (Itkonen 2008, 16). Taidekasvatus on usein mielletty kasvatus-

tieteilijä Juho Hollon (1917) vanhaa julistusta mukaillen kasvatukseksi taiteen avulla, taidetta varten ja taiteeseen. (Räsänen 2008, 115.) Nykypuheessa taidekasvatusta lähestytään kognitiotieteen näkökulmasta tai sitä perustellaan visuaalisen kulttuurin opiskeluna ja osana integroitua opetusohjelmaa. Näiden rinnalla painotetaan edelleen kuvataiteen tehtävää mielikuvituksen rikastajana, itseilmaisun välineenä ja minuuden rakentajana. (emt., 73– 74.)

Taidekasvatusta tarvitaan, jotta ymmärtäisimme omaa kulttuuriamme kokonaisuutena. Taidekasvatuksen tavoitteena ei ole vain uusien taiteilijoiden kasvataminen, vaan sen tulee antaa kaikille välineitä myös itsensä ilmaisuun sekä kokemusten ja elämysten vastaanottamiseen. Taiteisiin tutustuminen ja taiteen tekeminen kasvattavat lapsen voimavaroja. (Hakkola, Laitinen & Ovaska-Airasmaa 1991, 8-10.) Ewingin (2010, 54) mukaan tutkimukset ovat osoittaneet, että taiteella voi olla positiivinen vaikutus lapsen sosioemotionaaliseen hyvinvointiin. Muun muassa tästä syystä taidekasvatusta tulisi olla tarjolla kaikille lapsille tasapuolisesti. 5x2-opetus vastaakin tasapuolisuuden periaatteeseen; 5x2-taideopetus saavuttaa nekin lapset, jotka eivät vapaa-ajallaan harrasta taideaineita.

Erityispedagogiikkaa ja taidekasvatusta voi kuvata toisiaan täydentävinä tieteenaloina, joilla on yhteisesti jaetut periaatteet. Erityispedagogiikan ja taideopetuksen yhtymäkohta pitää sisällään potentiaalin kehittää erityisoppilaiden osallisuutta, itsenäisyyttä ja taiteellista kompetenssia. Erityisopetuksen ja taideopetuksen yhdistäminen motivoi erityisoppilaita menestymään koulussa ja uran luomisessa. On olemassa todisteita siitä, että taidekasvatuksella ja taiteen integroimisella opetukseen on vaikutusta erityisoppilaiden opintomenestykseen. (Anderson 2015, 158-159.) Taiteen kautta oppiminen tarjoaa erityisnuorille mahdollisuuksia pyrkiä uralle taiteen aloilla ja kehittää tarvittavia taitoja elämässä menestymiseen. Taideopettajien ja luokanopettajien on huolehdittava erityisoppilaiden asianmukaisesta ohjaamisesta, jotta erityisoppilaat voivat menestyä opinnoissaan. (emt., 157.)

Taiteen maisteri Mari Salonen (2012) on pro gradu -tutkielmassaan *Erityiskuvataidekasvatus - eräiden kuvataideopettajien keinot muokata ja eriyttää opetusta erityisoppilaiden kohdalla* tutkinut erityiskuvataidekasvatusta koulumaailmassa.

Salonen oli tehnyt tutkimuksessaan huomion kuvataiteen ja erityisopetuksen yhteydestä, mikä ilmenee erityisopetuksessa käytössä olevasta kuvakommunikaatiosta, puhetta korvaavasta tai tukevasta keinosta saada yhteys toiseen ihmiseen (Salonen 2012, 34). Kuvataidetta ja itse tehtyjä kuvia onkin mahdollista käyttää erityisopetuksessa vuorovaikutuksen välineenä, sillä taiteen tekeminen kasvattaa herkkyyttä vuorovaikuttamisessa (Itkonen 2008, 16).

Malley'n (2012, 5–6) raportti taide- ja erityisopetuksen johtavien ammattilaisten tapaamisesta vuonna 2012 osoittaa, että taiteilla on keskeinen rooli erityisoppilaiden opetuksessa. Keskeisiksi tarpeiksi erityislasten taideopetuksen kehittämisessä nousivat taide- ja erityisopetuksen ammattilaisten verkostoituminen ja lisääntynyt tiedon jakaminen sekä parempi kommunikaatio niiden sidosryhmien kanssa, jotka eivät edusta taide- ja erityisopetusta. (Levett Gerber & Horoschak 2012, 114). Derby (2011, 105) osoittaa, että taidekasvatus voisi tuoda erityispedagogiikan tutkimukseen visuaalisesta kulttuurista uudenlaisia näkökulmia, jotka jäävät vähälle huomiolle erityispedagogiikan nykytutkimuksessa. Derbyn mukaan myös taidekasvatuksen opiskelijat ovat huomanneet tarpeen erityispedagogiikan opinnoille, jotka parantavat heidän kykyjään toteuttaa erityisyyttä huomioon ottavaa pedagogiikka erityisoppilaille (Derby 2012).

3 NÄKÖKULMIA TAIDEKASVATUKSEN SAAVUTETTAVUUTEEN

Aiemmin esitellyn Sata-hankkeen kartoituksessa selvisi, että tiedon puute oli onnistuneen taidetoiminnan esteenä useilla eri tavoilla; jos taide- ja kulttuuritoimintaa ohjaavalla henkilökunnalla ei ole tarpeeksi tietoa lapsen tuen tarpeesta, se vaikuttaa erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten osallistumiseen sekä positiivisten kokemusten saamiseen toiminnasta. Esteenä nähtiin myös se, että taideopettajien koulutukseen ei kuulu erityispedagogiikka. (Helén 2016, 9.) Tässä luvussa yritän saada selville, koskevatko nämä samat haasteet 5x2-taideopetusta.

3.1 Taidekasvatustuottajien näkökulmia saavutettavuuteen

Kulttuurikeskuksen vuoden 2017 yksi toiminnallinen tavoite oli kattaa määrällisesti 5x2-taideopetuksella yksi ikäluokka (Kulttuuri- ja kirjastolautakunnan päätösasiakirja 2016). Väestötietojen mukaan 7–12-vuotiaiden yhden ikäluokan keskimääräinen koko Helsingissä vuonna 2016 oli 5447 lasta (Helsingin alue-sarjat 2017). Tavoitteeseen ei päästä, sillä vuonna 2016 5x2-taideopetukseen osallistui 4659 lasta. Oma tietämykseni siitä, miksei tavoitteeseen päästä, koskee taloudellisten resurssien riittämättömyyttä tavoiteltuun oppilasmäärään nähden. Mitä useampi erityisluokka osallistuu 5x2-opetuksen, sitä vaikeampaa on päästä tavoitteeseen nykyisillä resursseilla, sillä erityisluokkien oppilasmäärät ovat pieniä. Koko ikäluokan saavuttaminen tarkoittaisi sitä, että 5x2-opetuksen tuottamiseen pitäisi saada lisäresursseja. 5x2-opetukseen osallistui eri toimipisteissä lukuvuonna 2015–2016 yhteensä 233 luokkaa, joista 24 oli erityisluokkia (Mussaari 2016a).

Lähtökohtaisesti 5x2-taideopetus on saavutettava palvelu. Se on kouluille maksutonta ja näin ollen taloudellisesti saavutettavaa. Joissakin kouluissa retkiin käytettävät matkaraharesurssit ovat erittäin rajalliset. Olen itse törmännyt työsäni siihen, että koululuokka ei ole voinut ottaa maksutonta 5x2-kurssia vastaan, koska luokka ei ole saanut koulun puolesta rahaa matkalippuja varten. Tästä ongelmasta on puhuttu vuosien varrella Helsingin kulttuurikeskuksessa paljon. Jaettuna toiveena meillä taidekasvatuspalveluiden tuottajilla on, että Helsingin seudun liikennelaitos voisi myöntää kouluille ilmaisia matkoja kulttuuripalveluiden äärelle. Tällöin matkaraajojen puute ei olisi esteenä taidekurssille osallistumiseen. Tiedollisesti 5x2-opetus on melko saavutettavaa: jokaisella helsinkiläisellä ala-asteen koululla on kulttuurikoordinaattoriopettaja, jonka tehtävänä on välittää eteenpäin tietoa kulttuuripalveluista, myös 5x2-opetuksesta. Helsingissä on kuitenkin niin paljon kouluja ja opettajia, etteivät kaikki opettajat oletettavasti ole tietoisia maksuttomasta taideopetuksesta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön mukaan lastenkulttuuriin sisällä tulee kiinnittää huomiota poikien osallistumisen edistämiseen. Pojat jäävät nykyisin huomattavasti tyttöjä useammin lastenkulttuurin reunamille sekä kulttuurin vastaanottajina että tekijöinä. Tämä on haaste niin lastentaiteen tekijöille kuin taideopetuk-

selle. Ministeriö ehdottaa, että kaikissa palveluissa pitää kiinnittää huomiota saatavuuden katveeseen eri syistä (sosioekonominen asema, syrjäinen alue, vähemmistökulttuurit, erityisryhmät) jääviin ryhmiin. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2014, 15.) 5x2-opetukseen osallistuvat sekä tytöt että pojat kuten myöskin lapset, jotka kuuluvat erilaisiin katvealueisiin.

Saadakseni selville, mitä haasteita 5x2-taideopetuksen saavutettavuudessa koskien erityislapsia on, järjestin ryhmähaastattelun Helsingin kulttuurikeskuksen taidekasvatustuottajille 25.4.2016. Ryhmähaastattelun etuna on se, että yhdellä haastattelukerralla saadaan tietoa usealta ihmiseltä samanaikaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 210). Toteutin ryhmähaastattelun puolistrukturoituna haastatteluna. Minulla oli valmiit kysymykset (liite 2), mutta haastattelun aikana oli tilaa muuttaa kysymyksiä tarpeen mukaan ja kysyä asioita myös kysymyslistan ulkopuolelta. (Ojasalo ym. 2014, 108.) Haastatellut neljä tuottajaa edustivat kaikkia niitä toimipisteitä, joissa 5x2-opetusta järjestetään: Stoa, Kanneltalo, Malmitalo, Annantalo ja Vuotalo. Näistä taloista vain Annantalo on teetättänyt laajan saavutettavuuskartoituksen vuonna 2014 (Annantalon saavutettavuuskartoitus 2014). Malmitalossa on tehty saavutettavuuskartoitus kymmenisen vuotta sitten. Kartoituksessa selvitettiin fyysistä esteettömyyttä. (Manninen 2016.)

Ryhmähaastattelussa selvisi, että fyysinen saavutettavuus toimii parhaiten näistä toimipisteistä Vuotalossa ja Malmitalossa. Molemmissa taloissa taideluokat ovat helposti saavutettavissa muun muassa pyörätuoleilla. Malmitalossa on sähköisesti avautuva ulko-ovi ja taideluokkiin pääsee hissillä. Annantalossa on esteetön sisäänkäynti, joka on usein rikki. Yhteen taideluokista (keramiikkaluokka) ei pääse pyörätuolilla ollenkaan. Kanneltalon ulko-ovet ovat isot ja painavat, eikä niissä ole sähköistä avausmekanismia. Taideopetustilat, joissa 5x2-opetusta järjestetään Kanneltalossa, eivät kaikki ole suunniteltuja opetuskäyttöön. Stoassa on hyvät taideluokat, mutta reittien varrella on ovia, rappusia ja hissejä. Taloissa on myös aistillisia esteitä. Annantalossa osassa taideluokista akustiikka on huono. Myös Kanneltalossa on akustiikan kanssa ongelmia. Missään näistä taloista ei ole taideopetuksen käytössä apuvälineitä, esimerkiksi erikoissaksia, kuulosuojaimia ja aktiivityynyjä.

Kysyin, saavatko tuottajat taideopetukseen tulevien luokkien opettajilta etukäteen tietoa ryhmien erityistarpeista. Keskustelussa nousi heti esille opettajien puolusteleva asenne koskien oppilaiden haasteita:

Esille nousee paljon se, että näiden [oppilaiden] kanssa on käyty paljon [retkillä] ja kaikki on mennyt tosi hyvin. Erityisryhmien opettajilla saattaa olla se pelko, että otetaanko heidät, tai että me sanotaan, että ei me pystytä ottamaan kun te ootte erityisryhmä. Ne niinku pehmittää sitä, vaikka meille se olis just toisinpäin, että me saatais se tarkka tieto. (Taimiaho 2016.)

Tuottajat olivat yhtä mieltä siitä, että yleensä tietoa tulee liian vähän etukäteen. Toisaalta on myös opettajia, jotka antavat oppilaista hyvin yksityiskohtaista tietoa nimeten oppilaat, vaikka tietoja oppilaista pyydetään nimettöminä. Toiset opettajat ovat salassapitovelvollisuuden vuoksi hyvin tarkkoja kertoessaan tietoa luokasta, toiset kertovat liikaakin.

Helsingin kulttuurikeskus ei ole yksin tämän ongelman kanssa. Haastattelin Helsingin kaupungin taidemuseo HAMin museolehtori Nanne Raiviota (2016) ja hän kertoi samasta haasteesta:

Etukäteistiedon jakaminen on tosi tärkeää. Me kyllä pyritään viestimään niillä keinoilla mitä meillä on, opettajille tätä. Opeinfoissa, joita järjestetään pari kertaa vuodessa, pyrimme aina painottamaan sitä, että mitä enemmän meillä on tietoa siitä ryhmästä etukäteen, niin sitä miellyttävämpää se on kaikille. (Raivio 2016.)

Tuottajat kertoivat tilanteista, joita oli syntynyt, kun opettajat eivät olleet etukäteen kertoneet luokalla olevista erityisen tuen oppilaista. Tässä yksi esimerkitapaus:

Meillä on ollut monesti sellaisia, että on ollut kommunikaatorajoitteinen oppilas ja ei oo saatu etukäteen tietoa. Taideopettajalla saattaa mennä turhaa aikaa siihen, vaikka kaks viidestä kerrasta siihen, että se tajuaa, että tää onkin nyt erityinen tyyppi. Sit opettaja saattaa vasta siinä vaiheessa sanoa, että joo, jos ei se suostu tekeen, niin älä turhaan yritä, äläkä kiinnitä siihen huomiota. (Mussaari 2016c.)

Helsingissä annetusta taiteen perusopetuksesta tehdyssä selvityksessä kävi ilmi, että erityislasten suhteen haasteellisimmiksi koetaan taidelaitoksissa tilanteet, joissa opetuksen järjestäjälle ei ole kerrottu lapsen terveyden kannalta oleellisia taustatietoja. Opettaja ei tällöin pysty varautumaan oppilaan tarvitsemaan tukeen eikä opetustilanteessa huomioitaviin seikkoihin. Taideoppilaitokset ovat pyrkineet varautumaan näihin tilanteisiin taustatietolomakkeilla sekä luomalla selkeät säännöt ja toimintatavat oppitunneille. (Vismanen 2016, 81.) Vastaavanlainen taustatieto olisi hyödyksi myös 5x2-opetuksessa.

Jotkut luokanopettajat jakavat luokkansa pienryhmiin niin, että he sijoittavat tie-toisesti pahimmat riitapukarit samaan pienryhmään. 5x2-taideopettajat joutuvat siis jo lähtökohtaisesti hankalaan asemaan, kun heille ennestään tuntemattomat lapset on jaettu ”kilttien” ja ”tuhmien” ryhmiin. Tuottajat toivovat opettajilta pelisilmää ryhmäjakoja tehdessä, mutta aina tätä toivetta ei oteta huomioon. Opettaja pyydetään kaikissa toimipisteissä pysymään talon seinien sisällä ja puhe-
limella tavoitettavissa 5x2-opetuksen ajan. Opettajille esitetään toive, että he keskustelevat suoraan taideopettajien kanssa, millaisessa roolissa opettajan toivotaan olevan. Joskus taidetunnilla saattaa olla melkoinen hulina päällä, mutta oma opettaja ei halua mennä tilanteeseen mukaan, koska uskoo vain provo-soivansa oppilaita lisää.

Kysyin, miten 5x2-taideopettajat suhtautuvat erityisluokkiin. Stoassa ja Vuotalossa tämänhetkiset taideopettajat ovat kiinnostuneita opettamaan erityisluokkia. Kanneltalossakaan ei ole ongelmia tämän asian suhteen. Malmitalossa suuri osa taideopettajista suhtautuu myönteisesti erityisluokkiin, mutta on myös niitä, joilla on huoli omasta osaamisestaan. He saattavat myös pelätä, miten pärjäävät erityislasten kanssa. Ennakkoasenne ei niinkään kohdistu erityislapsiin vaan omiin taitoihin. Annantalossa osa opettajista työskentelee mielellään erityislasten kanssa, mutta joillakin opettajilla on huonoja kokemuksia takanaan eivätkä he halua opettaa erityisluokkia.

Sillon kun mä aloitin [Annantalossa], mulle ilmoitettiin muutama taideopettaja, jotka ei halua työskennellä erityisoppilaiden kanssa. Meillä on niitä taideopettajia, jotka on sanoneet, että tekevät mielellään erilaisten oppijoiden kanssa töitä, ja sitten on niitä jotka ei ole erityisesti sanoneet mitään ja joille olen laittanut erilaisia luokkia ja se on ollut ihan ok. Sitten on sellaisia jotka sanoo, että kokee, että ei ole osaamista tai että on joku epäonnistunut kokemus takana. (Mussaari 2016c.)

Keskustelimme siitä, millaista osaamista ja tukea taideopettajat tarvitsisivat erityislasten kanssa toimimiseen. Esille nousi erittäin tärkeänä asiana se, että erityisluokilla on oltava 5x2-taideopetuksessa mukana henkilökohtaisia avustajia tai koulunkäyntiavustajia. Myös oman opettajan läsnäolo taideopetuksessa on tärkeää. Kanneltalossa 5x2-opetukseen osallistui keväällä 2016 luokka, jossa oppilailla oli rajoittunut kuulo. Taideopettajat pitivät tärkeänä sitä, että oppilaiden mukana olisi viittomakielentaitoinen henkilö. Tämä toive toteutettiin ja taideopettajat kiittelivät järjestelyjä.

Annantalossa osa taideopettajista osallistui inklusiivisen taidekasvatuksen koulutukseen vuonna 2015 ja tarkoitus oli, että koulutuksen läpikäyneet voisivat toimia taidetunneilla taideavustajina. Ajatusta ei ole vielä toteutettu, mutta 5x2-tunneilla on hyödynnetty taideavustajina harjoittelijoita ja työkokeilijoita. Stoassa 5x2-taideopetukseen oli osallistunut vaikeasti kehitysvammaisten lasten ryhmä ja taideopettajat olivat esittäneet toiveen, että erityisryhmätyöskentelystä olisi hyvä keskustella sellaisten Annantalon taideopettajien kanssa, joilla on paljon kokemusta erityisryhmistä. Keskustelussa nousi esille taideopettajien tarve vertaistuelle ja keskustelulle. Annantalossa ja Vuotalossa taideopettajat voivat tavata ja jakaa kokemuksia taukotilassa, mutta muissa taloissa ei joko ole taukotilaa taideopettajille tai he eivät halua käyttää tarjottua tilaa.

5x2-taideopettajilta vaaditaan kykyä sopeutua yllättäviin tilanteisiin. Yleensä taideopettajat opettavat taidekouluissa, joiden oppilaat tulevat vapaasta tahdostaan harrastamaan. 5x2-taidetunneille tulee kaikenlaisia lapsia: niitä, joita jo lähtökohtaisesti kiinnostaa osallistua taideopetukseen ja niitä, jotka ovat paikalla pakosta ja vastentahtoisesti. 5x2-taideopetukseen tulevan luokan toimintakyky voi olla yllättävä sekä taideopettajille että tuottajalle.

Tänä syksynä (2015) oli yks luokka [5x2-taideopetuksessa] ja se ensimmäinen opetuskerta pääs alkamaan varmaan puol tuntia myöhässä, kun heillä oli omat eväät ja ne söi niitä ja ihan se siirtyminen, 15 porrasta ja käytävän toiseen päähän käveleminen, kaikki otti tosi paljon aikaa. Siinä vaiheessa kun tapasin heidät ja näin tilanteen, niin kävin juttelemassa taideopettajien kanssa, että emme ole ihan olleet tietoisia, että millainen erityisryhmä tulee, mutta otetaan nyt ensimmäinen opetuskerta ihan siltä kannalta, että he pääsevät luokkaan ja tapaavat teidät. Ja sitten seuraavalla kerralla he pääsevät ehkä nopeemmin käyntiin. Että jos tilanne on tää, että me odotetaan jotain ryhmää ja meillä on nimet olemassa ja taideopettaja kuvittelee, että he tulee sinne sillä minuutilla, kun tilanne onkin se, että heillä kestää puol tuntia ylipäänsä mennä se käytävä, niin kyllä siinä vaaditaan taideopettajilta kykyä joustaa ja ymmärtää ja sopeutua. (Taimiaho 2016.)

Kysyin tuottajilta, pääsevätkö kaikki erityisluokat ja valmistavan opetuksen luokat 5x2-opetukseen alakoulun aikana. Mitään varmaa tietoa asiasta ei voida saada, koska luokkia yhdistellään, oppilaat vaihtavat koulua ja luokkaa eivätkä koulut välttämättä ilmoita kulttuurikeskukselle kaikkia koulussa toimivia luokkia. 5x2-taideopetusta tarjotaan erityisesti vain niille luokille, jotka kerran vuodessa ilmoitetaan koulujen toimesta halukkaiksi osallistumaan taideopetukseen. Keskustelussa päädyttiin siihen, ettei kaikkia erityisluokkia mitä todennäköisimmin tavoiteta, varsinkaan kaikkia yksittäisiä erityislapsia. Myös positiivista diskrimi-

naatiota harjoitetaan, eli välillä opetukseen pääsee kaksi kertaa sellainen luokka, jolle koetaan tärkeäksi tarjota tuplamäärä taideopetusta.

Pohdimme syitä siihen, miksi kaikki erityisluokat ja valmistavan opetuksen luokat eivät ilmoita halukkuuttaan osallistua 5x2-opetukseen. Syitä löydettiin koulunkäyntiavustajien puutteesta, kuljetusten hankaluudesta ja epävarmasta tilanteesta erityisesti valmistavien luokkien osalta. Valmistavilla luokilla oppilaat saattavat vaihtua hyvinkin tiuhaan ja tietoja oppilaista tai edes heidän lukumäärästään ei osata antaa etukäteen.

Kerran oli valmistava luokka ja opettaja sano, että hän ei yhtään tiedä, että montako heitä on tai montako heitä tulee. Sillon musta tuntui että taideopettajat oli ihan että he ei saa tietää heistä [oppilaista], mutta mä sanoin että pidetään tää ja ihanaa antaa mahdollisuus ja että edellisviikolla meillä on aika varma tilanne tai voi olla että onkin tullut yks uus lisää. Se itse asiassa meni tosi hyvin, mutta voi olla, että jos on sellainen ihmistyyppi että on ihan paniikissa, niin pitää sitten vaan rauhoittaa, että mennään tällä ja tää on se tieto, että ryhmä pääsee tulemaan. (Pellinen 2016.)

Keskustelua herätti myös se, miten jotkut opettajat käyttävät rankaisukeinona sitä, ettei oppilas pääse mukaan 5x2-opetukseen. Oppilaita oli rangaistu joko heidän joko omassa koulussaan tai 5x2-opetuksessa tapahtuneesta huonosta käyttäytymisestä. Annantalolla on taideopettajien kanssa tehty periaatepäätös, että 5x2-opetuksessa tapahtuneet ikävät asiat käsitellään heti, eikä Annantalo kannata oppilaiden rankaisemista kouluun jättämisellä. Siihen taas ei voida vaikuttaa, että koulussa tapahtuneesta asiasta rangaistaan sillä, että oppilasta ei oteta mukaan 5x2-tunneille.

Haastattelun pohjalta voi vetää muutamia yleisiä, kaikkia 5x2-taideopetusta järjestäviä toimipisteitä koskevia johtopäätöksiä:

1. Etukäteistieto 5x2-kurssille tulevasta luokasta on tärkeää.
2. Taideopettajilla tulee olla mukautumiskykyä ja oikeanlaista asennetta kohdata erityislapsia.
3. Opettajat tarvitset ja haluavat vertaistukea muilta taideopettajilta.
4. Luokanopettajan ja koulunkäyntiavustajan rooli taideopetuksessa on tärkeä.
5. Saavutettavuutta tulisi parantaa hankkimalla apuvälineitä ja lisäämällä taideluokkien fyysistä saavutettavuutta.

3.2 Saavutettavuus Suomen lastenkulttuurikeskuksissa

Saadakseni tietoa siitä, miten saavutettavuusasiat on otettu huomioon lapsille taidekasvatuspalveluita tuottavissa tahoissa ympäri Suomen, lähetin 29.9.2016 sähköpostitse kolmelletoista Suomen lastenkulttuurikeskusten liiton jäsenelle kysymyksiä saavutettavuudesta (liite 1). Toivoin saavani kyselyn kautta selville uusia ideoita ja hyviä käytäntöjä koskien taidekasvatuksen saavutettavuutta. Sain vastaukset seitsemältä liiton jäseneltä eri puolilta Suomea; Espoosta, Kotkasta, Seinäjoelta, Hämeenlinnasta, Sipoosta, Vantaalta ja Jyväskylästä.

Suomen lastenkulttuurikeskusten liitto edistää ammattimaisesti toimivien lasten- ja nuorten kulttuurikeskusten toimintaedellytyksiä ja vahvistaa lastenkulttuurialan osaamista ja tunnettuutta valtakunnallisesti. (Lastenkulttuuri 2016.) Lastenkulttuurikeskusten liiton arvot ovat tasa-arvoisuus, laatu, lapsilähtöisyys ja taide. Liiton strategiassa kerrotaan, että kulttuurien monimuotoisuus, lasten- ja nuorten kulttuuripalveluiden saavutettavuus sekä lasten oikeus osallistua kulttuuri- ja taide-elämään nähdään keskeisinä tasa-arvoa luovina tekijöinä. (Lastenkulttuurikeskusten liiton strategia 2016.) Helsingin kulttuurikeskuksen toimipiste Annantalo on yksi liiton jäsenistä. Liittoon kuuluu 25 muuta lastenkulttuurikeskusta ympäri Suomen. (Lastenkulttuuri 2016.)

Vastausten mukaan viidellä seitsemästä keskuksista ei ole ulkopuolisella taholla teetettyä saavutettavuuskartoitusta tai saavutettavuuden toimintasuunnitelmaa. Käytännöt taidekasvattajien koulutusten järjestämisen suhteen vaihtelevat. Jotkin keskuksat järjestävät koulutusta tarpeen mukaan. Osa vastanneista keskuksista hyödyntää taidekasvattajien erityisosaamista muidenkin taidekasvattajien kouluttamisessa ja luottaa siihen, että erityisryhmien omien ohjaajien ja opettajien asiantuntemusta voidaan hyödyntää. Jyväskylässä Kulttuuriaitta järjestää taideohjaajille keskustelutilaisuuksia, joissa he voivat purkaa kokemuksiaan ja saada vertaistukea. Kulttuuriaitta kouluttaa taideohjaajia ja koulutuksissa on viime vuosina erityisen paljon painottunut erityislasten ja -nuorten kohtaaminen. Vantaalla otetaan jo rekrytoimisvaiheessa huomioon se, onko hakijalla kokemusta erityislasten kanssa työskentelemisestä.

Kysyin, käytetäänkö keskuksissa apuvälineitä taidekasvatuksen tukena. Yleensä erityisiä apuvälineitä ei ole käytössä, mutta taideohjaajat saattavat käyttää esimerkiksi tukiviittomia apunaan tilanteen niin vaatiessa. Kotkassa tukikuvien käyttö oli tullut ajankohtaiseksi, kun valmistavien luokkien oppilaille järjestettiin työpajoja. Minkäänlaista esitietolomaketta työpajoihin tai esityksiin tuleville ryhmille ei ole käytössä yhdessäkään kyselyyn vastanneessa keskuksessa. Lastenkulttuurikeskusten tuottajat luottivat siihen, että ryhmän ohjaaja tai opettaja kertoo varaustilanteessa, jos ryhmällä on jotain erityistarpeita. Jyväskylässä Kulttuurilaista järjestää taidekasvatuspalvelut kouluissa ja kyselyyn vastannut tuottaja piti tärkeänä, että luokanopettaja ja taideohjaaja voivat etukäteen keskustella mahdollisista erityistarpeista.

Kotkan Lasten kulttuurikeskuksessa oli hyviä kokemuksia selkeästä tiedottamisesta erityisryhmille:

Tuotimme A. Reichsteinin Mutatis Mutandis -näyttelyn viime vuonna ja markkinoimme sitä erityisluokille ja pienryhmille. Kerromme tarkasti, mitä näyttely piti sisällään ja mitä siellä tehdään. Siis konkreettinen tiedottaminen, ei markkinointipuhetta tai taidekieltä. Ajattelinkin, että erityisryhmiä helpottaa, jos odotukset on oikeat. Erityistiedottamisen lisäksi kysimme, mitä meidän pitää huomioida heidän ryhmänsä tullessa esteettömyyden, vuorovaikutuksen ym. suhteen. Vaikka itse kehunkin, niin toimi mahtavasti. Ko. ryhmiä kävi runsaasti. (Kotkan lastenkulttuurikeskus 2016.)

Vantaalla oli huomattu, että mikäli kurssi- tai työpajailmoituksessa ei ole mainittua 'sopii myös erityisryhmille', mukaan ei juuri ilmoittaudu erityisryhmiä. Jos soveltuvuus erityisryhmille mainitaan erikseen, ilmoittautuneissa on enemmän erityisryhmiä. Tiedottamisessa kannattaa siis olla selkeä ja ilmaista, onko kulttuuripalvelu suunniteltu niin, että erityisryhmien on siihen helppo osallistua.

Kysyin lastenkulttuurikeskusten tuottajilta, onko keskuksissa kohdattu taidekasvatustilanteissa ongelmia, jotka ovat johtuneet siitä, että saatavilla ei ole ollut etukätestietoa lasten mahdollisista vammoista ja erityistarpeista? Vastauksissa nousi vahvasti esille se, että ryhmän ohjaajan tai opettajan tulee olla läsnä tilanteessa, olipa se sitten esitys, työpaja tai näyttely. Sama koskee lasten vanhempia.

Yhteistyö lastentarhanopettajan tai luokanopettajan kanssa on tässä keskeistä. Tyypillinen ongelmatilanne on, että opettaja poistuu luokasta kesken kaiken/tekee jotain muuta ja työpajan ohjaaja jää yksin ryhmän kanssa. Silloin voi käydä niin, että ohjaaja joutuu keskittymään erityishuomioita tarvitsevan lapsen tilanteeseen. Näitä tilanteita tulee silloin

tällöin edelleen, vaikka ohjeet asiasta ovat selkeät ja niitä vuosittain toistamme. Ohjaajaa ei koskaan saa jättää yksin luokan kanssa. (Jyväskylän Kulttuurialta 2016.)

Hämeenlinnassa sijaitsevan Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARXin tuottajan mukaan avainasemassa ovat ryhmien omat ohjaajat ja opettajat, jotka omalta osaltaan auttavat sopeuttamaan taideohjauksen ryhmälle ja yksittäisille lapsille sopivaksi. Espoon Pikku-Aurossa oli koettu ongelmia lasten huoltajien kanssa. Lapsi oli saattanut käyttäytymisellään häiritä työpajaan tai esitykseen osallistuvia tai jopa esiintyjä juoksemalla keskellä näyttämöä. Pikku-Aurorassa toivottiin, että tällaisen tilanteen voisi ennakoida keskustelemalla huoltajien kanssa. Esityksen aikana tilanteeseen on vaikeaa puuttua.

Seinäjoella Louhimossa oli huomattu, että joskus on ihan hyvä, että lapsista ei tiedetä kaikkea etukäteen:

Välillä on ollut hyväkin ja lapsille vapauttavaa, ettei ole tiennyt kaikkien lasten taustoja, vaan kohdannut heidät yhdenvertaisina. Tällöin palaute on ollut ohjaajien puolelta sellaista, että kuinka tämäkin ”tapaus x” pärjäsi noin hyvin muiden mukana. (Louhimo 2016.)

Vastaukset eri lastenkulttuurikeskusten kesken olivat aika samankaltaisia. Eri-tyisryhmät ja -lapset pyritään huomioimaan mahdollisimman hyvin. Ryhmien opettajien ja ohjaajien rooli nähtiin samankaltaisena eri keskuksissa: ryhmän oma ohjaaja tuntee lapset ja hänen läsnäolonsa ja asiantuntemuksensa lapsista on erittäin tärkeää taidekasvatuksellisessa tilanteessa. Vastauksista nousi esiin erityisesti neljä seikkaa:

1. Oman opettajan läsnäolo ohjaustilanteessa on tärkeää.
2. Tiedotuksessa on hyvä mainita, että taidekasvatuspalvelu sopii myös erityisryhmille.
3. Taidekasvattajan erityisosaamisen hyödyntäminen muiden taidekasvattajien kouluttamisessa ja vertaistuen tarjoaminen.
4. Erityisosaamisen huomioiminen taideopettajien rekrytoimisessa.

3.3 Taideopettajien näkökulmia saavutettavuuteen

5x2-taideopettajat ovat hyvin heterogeeninen joukko. Osa taideopettajista on oman taiteenalan ammattilaisia vailla pedagogista koulutusta. Osalla on myös pedagoginen pätevyys jonkin taiteen alan tutkinnon lisäksi. (Annantalo 2016c.)

Haastattelin (liitteet 3 ja 4) neljää taideopettajaa ja kyselin heidän ajatuksistaan ja kokemuksistaan koskien taideopetusta ja erityisluokkia. Haastatelluista kaksi opettajaa, Sanna Kuusisto ja Annika Sarvela, ovat erikoistuneet erityislapsiin ja -nuoriin ja heillä on useamman vuoden kokemus yhteisötaiteesta ja erityisryhmien ohjaamisesta. Toteutin heidän haastattelunsa parihaastatteluna. Yksi haastatelluista (esiintyy nimettömänä) joutui kerran kylmiltään kohtaamaan haastavan erityisluokan. Neljännellä haastattelemistani opettajista, Kirsi Juntusella, on monen vuoden kokemus 5x2-taideopetuksesta.

Keskustelin taideopettajien kanssa siitä, millaista etukäteistietoa taideopettaja tarvitsee taidetunneille tulevista lapsista. Kaikki olivat samaa mieltä siitä, että etukäteistietoa tarvitaan. Diagnoositiedoilla ei välttämättä tee vielä mitään, vaan taideopettaja tarvitsee ennemminkin tietoa siitä, miten kyseinen diagnoosi vaikuttaa lasten käyttäytymiseen. Taideopettajalle on hyödyllistä tietää, mitkä ovat ne olennaiset asiat lasten käyttäytymisessä, jotka taideopetuksessa tulee huomioida. Kylmiltään ei kenenkään pitäisi joutua opetustilanteeseen haastavan ryhmän kanssa.

Koulu vaihtu yllättäen ja mä sain edellisenä iltana tietää, että se on erityisluokka, eikä mulla ole ikinä elämässäni ollut sellaista. Se ois ollu ihan sama siinä vaiheessa, että mulle ois sanottu mitä täältä tulee, että jos se on vaikka autismi[luokka], niin en mä tiedä, miten mä sen kanssa toimin, ei mitään hajuu. (Taideopettaja 2016.)

Jos taideopettaja joutuu opetustilanteeseen, jota hän ei koe hallitsevansa, hänelle voi jäädä kokemuksesta pelko toimia jatkossa erityisryhmien kanssa. Yksi haastattelemistani taideopettajista joutui lyhyellä varoitusajalla tilanteeseen, jossa hän ilman aiempaa kokemusta erityisluokista päätyi opettamaan erittäin haastavaa luokkaa. Lisäksi hän oli suunnitellut toisen opettajan kanssa taidetunneille hänelle itselleen uudenlaista sisältöä.

Se luokkatila oli ihan kaaoksessa. Enhän mä osannut edes niitä välineitä suunnitella silleen, et se oli ihan pommi koko homma. Eihän niillä riittänyt mikään kärsivällisyys siihen, että ne on sen viis tuntia [kyseessä oli Annantalon 2x5-jakso]. Me yritettiin tauottaa sitä ja muuttaa niitä tehtäviä tosi usein ja joutu tosi paljon improon. (Taideopettaja 2016.)

Toisen taideopettajan vertaistuki nousi esille haastatteluissa. Toisen kokeen taideopettajan kanssa keskusteleminen ennen taideopetuksen alkamista voisi auttaa valmistautumaan opetustilanteeseen. Toisaalta vasta ensimmäisen taidetunnin jälkeen, kun on jo tavannut oppilaat, tietää paremmin, mihin

asioihin tarvitsee tukea. Lisäkoulutuksen järjestäminen nousi esille: jos taideopettaja kokee, ettei hänellä ole kykyjä tai uskallusta opettaa erityisryhmiä, on työnantajan velvollisuus järjestää koulutusta. Työnohjauksellinen tuki koettiin myös tärkeänä; työnohjauksessa voisi käydä purkamassa jonkun ikävän kokemuksen, joka on taidetunneilla tapahtunut. Näin asia ei jäisi vaivaamaan taideopettajaa, eikä nostaisi kynnystä toimia jatkossakin erityisryhmien kanssa.

Haastatteluissa kävi selväksi se, että kun taideopetukseen on tulossa erityisluokka, taideopettaja tarvitsee asiasta ajoissa tiedon. Tällöin taideopettaja ehtii olla etukäteen yhteydessä luokanopettajaan ja kysyä tarkempia tietoja oppilaisista. Hän voi myös selvittää ajoissa, millaiset opetusmateriaalit kyseisille lapsille sopivat ja mikä olisi paras tapa kommunikoida esimerkiksi puhumattomien lasten kanssa. Mikäli taideopettaja kokee, että hän tarvitsee taideavustajan tuekseen, siitäkin pitäisi ehtiä sopia ajoissa tuottajan kanssa.

Periaatteessa tässäkin talossa varmaan kaikki haluaa avoimesti ottaa erilaiset ihmiset vastaan, mutta sit ne resurssit... Kun yhtäkkiä sulla on useampi lapsi, jotka tarvitsee erityistä tukea. Siitä tulis kaikille rikas kokemus, kun miettii, että miten on saatavilla tarvittava tuki siihen, että ne tehtävät ja ne tavoitteet toteutuu sen tunnin sisällä. (Sarvela 2016.)

Avustajan roolista taideopetuksessa keskusteltiin paljon. Taidetunneilla voi olla mukana luokanopettaja ja koulunkäyntiavustaja avustamassa lapsia tai tuottajan palkkaama taideavustaja. Molemmissa tapauksissa avustajan rooli on tehtävä selväksi. Jos koulun henkilökunta toimii taideopetuksessa avustajana, on tärkeää, että heillä olisi myönteinen asenne taideopetukseen.

Jos on sellainen aikuinen mukana, josta oikein huokuu se, että ”en nyt oikein ymmärrä, että miksi ollaan täällä tuhlaamassa aikaa” tai että joka ”apua miks mun pitää joutua tällasiin tilanteisiin” niin se ei oo hyvä. Lapset on vielä herkempiä kuin me aikuiset tajuaan, että nyt tässä jutussa on joku vähän pielessä. Lapsen kannalta se on tärkeää, että ne aikuiset jotka on mukana koulusta, viihtyy ja sitoutuu ja uskoo, että tää on tärkeää tekemistä täällä. (Kuusisto 2016.)

Opettajan ja koulunkäyntiavustajan toimenkuvat ovat erityisluokassa hyvin joustavat. Opettajan tehtäviin kuuluu ensisijaisesti vastata opetuksen suunnittelusta ja toiminnan organisoinnista. Opettaja on luokan lähin esimies, ja hänellä on pedagoginen vastuu luokan toiminnasta. Henkilökohtaisen opetussuunnitelman toteuttaminen edellyttää sitä, että kaikki luokan aikuiset opettavat ja ohjaavat oppilasta opettajan ohjeiden ja yhdessä sovittujen käytänteiden mukaisesti.

(Ahvenainen, Ikonen & Koro 2001, 113-114.) 5x2-taideopetustilanteessa sekä luokanopettajan että koulunkäyntiavustajan roolina on toimia taideopettajan avustajina. Olen saanut työhistoriani aikana useamman kerran taideopettajilta palautetta, joka on koskenut luokanopettajan asemaa taideopetuksessa; opettajan on välillä vaikeaa unohtaa oma roolinsa toiminnan organisoijana ja antaa taideopettajalle vastuu taidetuntien sisällöistä. Välillä luokanopettaja tai koulunkäyntiavustaja saattaa syrjäyttää taideopettajan.

Se [luokanopettaja] oletti, että mä tiedän sen [miten opettaa erityislapsia], ja se suuttu siitä, että mä en tiennyt. Sit se meni vähän sellaseks, että mene sinä nyt pois ja minä hoidan tämän, kun sitä et osaa, niin sit siitä tulee vielä nöyryyttävä tilanne. - - Mä en päässyt luomaan minkäänlaista suhdetta niihin oppilaisiin. Kyllä siihen pitää se oma aikansa ottaa siihen, että ne lapset luottaa sinuun ja miten tässä toimitaan ja kuka toi tyyppi on ja miten se käyttäytyy, että onhan se ihan tosi hämmentävää kaikille. (Taideopettaja 2016.)

Koulunkäyntiavustajan rooli on erilainen koulussa ja taideopetuksessa. Koulujen kasvatustehtävänä on auttaa lapsia, joilla on vaikeaa hallita elämäänsä, hahmottamaan, miten eri tilanteissa käyttäydytään ja opettaa, ettei kaikkeen voi aina reagoida spontaanisti. Koulunkäyntiavustajan tarkoitus on tukea tätä kasvatustehtävää. Kun koululuokka sitten tulee taideopetukseen, tilanne on erilainen kuin koulussa ja lähtökohtana onkin, että taidetunneilla voi toimia omalla tavalla, eikä ole olemassa oikeaa ja väärää. (Kuusisto 2016.)

Tää on haaste meille taideopettajille, että miten me ohjeistetaan niitä aikuisia, jotka on siinä tukena. Miten me [taideopettajat] ollaan selviä siinä [tilanteessa] ja ajatellaan, että se aikuinen ei ole taiteen ammattilainen, eikä sillä ole taidekasvatuksen eikä mitään sellaista koulutusta. Se ei oo ehkä sitä hetkeä aikasemmin ajatellut, että miten lasten kanssa ollaan sellaisessa taidetilanteessa. Vaikka on avoin mieli, niin se auttaa tietysti, mutta vaikka olis miten avoin mieli, mutta ei tiedä selkeesti, että missä mun pitäis tätä lasta auttaa ja mikä mun rooli on siinä, niin se on aika iso haaste ihmiselle yhtäkkiä. (Kuusisto 2016.)

Pahimmillaan avustaja ei edistä integraatiota eikä inklusiota vaan eristää lapsia ryhmästä (Sarvela 2016.) Olipa avustaja sitten koulun henkilökuntaa tai erikseen palkattu taideavustaja, on taideopettajan osattava kertoa avustajalle, mitä tältä odotetaan. Kun taideopettajalla itsellään on punainen lanka hallussa, hän voi kyseenalaistaa, muokata ja muuntaa prosessia tarpeen mukaan. (Kuusisto 2016.)

Mä aina ajattelen niin, että jos on näitä luokan mukana tulleita avustajia tai näitä lapsen henkilökohtaisia avustajia, niin yrittää niin kuin ottaa heidät yhtenä ryhmäläisistä eikä olenkaan olettaa, että ne tietää yhtään sen enempää kuin ne lapset (Kuusisto 2016).

Jos luokanopettaja tai koulunkäyntiavustaja eivät ole läsnä taidetunneilla (oletus on, että he ovat), täytyisi tietää, missä vaiheessa lasten omalle opettajalle voi soittaa. Välillä on käynyt niin, ettei luokanopettajaa ole heti saatu kiinni. Taideopettaja ei ole voinut laittaa levotonta, oirehtivaa lasta yksinään käytävälle rauhoittumaan. Koko muu ryhmä on joutunut keskeyttämään työskentelyn niin pitkäksi aikaa, kunnes oma opettaja on saatu paikalle. (Juntunen 2016a.)

Et sitä mä oon miettinyt, että miten herkästi siinä voi ottaa kannan, että mikä on se raja, että milloin otat siihen omaan opettajaan yhteyttä vai yritätkö sä vaan sinnitellä. Että se on ehkä semmonen [asia], jonka voi taideopettajien kanssa avata, että olis samantyyppinen linja kaikilla, että millon otetaan yhteyttä ja laitetaan ikään kuin jäähyllä se [oppilas]. (Juntunen 2016a.)

Kysyin taideopettajilta, millaisia lapsia he eivät suostuisi ottamaan taideopetukseen. Väkivaltaisuus koettiin niin voimakkaana uhkana, että siihen haluttiin vetää raja. Jos olisi tiedossa, että luokalla on väkivaltaisia lapsia, olisi opettajan tai kouluavustajan läsnäolo opetustilanteessa ehdottoman tärkeää. Kuusiston (2016) mielestä lähtökohtaisesti ei ole estettä minkäänlaisen lapsen osallistumiselle taideopetukseen, mutta resurssien on oltava sellaiset, ettei tilanne koskaan kärjisty väkivaltaan; tarvitaan tarpeeksi pienet ryhmät ja riittävästi avustajia.

Aikuinen on lapsiryhmässä keskeinen henkilö. Hänellä on avaimet ryhmätöinnin jäsentämiseen muun muassa kielen ja keskustelun muodossa. Kasvattajan tulisi olla se, joka tiedostaa ja nimeää asiat, jotka voivat helpottaa ryhmän olemassaoloa. Lisäksi aikuisella on hallussaan keinot, joilla lapset saadaan tekemään jotakin muuta esimerkiksi riehumisen sijasta. (Pihlaja & Viitala 2004, 237.) Kuusiston (2016) ja Sarvelan (2016) haastattelussa kävi ilmi, että jos oppilaalle aiheutuisi koulun ulkopuoliseen taideopetukseen osallistumisesta liiallista kuormitusta, oppilas voisi jäädä omalle koululleen. Jos lapsia ei yhtään kiinnosta osallistua ja he kyseenalaistavat sen, miksi heidät on tuotu taidetunneille, voi sekin olla hieno asia. Tällöin taideopettaja voi kertoa, miksi itse tekee taidetta ja miksi maailmassa on taidetta ylipäänsä. Lapset saavat taidetunneista eritasoisia asioita. Jotkut ovat hyvin kiinnostuneita taiteesta, mutta nekin, jotka tulevat taideopetukseen pakotettuina, voivat saada siitä jotain.

Sitten on niitä tyyppejä, että ei kiinnosta tää ollenkaan, mutta se on kuitenkin heille yks elämys lisää. Ja vaikka tää olis sen lapsen ainoa kerta elämässä, kun joutuu taiteen

kanssa tekemisiin, niin se on kuitenkin se yksi, ja sitten jos tulee joskus elämässä myöhemmin toinen, niin siinä on jo kaksi. Että jos ei olis tätä yhtä, niin se toinen vois mennä ohi. (Kuusisto 2016.)

Loppujen lopuksi taideopetuksessa on kysymys siitä, mitä taideopettaja haluaa lapsille antaa. Kuusisto (2016) alleviivasi, että taideopettajan tulisi miettiä, että miksi minä teen tätä työtä, mitä minä haluan, mikä minulla on se arvokas asia, minkä haluan antaa eteenpäin lapsille.

Että on valmis ottamaan vastaan kaikenlaiset lapset, niin se ei välttämättä tarkoita sitä, että ne kaikenlaiset lapset voisi olla ihan miten tahansa minun oppitunnilla, vaan minulla on myös oikeus, kun kutsun heidät tänne yhteiseen työtilaan, määritellä, että kuinka täällä työskennellään ja siihen on oltava perusteet, konkreettiset perusteet. (Kuusisto 2016.)

Hyvän kasvattajan tunnuspiirteitä on vaikea määritellä. Niin sanottuja hyviä luonteenpiirteitä tärkeämpää on se, miten nuo ominaisuudet yhdistyvät kokonaisuudeksi ja kuinka tietoinen kasvattaja on persoonallisuutensa piirteistä, toiminnastaan ja tunteistaan sekä niiden suhteesta toisiinsa. Kasvattajan vahva itsetunto ja itsensä hyväksyminen heijastuvat takaisin lapsesta. Lapsen minäkuva rakentuu ulkoisten sosiaalisten suhteiden kautta. Näin ollen vahvojen, empaattisten ja luotettavien aikuisten läheisyydessä on hyvä kasvaa. (Pihlaja ym. 2004, 233.)

Tärkeimmät haastatteluissa esille tulleet asiat olivat:

1. Taideopettaja tarvitsee etukäteen tietoa 5x2-opetukseen tulevista oppilaista.
2. Lisäkoulutusta ja vertaistukea erityislusten kohtaamiseen tarvitaan.
3. Taideavustajia on tarvittaessa saatava taideopettajan tueksi.
4. Taideopettajan ja taideavustajan roolit täytyy määritellä ja työnjako tehdä selväksi.
5. Jos lapsen kunto ei anna myöten, taideopetukseen ei ole pakko osallistua.

3.4 Erityisopettajien näkökulmia taideopetuksen saavutettavuuteen

Helsingissä oli 1.–6.-luokilla yhteensä 27 193 oppilasta vuonna 2016. Heistä erityisopetuksessa olevien osuus oli 10 %: integroituna yleisopetuksen ryhmiin

opiskeli 3,7 % ja erityisryhmissä opiskelevia oli 6,3 %. Maahanmuuttajien valmistavassa opetuksessa oli noin 1 % kokonaisoppilasmäärästä. (Jenu, 2016.). Erityinen tuki muodostuu Helsingissä erityisopetuksesta ja muusta perusopetuslaissa kuvatusta tuesta. Erityisen tuen saaminen ei tarkoita välttämättä erityisluokalle siirtämistä. Ennen erityistä tukea tarjotaan tehostettua tukea ja jos se ei riitä, oppilas saa erityistä tukea. Oppilas, jolla on erityisen tuen päätös, voi opiskella lähikoulussaan tuettuna yleisopetuksen ryhmässä, erityisluokalla tai erityiskoulussa. (Helsingin kaupunki 2016a.)

Helsingissä on alakoulun puolella erilaisia erityisluokkia. Alueellinen erityisluokka on kymmenen oppilaan muodostama ryhmä, jossa opettajana on erityisluokanopettaja ja luokassa on yleensä koulunkäyntiavustaja. Erityiskouluissa on kymmenen oppilaan ryhmiä. Erityiskoulut on tarkoitettu oppilaille, joiden tuen tarve on suuri. Pidentetyn oppivelvollisuuden luokka on tarkoitettu lapsille, joiden oppivelvollisuus on pidennetty kestämaan yli yhdeksän vuotta. Näillä luokilla oppilaita on 6–8 ja henkilökuntaa on opettaja mukaan lukien 2–4. Jos oppilaat ovat vaikeasti kehitysvammaisia, oppilaita on kuusi, samoin henkilökuntaa. Pidentetyn oppivelvollisuuden luokat toimivat yhtä koulua lukuun ottamatta yleisopetusta tarjoavien peruskoulujen yhteydessä. Nivelluokka on kahdeksan oppilaan erityisluokka psyykkisesti oirehtiville 1.–6.-luokkalaisille. Luokassa työskentelee erityisluokanopettaja, erityisopettaja ja koulunkäyntiavustaja. Erityiskouluja Helsingissä on kymmenen. Niiden lisäksi Helsingissä toimii sairaalakoulu, jonka oppilaaksi voi siirtyä useammasta eri syystä, muun muassa sairauden tai syrjäytymisuhan vuoksi. (Helsingin kaupunki 2016a.)

Valmistavaa opetusta tarjotaan maahanmuuttajataustaisille lapsille ja nuorille, jotka eivät osaa riittävästi suomen kieltä voidakseen opiskella suomenkielisessä opetusryhmässä. Valmistavan opetuksen ryhmissä opiskellaan suomen kieltä sekä muiden oppiaineiden keskeisiä käsitteitä. Valmistavaa opetusta annetaan enintään vuoden ajan. Kun oppilaan kielitaito on riittävä, hän voi siirtyä perusopetukseen ikäänsä ja taitojaan vastaavalle luokalle. (Helsingin kaupunki 2016b.)

Koin erityisen tärkeäksi saada tietoa saavutettavuusasioista erityisluokanopettajilta. Heillä on ensikäden tietoa siitä, millaisia erityislapsille suunnattujen taide-

kasvatuspalveluiden tulisi olla. Tavoittaakseni mahdollisimman monta erityisopettajaa ja saadakseni tietoa erityisopettajien toiveista ja tarpeista Helsingin kulttuurikeskuksen tarjoaman 5x2-taideopetuksen suhteen päätin haastatella sähköpostitse erityisluokkien opettajia. Tiedän, että opettajien arki on hyvin kiireistä, joten halusin tehdä tiiviit kysymykset saadakseni niihin mahdollisimman paljon vastauksia. Mietin joukon tärkeitä kysymyksiä ja testasin niiden toimivuutta ensin yhdellä erityisopettajalla. Vastausten ja kommenttien perusteella huomasin nopeasti kysymysten heikot kohdat ja muokkasin kysymykset uudestaan selkeämpään muotoon. Pyrin siihen, että kysymykset olisivat selkeitä, eikä mitään kysyä vain varmuuden vuoksi. Kaikki kysymykset olivat avoimia. Täysin avoimia kysymyksiä on suositeltavaa käyttää ainoastaan silloin, kun niiden käyttöön on painava syy (Ojasalo ym 2014, 132.) Tein tässä kohtaa tietoisien valinnan avoimien kysymysten käyttämisestä: kyllä/ei -vastaukset eivät olisi auttaaneet minua kehittämistyössäni.

Satunnaisesti valittu otos koostui 45 helsinkiläisissä alakouluissa opettavasta erityisopettajasta. Helsingissä toimii 82 suomenkielistä koulua, joissa on alakoulun luokka-asteita. Näiden lisäksi toimii kahdeksan erityiskoulua ja yksitoista yksityistä koulua. (Helsingin peruskoulut 2017.)

Lähetin kysymykset (liite 4) erityisopettajille sähköpostitse 22.4.2016. Olin hyvin tietoinen siitä, että sähköpostihaastatteluihin on vaikeaa saada vastauksia. Asetin tavoitteeksi saada viideltä opettajalta vastaukset. Huomasin olleeni liian optimistinen kyselyn suhteen, sillä vastauksia tuli vain yksi. Lähetin muistutusviestin 4.5.2016. Hämmästykseni kysymyksiini eivät vastanneet minulle vuosien varrella erittäin tutuiksi tulleet erityisopettajatkaan. Jälkiviisaana totesin, että olisi kannattanut tarjota opettajille palkintona vastaamisesta esimerkiksi ilmaislippuja kulttuurikeskuksen esityksiin. Mahdollisuus vaikuttaa siihen, että kulttuurikeskuksen palveluita kehitettäisiin saavutettavammiksi, ei ollut tarpeeksi suuri vaikutte vastata kysymyksiin. Olisin todennäköisesti saavuttanut useampia opettajia käymällä haastattelemassa heitä henkilökohtaisesti. Lopullinen vastaajamäärä oli kuusi opettajaa mukaan lukien kyselyn testiversioon vastannut opettaja. Kaikki vastaajat olivat naisia.

Kysyin ensimmäiseksi, mitä esteitä osallistumiselle Helsingin kulttuurikeskuksen tarjoamiin taidekasvatuksellisiin palveluihin on. Vastausten mukaan uusi paikka saattaa hämmentää oppilaita ja käytöshäiriöitä ilmenee usein siirtymien ja matkojen aikoja enemmän kuin oman koulun alueella oltaessa. Kun niin sanottu "oma turvallinen ympäristö" muuttuu, oppilaat reagoivat siihen. Osalle oppilaista lukujärjestyksestä poikkeaminen voi olla hankalaa esimerkiksi aamulla retkille lähdettäessä. Uudet opettajatkaan eivät ole este, jos oma opettaja on läsnä tuomassa turvallisuuden tunnetta. Kaikki opettajat korostivat vastauksissaan sitä, että on täysin luokka- ja opettajakohtaista, syntyykö ongelmia koulun ulkopuolelle lähdettäessä.

Halusin selvittää, millaista tietoa opettajat ovat valmiita jakamaan taideopettajille etukäteen. Kaikki vastanneet olivat sitä mieltä, että jos joku oppilaista on väkivaltainen aikuisia kohtaan, siitä olisi syytä kertoa etukäteen. Yksi opettajista kertoisi etukäteen, jos jollain oppilaalla on jokin hankala oppimisen pulma, joka vaikuttaa opetukseen ja oppilas voisi sen takia joutua noloon tilanteeseen. Myös aistiyliherkkyyksistä etukäteen kertominen koettiin tärkeäksi. Yksi opettaja nosti esille myös sen, ettei kaikkia lapsia voida ottaa mukaan retkille oppilaan oman edun takia.

Taideopettajille ei välttämättä tarvitse kertoa luokkamuotoa, mutta erittäin turvallista on kertoa erityistarpeista lapsista, jottei aivan yllätyksenä tule, jos joku lapsi ei puhu tai käyttäytyy ahdistuksessaan aggressiivisesti. Aggressiivisesti käyttäytyvää oppilasta ei yleensä voi ottaa mukaan, koska uusissa tilanteissa kyseessä on oppilaalle liian suuri haaste, suorastaan stressi, josta lapsi ei koe selviytyvänsä. Tietynlaiset haasteet sopivat oppilaille, jotta onnistumisen merkitys kasvaa, mutta stressiä ei varta vasten kannata järjestää lapselle. Apuvälinetieto kannattaa kertoa taideopettajille. (Opettaja A.)

Samasta asiasta puhui haastattelemani taideopettaja:

Jos lapsi tulee tänne ja se ahdistuu siitä tosi paljon ja sen elämä menee siitä ihan sekaisin, niin silloin voi miettiä, että kannattaako sille lapselle antaa sitä lisäriesaa elämään. Opettajahan yleensä tietää. - - Esimerkiks että matka tänne on jo niin iso juttu jo ja uus ympäristö voi olla iso juttu ja tällaisia. (Kuusisto 2016.)

Tämä nousi esille myös Annantalon 5x2-opetuksesta annetussa palautteessa:

Olin koko ajan epävarma, että oliko oikein, että Alla, joka itki melkein koko ajan, "pakotettiin" mukaan. Kyllä se kuitenkin taisi olla ok. (5x2-opetuksen palaute 2014.)

Päivi Känkäsen väitöskirjassa *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia* puhutaan kontrollista vapaasta tilasta. Tällainen tila on

aikuislähtöisistä toiveista vapaa tila, jossa nuori voi itse määrittää suhteen itseensä ja maailmaan. Taiteellisen itseilmaisun myötä tuleva taiteen metaforinen suoja saattaa joidenkin nuorten kohdalla olla ainoa keino tai lähestymistapa vaikeiden elämäkokemusten käsittelyyn. (Känkänen 2013, 12.) Mikäli lapsen kunto vain antaa myöten, niin tällaisen taiteen metaforisen suojan kokeminen voisi mielestäni olla monelle erityislapselle tärkeää. Erityislapselle on tärkeää saada olla tekemisissä myös sellaisten aikuisten kanssa, joihin hänellä ei ole pedagogista eikä hoidollista suhdetta (Huldén 2016, 25).

Kysyin, mitä tietoa opettaja voi kertoa oppilaistaan taideopettajalle ja tuottajalle. Salassapitovelvollisuus ohjaa opettajia eivätkä he voi kertoa yksilöllistä tietoa oppilaista nimeämällä heidät.

Kouluilla on aika tarkat salassapitovelvollisuudet, eli kaikkea oppilaista emme voi kertoa (mm. mitään henkilökohtaista tai nimettyyn oppilaaseen liittyvää). Koen kuitenkin tärkeänä, että oppilaiden kanssa toimivilla henkilöillä on ennakkotietoa ryhmän toimintakyvystä ja rajoitteista. Myös haastavuudesta on hyvä mainita yleisluonteisesti (ettei tule yllättäviä tilanteita puolin tai toisin). (Opettaja B 2016.)

Salassapito on aika tärkeä asia ja paikan päällä tilanteen mukaan kertoisin välttämättömän eli riittäisi mielestäni että itse olen paikalla ja tiedän ne ja osaisin hoitaa tilanteet. Toki voisin kysyä vanhemmilta erikseen luvan ennen opetustamme että saanko kertoa ja nimetä. (Opettaja E 2016.)

Vastausten mukaan oppilaiden diagnooseista ei voi kertoa ilman vanhempien lupaa muille kuin koulun henkilökunnalle. Vastauksissa toistui ajatus siitä, ettei kaikkea ole välttämätöntä kertoa, koska opettaja on tilanteissa läsnä. Tämä ei 5x2-taideopetuksessa aina toteudu, sillä luokka jaetaan pienryhmiin. Opettaja pystyy olemaan paikalla vain yhdessä pienryhmässä kerrallaan ja yleensä koulunkäyntiavustaja on läsnä toisessa pienryhmässä (jos luokka on jaettu kahteen pienryhmään). Luokka saatetaan jakaa myös kolmeen pienryhmään ja jokaisessa pienryhmässä voi olla erityisoppilaita. Jos opettaja luottaa siihen, ettei hänen tarvitse kertoa oppilaista mitään heidän kanssaan toimiville taideopettajille, voi käytännössä käydä niin, että taidetunneilla tapahtuu jotain yllättävää. Taideopettaja on voimaton näissä tilanteissa; hänellä ei ole mitään käsitystä siitä, miten tilanteen olisi voinut estää tai mitä hän voisi tehdä tilanteen laukaisemiseksi. Oman tietämykseni mukaan oman opettajan paikalle saaminen on kestänyt joissain tapauksissa niin kauan, että haastava tilanne taideluokassa on edennyt jo liian pitkälle.

Kysyin, tulisiko taideopettajilla olla kokemusta erityislasten kanssa toimimisesta. Viisi kuudesta vastaajasta toivoi, että taideopettajilla olisi kokemusta tai edes jonkinlaista ymmärrystä erilaisista tarpeista ja haasteista.

Suhtautuminen, haasteiden tiedostaminen ja tunnistaminen sekä niiden mukaan toimiminen on äärimmäisen tärkeää! (Opettaja C 2016.)

Jos ymmärrystä tai kokemusta ei löydy, niin erityislapset erityisesti aistivat sen ja se vaikuttaa heidän käyttökseen / työskentelyynsä (Opettaja E 2016).

Myös vastakkainen näkemys tuli esille:

Kulttuurikeskuksen taideopettajilla ei tarvitse olla kokemusta erityistarpeisten lasten kanssa työskentelystä. Kokemus voi tietenkin auttaa, mutta hyvin paljon on kyseessä asenne. Sen lapsi vaistoaa ja huomaa. (Opettaja A 2016.)

Yksi vastaajista toivoi, että taidetunneilla säännöt olisivat samat kaikille luokille ja erityisryhmä olisi samassa asemassa muiden taidetalojen ryhmien kanssa. Toisinaan tulisi pystyä joustamaan ohjelmasta, jos oppilaiden toimintakyky niin hetkellisesti vaatii.

Sähköpostihaastatteluun vastanneet opettajat kertoivat myös siitä, miten luokkaa voi etukäteen valmistella poikkeukselliseen tilanteeseen, tässä tapauksessa taidetunneille koulun ulkopuolelle lähtemiseen. Oppilaat valmistautuvat retkiin keskustelemalla, tekemällä sosiaalisia tarinoita ja katsomalla kuvia retkikohteesta. Kysyin myös, miten tarkkoja tietoja taidekurssista haluttaisiin etukäteen ja olisiko tiloihin tutustuminen etukäteen tärkeää.

Mahdollisimman tarkat ja selkeät ohjeistukset. Jos mahdollista, ohjaaja voisi tavata ryhmän ja opettajan ennen kurssin aloitusta, jolloin tavoitteita ja sisältöjä voisi pohtia vielä yksilöllisemmin ryhmän tarpeisiin sopiviksi. (Opettaja D 2016.)

Välillä sisällöistä olisi hyvä tietää etukäteen ja puhua oppilaitten kanssa, koska epävarmuus mitä tullaan tekemään poistuisi ja oppilaalla olisi varmempi olo. Etukäteen näiden kanssa on hyvä käydä viikon/päivän kulku, etenkin jos on poikkeuksia. Joillekin esim. kuvia ym. apunaan käyttävillä ja esim. autismi, asperger...ym. niin heille on etukäteen tärkeää tietää mitä tulee tapahtumaan ja milloin. (Opettaja E 2016.)

Etukäteistutustumista taideluokkiin ei koettu niin tärkeänä:

Minun oppilailleni olisi hämmästyks mennä vain tutustumaan tilaan. Vaikka kuinka asia olisi kerrottu etukäteen, että tutustumme vain tilaan ja tulemme myöhemmin kurssille, oppilaat olisivat pettyneitä ja haluaisivat heti ryhtyä toimeen. Joten me emme edes katso kuvia tilasta, ellei joku oppilas pyydä. (Opettaja A 2016.)

En voi tehdä koko Helsingin erityisopettajakuntaa koskevia yleistäviä johtopäätöksiä sähköpostihaastattelun tuloksista, koska vastanneiden lukumäärä jäi varsin pieneksi. Pääosin vastauksissa toistuivat kuitenkin samansuuntaiset toiveet ja ajatukset. Vastausten perusteella opettajien mielestä on tärkeää jakaa etukäteen taideopettajille erityisesti sellaista tietoa, joka koskee oppilaiden terveydentilaa (esimerkiksi vakava sairaus tai hengenvaarallinen allergia) ja mahdollista aggressiivisuutta. Kautta linjan vastauksista kuului toive siitä, että erityisluokkaan suhtauduttaisiin retkikohteissa kuin mihin tahansa muuhunkin luokkaan.

Kerron ne yleiset linjat, joita pidän toiminnan onnistumisen kannalta tärkeinä (mm. mahdolliset ongelmakohdat) ja mainitsen millainen erityisluokka on kyseessä. Muuten haluan, että olemme kuin mikä vain luokka muiden joukossa ja että ihmiset muodostavat itse käsityksen ja toimintatavan porukkamme kanssa. (Opettaja B 2016.)

Yleensä erityisyys nähdäänkin listana vajavaisuuksia ja puutteita, mutta se voi yhtä lailla olla lista mahdollisuuksia ja erityisiä taitoja. Monet erityisoppilaat voivatkin olla esimerkiksi kuvataiteen oppitunneilla erityisiä lahjakkuutensa, erinomaisen keskittymiskykyä tai ilmaisunsa vuoksi. (Salonen 2012, 38.)

Vastausten antaman informaation perusteella tulee aiheelliseksi kyseenalaistaa Helsingin kulttuurikeskuksen antama palvelulupaus. Lupaus tarjota kaikille helsinkiläisille lapsille 5x2-taideopetusta on toimintamme lähtökohtana. Vastauksista kävi kuitenkin ilmi, että kaikille lapsille koulun ulkopuolella tapahtuva taidekurssi ei sovi. Erikseen voidaan kulttuurikeskuksessa pohtia sitä, voisiko 5x2-taideopetusta viedä kouluihin silloin, kun oppilaiden edun mukaista ei ole lähteä taideopetukseen koulun ulkopuolelle.

Sähköpostihaastattelun tulokset kiteytyvät neljään pääkohtaan:

1. Taideopettajan asenne ratkaisee, mutta kokemus ja ymmärrys erityisryhmistä ovat myös tärkeitä asioita.
2. Etukäteistieto taideopetuksesta helpottaa oppilaiden jännitystä.
3. Oman tutun opettajan läsnäolo taideopetuksessa on tärkeää.
4. Terveydentilaa ja aggressiivisuutta koskeva tieto on tärkeää välittää taideopettajalle etukäteen. Mikäli lapsen kunto ei anna myöten, täytyy tarvoin pohtia, voiko lapsi osallistua 5x2-opetukseen.

3.5 Analyysi 5x2-taideopetuksen palautteista

Tuottajat keräävät 5x2-taideopetuksesta systemaattisesti palautetta kaikissa niissä toimipisteissä, joissa 5x2-opetusta järjestetään. Tuottaja lähettää palautelomakkeet (liitteet 6 ja 7) opetusjakson jälkeen sekä luokanopettajille että oppilaille. Palautteiden kerääminen on osa 5x2-taideopetuksen toimintamallia. Palautteet toimitetaan yleensä myös taideopettajille luettavaksi. Oma kokemukseni on, ettei arjen kiireessä palautteisiin aina ehdi perehtyä. Palautteissa voi kuitenkin olla paljon arvokasta tietoa sekä tuottajalle että taideopettajalle.

Tässä luvussa analysoin Annantalossa vuosina 2012-2015 kerättyä 5x2-palautetta. Analysoin vain erityisluokkien opettajien ja oppilaiden antamaa palautetta. Palautteita oli yhteensä 125 kappaletta. Opinnäytetyössäni pyrin kuvaamaan palautteiden sisältöä sanallisesti, sillä tavoitteena oli etsiä ja tunnistaa tekstin merkityksiä. Analyysin tavoitteena on opettajien ja oppilaiden antaman palautteen perusteella löytää niitä asioita, jotka ovat jo hyvällä mallilla 5x2-taideopetuksessa Annantalossa, ja niitä asioita, joissa on kehitettävää. Luettua-ni palautteet pelkistin aineiston tunnistamalla palautteissa esiintyvät yhteiset piirteet ja nimittäjät. (Ojasalo ym. 2014, 140).

Dokumenttianalyysi on menetelmä, jossa päätelmiä pyritään tekemään kirjalliseen muotoon saatetusta aineistosta. Tarkastelun kohteena olevia dokumentteja voivat olla esimerkiksi tekstiksi muutetut haastattelut, www-sivut, lehtiartikkelit, vuosikertomukset, päiväkirjat, muistiot, raportit ja muut kirjalliset materiaalit. Dokumenttianalyysissa voidaan erottaa kaksi keskeistä analyysitapaa: sisällön analyysi ja sisällön erittely. Sisältöanalyysillä pyritään järjestämään aineisto tiiviiksi ja selkeäksi. Analyysillä luodaan selkeyttä aineistoon, jotta voidaan tehdä selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä. (emt., 136-137.) Tässä luvussa dokumenttianalyysistä käytetään nimitystä palautteen analyysi.

Jaottelin oppilaiden palautteet aluksi kahteen kategoriaan: positiivinen palaute ja negatiivinen palaute. Palautteista kävi ilmi, että jos 5x2-kurssilla oli tapahtunut jotain poikkeuksellista, esimerkiksi palohälytys tai herkkuhetki, siitä oli haluttu antaa palautetta. Oppilaat olivat enimmäkseen nostaneet palautteissa esille sen, mitä he olivat kurssilla tehneet. Yksi sana toistui useissa palautteissa:

hauskuus. ”Kaikista hauskaa oli esiintyminen minä keksin kaiken.” ”Nauroin paljon.” Kursseilla tapahtuneita ikäviä asioita ei juurikaan noussut esille. Ikäviä asioita olivat muun muassa se, että sairauden vuoksi joku kurssikerta oli jäänyt väliin ja että kurssi loppui liian pian. Oppilaiden palautteissa nousi ilahduttavasti esille se, että 5x2-kurssilla oli opittu jotain uutta ja tehty asioita, joita koulussa ei voi tehdä. ”Kiitos että opettitte meidät tanssimaan.” ”Koulussa ei ole maalaustelineitä, oli kiva maalata”. ”Koulussa minä en ole oppinut tekemään saviesineitä.”

Iso osa palautteita antaneista opettajista oli osallistunut luokkansa kanssa Annantalon erityisluokille tarkoitetuille kuvataidetta ja tanssia yhdistäville kursseille. Annantalon opettajat Jesse Saarinen ja Sanna Kuusisto ovat jo useamman vuosikymmenen ajan opettaneet yhdessä erityisluokille tanssia ja kuvataidetta. Heidän saamansa palaute oli kauttaaltaan hyvää. ”Opettajamme Jesse ja Sanna olivat huippuhyviä ja inspiroivia ja taitavia ryhmäohjaajia.” ”Kiitos Jesse ja Sanna mahtavasta kurssista ja pitkästä pinnasta.”

Negatiivisten asioiden osalta opettajien palautteissa toistui kiire. Käytettävissä oleva aika (2 x 45 min) oli osoittautunut liian lyhyeksi. ”Projektiin nähden aika oli aika lyhyt, pienten oppilaiden kanssa tuli hieman kiire.” ”Aikataulu meidän koulun puolesta oli liian kiireinen.” Osa opettajista näki, että oppilaiden keskittymiskyky riittää juuri tuoksi 1,5 tunniksi, osa opettajista taas oli sitä mieltä, että kaksi viiden tunnin mittaista opetuskertaa olisi parempi vaihtoehto. Taideopettajien haastatteluissa kävi kylläkin ilmi, että erityislapsille, joilla on haasteita keskittymisessä, viiden tunnin pituinen taideopetus on haasteellinen. Opettajien palautteissa nousi esille taksiongelma. ”Toivon, että opettajat ymmärtävät paremmin esim. erityisoppilaiden taksikyytien vaikutuksen ryhmän aikataulutukseen, koska taksien aikataulut ovat tiukat.” Aikataulujen suhteen oli annettu myös hyvää palautetta: ”Hienoa, että aikataulujen kanssa pystyi joustamaan, niin että ne sopivat paremmin lapsille.”

Opettajien palautteesta kävi ilmi, miten tärkeitä tukikuvat ovat. ”Kuvat auttavat todella, kuvat ovat kieli. Minun oppilaille ei kannata hirveesti selittää, itse asiassa puhetta, selkokieltä ja sitäkään ei liikaa.” ”Kommunikaatioon vielä enemmän visuaalista tukea”. Koska kielellinen ymmärrys on monilla erityisoppilailla usein

puutteellista tai hankalaa, on näyttämisellä, kuvallisilla ohjeilla ja itse kokeilemisellä suuri rooli opetuksessa (Salonen 2012, 77).

Kuvien tärkeydestä kertoo se, että kuvataidetta käytetään vuorovaikutuksen välineenä. Taiteen tekeminen kasvattaa herkkyyttä. Kun huomaa, millaisia kuvia toiset tekevät, oppii ehkä ymmärtämään heitä paremmin. Osa kehitysvammaisista ihmisistä ei kommunikoi kirjoitella puhumalla toisten ihmisten kanssa. Silloin kuvan tekeminen voi olla keino kertoa omista ajatuksista ja tunteista. (Itkonen 2008, 16.) Ylipäänsä kaikenlaisten kommunikaatiotapojen käyttämistä taideopetuksessa pitäisi tukea. Puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio eli AAC (Augmentative and Alternative Communication) tarjoaa kommunikaatiohäiriöisille mahdollisuuden sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja tasa-arvoiseen osallistumiseen. AAC-merkkijärjestelmiä ovat manuaaliset, graafiset ja kosketeltavat merkit. Manuaalisiin merkkeihin kuuluvat viittomat ja sormiaakkoset. Graafisia merkkejä edustavat kaikki merkit, jotka toimivat kuvien avulla. (Ahvenainen, Ikonen & Koro 2001, 70.)

Iso osa luokista oli tullut 5x2-opetukseen avoimin mielin. Muutama opettaja kertoi palautteessa, että tarkempi etukäteistieto kurssin sisällöstä olisi ollut tarpeen. ”Oppilaita olisi hyvä kuulla [etukäteen], jotta motivaatio olisi alusta alkaen kohdallaan.” Sama asia nousi esille erityisopettajien sähköpostihaastatteluissa.

Valmistavien luokkien opettajien antamassa palautteessa korostui 5x2-kurssin kotouttava vaikutus. ”Integroitumista suomalaiseen kulttuuriin.” ”Oppilaat oppivat tuntemaan Annantalon -> kenties uskaltavat harrastamaan tutussa talossa, uudessa kotimaassa.” ”Oppilaat oppivat paljon myös suomea!” Kiitoksia tuli siitä, että taideopettajat olivat osanneet huomioida lasten huonon kielitaidon. Myös oppilaiden vanhemmat olivat antaneet lastensa opettajille kiittävää palautetta 5x2-kursseista.

Opettajien palautteissa nousi esille samoja asioita, joita tuli esille taideopettajien ja tuottajien haastatteluissa. Palautteet vahvistivat olettamuksiani siitä, mikä on hyvin ja mikä huonosti 5x2-taideopetuksessa erityisluokkien osalta. Johtopäätöksenä palautteista voi vetää sen, että tärkeimmässä roolissa 5x2-kurssin onnistumisessa on taideopettaja. Kiire, kommunikaatio-ongelmat ja oppilaiden mo-

tivaatio-ongelmat ovat selätettävissä taideopettajan ammattitaidolla. Taiteellisen osaamisen lisäksi taideopettajalla tulisi olla yhteistyötaitoja ja mukautumiskykyä, kykyä kohdata haastavia tilanteita ja kokemusta erilaisten kommunikointitapojen käyttämisestä opetuksen tukena (tukikuvat, tukiviittomat). Taideopettajien osaamista erilaisten kommunikointitapojen käyttämisessä tulisi tukea.

Palautteiden perusteella kahden erityisryhmiin tottuneen taideopettajan yhteinen, kaksi taiteenlajia (kuvataide ja tanssi) yhdistävä kurssi toimii erittäin hyvin haastavimpien erityisryhmien kanssa. Muusta 5x2-opetuksesta poiketen luokkaa ei jaeta pienryhmiksi. Koko ryhmä työskentelee yhtä aikaa sekä tanssi- että kuvataideopettajan kanssa. Ryhmän oma opettaja ja avustajat osallistuvat työskentelyyn oppilaiden tavoin. (Annantalo 2016d.) Tällainen 5x2-kurssi on tällä hetkellä tarjolla vain Annantalossa, jonka kursseille kaikki Helsingin erityisluokat eivät pääse osallistumaan rajallisten resurssien vuoksi. Mahdollisuutta järjestää tanssia ja kuvataidetta yhdistäviä 5x2-kursseja muissa kulttuurikeskuksen toimipisteissä kannattaa tutkia.

3.6 Case Sophie Mannerheimin sairaalakoulu

Sophie Mannerheimin koulu on Helsingissä toimiva sairaalakoulu. Koulu toimii kuudessa eri yksikössä. Oppilaat ovat Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin (HUS) lasten- ja nuorten somaattisten, neurologisten, psykiatristen osastojen ja avohoitoyksiköiden, Helsingissä sijaitsevien yksityissairaaloiden, Syömis-
häiriökeskuksen peruskouluikäisiä tai lisäopetuksessa olevia potilaita sekä Helsingin Diakonissalaitoksen lapsi- ja perhetyön palvelualueen peruskouluikäisiä lapsia ja nuoria. Sairaalakouluvaiheen aikana oppilailla säilyy oma koulupaikka, jossa he ovat virallisesti kirjoilla. Koulussa on myös avo-oppilaita, joille oppilaspaikka voidaan myöntää, mikäli sen katsotaan tukevan oppilaan hoitoa ja kokonais kuntoutumista. (Sophie Mannerheimin koulu 2016.)

Koska koulussa viivytään lapsen terveydentilasta riippuen erimittaisia aikoja, on osallistuminen 5x2-taideopetukseen oppilaiden vaihtuessa hankalaa. Otin yhteyttä Sophie Mannerheimin koulun vararehtoriin ja hän ohjasi asian edelleen Välskärinkadun yksikön erityisopettajalle. Olin sähköpostitse yhteydessä erityis-

opettaja Vuorenmaan kanssa ja hän toivoi, että 5x2-taideopetus voisi jalkautua ensimmäiseksi kahteen isoimpaan yksikköön eli Mechelininkadulle ja Norden-skiöldinkadulle, joissa opiskelevat koulun pitkäaikaisimmat oppilaat. Molemmis-
sa yksiköissä on käytössä isohko luokkatila ja jonkin verran säilytystilaa ope-
tusmateriaalien säilyttämiseksi. Osallistuva oppilasmäärä ja opetuksen sisältö
voitaisiin suunnitella yhdessä yksikön vastaavan ja kuvaamataidonopettajan
kanssa. Riittäisi, että Annantalosta tulisi yksi taideopettaja ja koulun puolesta
tarpeellinen määrä muita henkilöitä. (Vuorenmaa 2016.)

Annantalolla on kaksi Lukulähettilästä, Annina Holmberg ja Henrika Andersson. Lukulähettiläät vievät kirjojen ja lukemisen ilosanomaa sellaisten lasten ja nuor-
ten luo, jotka eivät syystä tai toisesta pääse osallistumaan esimerkiksi Annanta-
lon kirjakahvila Haitulan tapahtumiin. Lapsia ja nuoria mennään tapaamaan
esimerkiksi sairaaloihin tai muihin laitoksiin ja he saavat kuulla tarinoita joko
Lukulähettiläiden tai Lukuystäviksi nimettyjen vapaaehtoisten lukemana. (Val-
veen sanataidekoulu 2015.) Kokouksessa Lukulähettiläiden ja Annantalon joh-
tajan Kaisa Kettusen kanssa 3.5.2016 sovittiin, että selvitetään mahdollisuutta
laajentaa Lukulähettilästoimintaa 5x2-kurssiksi, joka voitaisiin viedä Sophie
Mannerheimin kouluun. Lukulähettiläillä on paljon kokemusta sairaiden lasten
kohtaamisesta, joten heidän ammattitaitoaan ja osaamistaan kannattaisi hyö-
dyntää myös tässä yhteydessä. (Lukulähettiläät 2016.)

5x2-taideopetuksen jalkautuminen sairaalakouluun lisäisi taideopetuksen saa-
vutettavuutta niille lapsille, jotka eivät sairauden vuoksi voi lähteä koulun ulko-
puolelle taideopetukseen. Asian työstäminen eteenpäin jäi tässä vaiheessa An-
nantalon vastaavalle kurssisuunnittelijalle.

4 PILOTOINTI JA KEHITTÄMISTOIMENPITEET

Helsingin kulttuurikeskuksen 5x2-taideopetuksen saavutettavuuden paranta-
miseksi päätin kehittää esitietolomakkeen luokanopettajille, tietopankin tuottajil-
le ja koulutussarjan taideopettajille. Voidakseni varmistua kehittämieni toimenpi-
teiden toimivuudesta ja laadukkuudesta, päätin testata toimenpiteitä käytännös-

sä kolmen pilottiluokan kanssa. Pilotoinnin tavoitteena oli hankkia lisätietoa taideopetuksen saavutettavuutta edistävästä asioista havainnoimalla pilottiluokkia 5x2-taideopetuksessa.

Toteutin opinnäytetyöhöni liittyvän pilotin Annantalossa ja Malmitalossa, jotka ovat Helsingin kulttuurikeskuksen toimipisteitä. Olen työskennellyt Malmitalossa taidekasvatustuottajana vuodesta 2001 alkaen ja Annantalossa tein vastaavan kulttuurituottajan sijaisuuden vuosina 2015-16. Molemmat kulttuuritalot ovat tulleet vuosien varrella erittäin tutuiksi, joten pilotin toteuttaminen juuri näissä ta-loissa tuntui luontevalta.

Annantalo on lasten ja nuorten taidetalo Helsingin keskustassa. Annantalossa annetaan taideopetusta, pidetään näyttelyitä ja järjestetään tanssi- ja teatteriesi-tyksiä. Lisäksi Annantalo tekee paljon yhteistyötä koulujen kanssa. Annantalon tehtävänä on luoda suotuista ilmapiiriä ja edellytykset lapsille ja nuorille taiteen ja kulttuurin kokemiseen ja näkemiseen Helsingissä. Annantalon vapaa-ajan tai-deopetukseen osallistuu vuosittain noin 700 lasta. Kouluille suunnatussa 5x2-taideopetuksessa käy vuodessa noin 3500 oppilasta. Annantalon toiminta alkoi vuonna 1987. (Annantalo 2016b.)

Malmitalo on toiminut vuodesta 1994 lähtien Koillis-Helsingin alueellisena kult-tuurikeskuksena. Vuosittain talossa on noin 400 kulttuuritilaisuutta; muun muas-sa konsertteja, elokuvia ja teatteria sekä lapsille että aikuisille. Malmitalossa toimivat ohjelma- ja näyttelytoiminnasta vastaavan Helsingin kulttuurikeskuk-sen lisäksi kirjasto ja työväenopisto sekä erityisesti lapsille ja nuorille taideope-tusta antavia taidekouluja – musiikkiopisto, tanssiopisto, kuvataidekoulu ja käsi-työkoulu. (Malmitalo 2016a.) Malmitalossa järjestetään 5x2-taideopetusta pie-nemmässä mittakaavassa kuin Annantalossa. Opetukseen pääsee vuosittain noin 20 koululuokkaa. 5x2-kurssit ostetaan paketteina taidekouluilta. Opetusti-loina toimivat hyvin varustellut taideluokat ja 5x2-taideopettajat ovat taidepeda-gogea ja taiteilijoita, samoin kuin Annantalossa. (Malmitalo 2016b.)

4.1 Koulujen salassapitovelvollisuus ja sitä ohjaavat lait

5x2-taideopettajat tarvitsevat tietoa siitä, millaisia oppilaita he opettajat taide-tunneillaan. Tämä tieto on tärkeää myös taidekasvatustuottajalle, joka valitsee taideopetukseen tulevalle luokalle taideaineet ja päättää, ketkä taideopettajat opettavat luokkaa. Aloin siis kehittää esitietolomaketta, jolla selvitettäisiin opetukseen tulevien erityisluokkien haasteita ja tarpeita. Ensimmäiseksi minun täytyy selvittää, mitä tietoja luokanopettajat voivat esitietolomakkeessa kertoa oppilaistaan lain sallimissa rajoissa.

Perusopetuslain 40 §:n mukaan opetuksen järjestämisestä vastaavien toimielinten jäsenet, lain 37 §:ssä tarkoitetut henkilöt (rehtori, opettajat, koulunkäyntiavustajat ja muu henkilöstö), kouluterveydenhuollon edustajat, koulukuraattorit, koulupsykologit ja opetusharjoittelua suorittavat eivät saa sivullisille ilmaista, mitä he ovat perusopetuslain mukaisia tehtäviä hoitaessaan saaneet tietää oppilaiden tai perusopetuslaissa tarkoitetun henkilöstön taikka näiden perheenjäsenten henkilökohtaisista oloista ja taloudellisesta asemasta. Säännösten tarkoittama henkilöpiiri on laajempi kuin julkisuuslain, eli se ulottuu myös eräisiin oppilaitoksen ulkopuolisiin. Salassa pidettäviä ovat kaikki tiedot terveydentilasta, vammaisuudesta sekä seksuaalisesta käyttäytymisestä ja suuntautumisesta. Nimenomainen tieto siitä, että oppilas saa erityistä tukea, on salassa pidettävä (24 §:n 25 kohta). (Lahtinen, Tamminen-Dahlman & Vehkamäki 2013, 27–28.)

Salassapitovelvollisuus on voimassa myös saman oppilaitoksen sisällä siten, että vain ne henkilöt, jotka työtehtävissään tarvitsevat salassa pidettäviä tietoja, voivat ne saada. Oppilasta koskevia salassa pidettäviä tietoja saavat vain ne opettajat ja muut henkilöt, kuten oppilashuoltohenkilöstö ja koulunkäyntiavustajat, jotka tarvitsevat niitä tehtäviä hoitaessaan. (emt., 32.) Salassapidosta voi tietyissä tapauksissa poiketa. Perusopetuslain soveltamisalaan kuuluvassa opetuksessa oppilaan oppilashuoltotyöhön osallistuvilla on oikeus saada toisiltaan ja luovuttaa toisilleen sekä oppilaan opettajalle ja opetuksesta ja toiminnasta vastaavalle viranomaiselle oppilaan opetuksen asianmukaisen järjestämisen edellyttämät välttämättömät tiedot. Tiedon luovuttaja harkitsee, onko kysymys opetuksen järjestämisen kannalta välttämättömästä tiedosta. Jos kysymys on objektiivisesti arvioituna välttämättömästä tiedosta, tieto on luovutettava. Luovu-

tettava tieto voi koskea muun muassa sellaista oppilaan sairautta, joka on opettajan välttämätöntä tietää, jotta hän voi järjestää opetustilanteet siten, että oppilaan tai muiden oppilaiden turvallisuus ei vaarannu. Vaikka tiedon luovuttamiselle olisikin edellä todettu lain tarkoittama peruste, yhteistyön ja luottamuksen rakentamiseksi on syytä pyrkiä ensisijaisesti hankkimaan huoltajan suostumus salassa pidettävän tiedon luovuttamiseen. (emt., 36.)

Lain mukaan oppilasta koskevien tietojen luovuttamiseen häntä opettavalle opettajallekin on syytä hankkia huoltajan suostumus. Tietojen luovuttaminen koulun ulkopuolelle on vieläkin vaikeampaa. Viranomaiset eivät saa antaa ehdottomasti salassa pidettäviä tietoja toisille viranomaisille muutoin kuin lain säännöksen tai henkilön suostumuksen nojalla, vaikka kaikilla viranomaisilla ja virkamiehillä onkin salassapito- ja vaitiolovelvollisuus. (emt., 36.) Oppilaitoksissa salassapitovelvollisiksi säädettyt henkilöt sekä kouluterveydenhuollosta ja muusta oppilashuollosta vastaavat henkilöt saavat antaa sekä toisilleen että koulutuksesta vastaaville viranomaisille tietoja, jotka ovat välttämättömiä opetuksen asianmukaisen järjestämisen kannalta. Salassa pidettävän tiedon haltija ratkaisee, tarvitseeko joku muu välttämättä tietoa opetuksen järjestämiseksi. Säännöksen perusteella terveydenhoitaja voi kertoa opettajalle oppilaan sellaisesta sairaudesta, jonka hän harkitsee opetuksen järjestämisen kannalta välttämättömäksi. Kenelläkään ei ole ehdotonta oikeutta saada tietoa, eikä sitä voi siis keneltäkään vaatia. (emt., 33.)

Koska oppilaan terveydentilaa koskeva tieto on ehdottomasti salassa pidettävää, ei opettajan ole mahdollista ilman huoltajan suostumusta kertoa esimerkiksi oppilaan sairaudesta koulun ulkopuoliselle henkilölle. Myös vammaisuus ja erityisen tuen tarve ovat ehdottomasti salassa pidettäviä tietoja, kuten edellä tuli ilmi. Mikään ei kuitenkaan estä 5x2-opetusta järjestävää tahoa kysymästä näitä tietoja opettajalta. Mikäli opettajalla on huoltajien suostumus, hän voi kertoa harkintansa mukaan oppilaiden terveydentilaa koskevia tietoja myös 5x2-taideopetusta järjestävälle taholle nimeämättä kyseenomaisia oppilaita. Oman kokemukseni mukaan vakavista sairauksista saa helpommin tietoa opettajilta kuin oppilaiden oppimisvaikeuksista tai neuropsykiatrisista haasteista.

4.2 Esitietolomakkeen laatiminen ja testaaminen

Haastatteluissa tuli esille, että taideopettajan ja taidekasvatustuottajan olisi hyvä tietää, millaisia oppilaita taideopetukseen on tulossa. Yksittäisistä 5x2-taideopetukseen saapuvista oppilaista on tärkeää saada tietoa, mikäli oppilaalla on vakava sairaus tai hengenvaarallinen allergia. Oppilaiden fyysisistä vammoista olisi hyvä tietää etukäteen, jotta voidaan tehdä asianmukaisia järjestelyjä muun muassa tilojen suhteen. Tieto oppilaiden väkivaltaisuudesta on oleellista.

Lähdin työstämään esitietolomaketta omien 5x2-opetukseen liittyvien kokemusteni, haastatteluissa esille tulleiden asioiden ja salassapitolain pohjalta. Tukena lomakkeen kehittämisessä oli Leijonaemot ry:n erityislasten vanhemmille kehittämä esitietolomake sekä keskustelut HAMin museolehtoreiden Lipastin (2016) ja Raivion (2016), taideopettajien Kuusiston (2016) ja Sarvelan (2016) sekä kulttuurikeskuksen taidekasvatustuottajien kanssa.

Leijonaemot ry:n kehittämä esitietolomake on suunniteltu yksittäisen lapsen tietojen selvittämistä varten ja lomakkeen täyttää lapsen huoltaja. Lomakkeessa kysytään muun muassa lapsen kommunikointitavoista, allergioista ja luonteenpiirteistä. (Leijonaemot ry:n esitietolomake 2016.) Koska lomakkeen täyttäjänä toimii huoltaja, salassapitolakia ei tarvitse ottaa huomioon. Kouluille suunnatussa esitietolomakkeessa lähtökohta oli erilainen; opettaja ei voi kertoa oppilaisiaan mitä tahansa eikä varsinkaan nimetä heitä.

Jaottelin lomakkeen neljään osaan. Ensimmäisessä osiossa kysytään yleistiedot opettajasta, koulusta ja luokka-asteesta. Toisessa osiossa selvitetään oppilaiden erityispiirteitä. Kolmanneksi opettaja voi laittaa rastin ruutuun, mikäli luokalla on käytössä kommunikaatiota tukevia apuvälineitä tai muita apuvälineitä (esimerkiksi aktiivisyynyt, kuulosuojaimet). Lopuksi lomakkeessa kysytään muutama kysymys eri aiheista, muun muassa sitä, osallistuvatko opettaja ja koulunkäyntiavustajat taideopetukseen oppilaiden kanssa.

Pilottiluokka A aloitti 5x2-opetuksen Annantalossa elokuussa. Toimitin esitietolomakkeen opettajalle sähköpostitse täytettäväksi. Lomakkeen kautta tuottaja sai enemmän tietoa luokasta sekä oppilaista ja pystyi välittämään tietoa taide-

opettajille etukäteen. Jatkokehitin esitietolomaketta edelleen tämän kokemuksen perusteella ja seuraavan version lähetin Malmitalon kahden pilottiluokan opettajille. Malmitalon pilottiluokista saatiin paljon tietoa esitietolomakkeen avulla.

Testattuani esitietolomakkeen toimivuutta kolmella pilottiluokalla lähetin lomakkeen Helsingin opetusviraston lakimiehelle tarkastettavaksi. Lakimies viittasi vastauksessaan jo aiemmin opinnäytetyössäni sivulla 48 esittelemääni lakiin:

Perusopetuslain 40 §:n 1 momentin mukaan esim. opettajat eivät saa sivullisille ilmaista, mitä he ovat perusopetuslain mukaisia tehtäviä hoitaessaan saaneet tietää oppilaiden ja heidän perheenjäsentensä henkilökohtaisista oloista ja taloudellisesta asemasta. Lisäksi viranomaisten toiminnasta annetun lain mukaan mm. oppilaiden henkilökohtaisten ominaisuuksien sanallista arviointia koskevat tiedot sekä terveydentilaa koskevat tiedot ovat salassa pidettäviä. (Kangaste 2016.)

Opetusviraston lakimiehen Kangasteen mukaan lomakkeessa on monia kohtia, joissa tällaista tietoa saatetaan ilmaista niin, että oppilas yksilöityy, vaikka hänen nimeään ei näy missään. Lakimiehen vastauksen mukaan salassa pidettävää tietoa ei voi luovuttaa toiselle viranomaiselle muutoin kuin lain säännöksen tai henkilön nimenomaisen suostumuksen nojalla. Tällainen lain säännös on esimerkiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa. Lakimiehen mukaan opettaja on opintoretkellä vastuussa oppilaiden saamasta opetuksesta, eikä mitään velvollisuutta täyttää tällaista lomaketta ole. Lakimiehen mielestä opettajan ei pitäisi täyttää lomaketta. (Kangaste 2016.)

Yritin vielä selvittää asiaa lisää ja selitin lakimiehelle, että oppilaat eivät ole aina luokanopettajan kanssa taideopetuksessa. Lakimiehen vastauksen mukaan opettajan on oltava esimerkiksi haastavan oppilaan kanssa taidetunneilla, jos tilanne näin vaatii (Kangaste 2016). 5x2-taideopetuksessahan tilanne on kuitenkin se, että oppilaat jaetaan pienryhmiin ja opettaja ei luonnollisestikaan voi olla kahdessa, tai kolmessa, tilassa yhtä aikaa. Taideopettaja joutuu haasteelliseen tilanteeseen, jos hän ei voi saada mitään tietoa oppilaista. Erityisesti tieto oppilaiden väkivaltaisuudesta on niin tärkeä asia, että kyseessä on jo työnturvallisuuteen liittyvä aspekti.

Muokkasin esitietolomaketta edelleen opetusviraston lakimiehen antaman palautteen mukaan. Poistin lomakkeesta useita yksityiskohtaisia kysymyksiä, jotta oppilaita ei voisi yksilöidä (liite 8). Jatkossa voimme lähettää typistetyt esitieto-

lomakkeen opettajille saatteen kera, jossa kerrotaan, että opettajalla ei ole mitään velvollisuutta täyttää lomaketta, mutta hänellä on velvollisuus olla paikalla taidetunneilla taideopettajan tukena. Oppilaista saatu tieto käsitellään aina luottamuksellisesti kulttuurikeskuksen toimipisteissä tuottajan ja taideopettajan välillä. Annantalossa taideopettajia on ohjeistettu tuhoamaan 5x2-taideopetuksen jälkeen lukujärjestys, jossa kerrotaan opetukseen tulevan luokan ja sen oppilaiden mahdollisista erityistarpeista. Mikäli esitietolomaketta aletaan käyttää kulttuurikeskuksessa, se tuhotaan 5x2-opetusjakson jälkeen, jotta tietoihin ei pääse käsiksi kukaan muu kuin tuottaja ja taideopettaja. Tietojen käsittelyssä vaaditaan erityistä huolellisuutta ja kaikki tulosteet tulee tuhota silppurilla.

4.3 Apuvälineet taideopetukseen ja tietopankki tuottajille

Taidekasvatuksessa kuten muussakin opetustyössä opettaja voi käyttää opetuksen tukena erilaisia välineitä ja kommunikaation apuvälineitä. Tutuimpia lienevät tukikuvat, joita käytetään laajalti muun muassa päiväkodeissa. Ryhdyin tutkimaan, millaisia apuvälineitä 5x2-taideopetuksessa voisi käyttää taideopetuksen tukena.

Annantalo ja Helsingin kaupungin taidemuseo HAM olivat järjestäneet yhteistyössä kuvataidekurssin erityislapsille vuonna 2015. Uskoin, että kurssilla taideopettajana toimineella museolehtori Elina Lipastilla olisi hyviä ajatuksia taideopetuksen saavutettavuuden edistämisestä ja tästä syystä päätin benchmarkata HAMia. Benchmarking on menetelmä, jonka avulla tutkitaan toisten toimijoiden toimintaa ja menestymistä. Benchmarking-vierailu on järjestelmällisempi oppimistapa kuin normaali yritysvierailu. Menetelmään kuuluu havainnoitavien asioiden ja kysymysten suunnitteleminen etukäteen. (Ojasalo 2014, 186.) Taidemuseo HAM pitää huolta helsinkiläisten omasta taidekokoelmasta. HAM hoi-
taa ja kartuttaa taidekokoelmaa, johon kuuluvat myös kaupungin julkiset taide-
teokset. Tennispalatsiin keskittyvissä kotimaisissa ja kansainvälisissä näytte-
lyissään HAM tuo esille modernia taidetta ja nykytaidetta. (HAM 2016.)

Elina Lipasti (2016) kertoi, että erityisluokan saapuessa HAMiin hän kertoo kuvakorttien avulla, mihin ryhmä on tullut ja missä mitään on. Lipastilla on kuvakortteja, joissa esitellään eri tekniikoita ja työvälineitä (esimerkiksi pastellikynät, vesivärit, siveltimet) ja värejä. Mietimme yhdessä Lipastin kanssa, mitä apuvälineitä taidemuseoon ja Annantalolle voisi hankkia erityislapsia varten. Lipasti kertoi, että Svenska Teaternissa on tarjolla aistikassi asiakkaille. Kassissa on muun muassa kuulosuojaimet, hypisteltävää, istuintyyny ja pehmolelu. Innostuin tästä ja aloin ideoida vastaavanlaista kassia Helsingin kulttuurikeskuksen toimipisteisiin.

Kuva 1. Museolehtori Lipastilla on käytössään paljon kuvakortteja erilaisiin tilanteisiin. Korteja on mm. väreistä, erilaisista taidevälineistä ja työtavoista. Kuva: Mirka Nokka

Taidemuseo HAMiin tekemäni benchmarkkauksen innoittamana hankin 5x2-taideopetusta varten erilaisia kommunikaatiota, keskittymistä ja motorista työskentelyä tukevia apuvälineitä. Näistä apuvälineistä koostin Annantaloon ja Malmitaloon apuvälinelaatikot, joita taideopettajat voivat hyödyntää taideopetuksessa.

Kuva 2. Taideopetuksen tueksi koostettu apuvälinelaatikko. Kuva: Mirka Nokka

Apuvälinelaatikko sisälsi kuulosuojaimia, Time timer -kellon, kynätukia, hypisteltävää, tukikuvia, joustinsaksia, kommunikaatiota käsittelevän dvd:n ja aktiivityynyjä. Kuulosuojaimet helpottavat sellaisen lapsen oloa, joka kärsii aistiyliherkkyyden vuoksi äänistä. Aktiivityyny helpottaa motorisesti levottoman lapsen keskittymistä. Kynätuet auttavat löytämään oikeanlaisen kynäotteen ja Time timer -kello helpottaa ajan kulumisen seuraamista, jos lapsi ei vielä tunne kelloa. Kädessä pidettävät erilaiset nystyräpallo sopivat stressipalloiksi, hierontaa ja tuntoaistin aktivointiin. Tukikuvat helpottavat kommunikoimista lasten kanssa, joilla on ongelmia esimerkiksi puheen ymmärtämisessä. (Papunet 2017.)

Monet oppilaat tarvitsevat erilaisia apuvälineitä fyysisen vammansa tai heikon motoriikkansa vuoksi. Kuvataiteessa tällaisia apuvälineitä voivat olla esimerkiksi piirtimeen tarttumista ja kynäotetta helpottavat välineet, erilaiset telineet ja istuimet liikuntavammaisille sekä erilaiset näkemistä helpottavat tai korvaavat laitteet näkövammaisille. Useilla liikunta- ja monivammaisilla esimerkiksi piirtimeen tarttuminen ja hyvän työskentelyotteen saaminen on hankalaa ja vaikeus hienomotoriikassa haittaa työskentelyä. (Salonen 2012, 69-70.) Mitä luonnollisempi osa taideopetuksen ympäristöä apuvälineet ovat, sitä vähemmän ne tuntuvat olevan tarjolla vain erityisoppilaille. Kun taideopettaja ja luokanopettaja

jakavat tietoa oppilaiden apuvälineiden tarpeesta, siirtyminen luokkahuoneesta taideluokkaan helpottuu. (Loesl 2012, 51.)

Apuvälineiden käyttämisen kynnys voi olla korkea. Taideopettaja saattaa pelätä epäonnistuvansa, kun ei tiedä, miten välineitä tulisi käyttää:

[Minä] mokasin kauheesti ja sehän on hauskaa! Meilläkin on kommunikoivia nuoria, ja nuoret hirveen hyvin ymmärtää, että kaikki eivät ole olleet tekemisissä apuvälineiden kanssa. – – Moni lapsihan tietää [itse] niistä omista asioistaan. (Sarvela 2016.)

Rohkaistakseni taideopettajia apuvälineiden käyttämisessä, pidin viikon ajan Annantalon opettajainhuoneessa tuote-esittelyjä apuvälineistä ja siitä, miten niitä voisi hyödyntää taideopetuksessa. Oli helposti havaittavissa, että saavutettavuus on tosiaan ”korvien välissä”, kuten haastattelemani HAMin museolehtori Nanne Raivio (2016) asian ilmaisi. Vaikka kuvataideopetuksen saavutettavuutta on helppo lisätä esimerkiksi kynätukien avulla, ei niitä ainakaan kovin innokkaasti haluttu hyödyntää. Aktiiviyyny herätti keskustelua. Taideopettajat miettivät, vähentäisikö tyyny oppilaan keskittymiskykyä. Tosiasiassa aktiiviyynyn idea on helpottaa motorisesti levottoman lapsen keskittymistä. Tukikuvien käyttäminen ei herättänyt ainakaan näkyvää innostusta. Esille nousi hyvä kysymys: mistä tietää, kenelle lapselle tulisi tarjota esimerkiksi kuulosuojaimia tai hypisteltävää? Esitietolomakkeen avulla saa toki selville, käytetäänkö luokassa apuvälineitä, mutta siitä ei käy ilmi, kuka oppilaista tarvitsee esimerkiksi aktiiviyynyä. Tämän asian selvittämiseksi tarvitaan kommunikoimista luokanopettajan kanssa.

Kävin läpi apuvälinelaatikon sisällön kahden taideopettajan kanssa, jotka opettivat Malmitalon molempia pilottiluokkia. Kynätuet herättivät toisen taideopettajan kiinnostuksen heti, sillä osalla hänen 5x2-oppilaistaan ei ollut oikeanlainen kynäote vielä hallussa. Toinen taideopettaja kertoi, että juuri edellisellä tunnilla olikin etsitty yhdelle oppilaalle kuulosuojaimia eli ainakin niille olisi käyttöä taide-tunneilla.

Helsingin kulttuurikeskuksen taidekasvatustuottajille koostin selkeän ja helppo-käyttöisen tietopankin, jonka avulla tuottajan on mahdollista löytää tiivistettyä, yleistä tietoa erilaisista luokkamuodoista Helsingissä. Pankissa on tietoa neurokognitiivista häiriöistä ja aisti- ja liikuntavammoista sekä vinkkejä siitä, mikä voi auttaa taideopettajia erityislasten opettamisessa. Yksityiskohtaisempaa tietoa

varten koostin linkkejä ammattimaisiin lähteisiin. Tietopankissa on myös tietoa erilaisten kommunikointitapojen käyttämisestä ja ohjeet kuvakorttien tekemistä varten.

4.4 Taideopettajien koulutukset

Siinä missä lapsilla on kouluissa henkilökohtainen avustaja ja opettajalla osaa- mista tukea lasta vamman tai erityisyyden aiheuttamissa haasteissa, on taide- ja kulttuuritoiminta usein yksittäisen taiteilijan tai taidekasvattajan sattumanvaraisten valmiuksien varassa (Helén 2016, 4). Kaikilla 5x2-taideopettajilla ei ole pedagogista pätevyyttä saati koulutusta juuri erityislasten opettamisesta (Anantalo 2016c). Tärkeäksi osaksi kehittämistyötäni nousi koulutusten järjestäminen taideopettajille. Taideopettajien asenteisiin ja innostukseen toimia erityistä tukea tarvitsevien lasten parissa ei voi ulkopuolelta käsin kovin paljon vaikuttaa. Sen sijaan taideopettajien työtä voi helpottaa antamalla heille enemmän tietoa opetukseen tulevista lapsista, kouluttamalla heitä toimimaan erilaisten lasten kanssa ja palkkaamalla taideavustajia.

Haastatteluissa selvisi, että taideopettajat tarvitsevat koulutusta sellaisten lasten kanssa toimimiseen, joilla on syystä tai toisesta johtuen erityisiä tarpeita, ongelmia kommunikoimisessa tai oppimisvaikeuksia. Tieto erilaisten neuropsykiatristen häiriöiden (autismin kirjon häiriöt, Adhd, Tourette), kehityshäiriöiden, oppimisvaikeuksien ja fyysisten vammojen (näkö-, kuulo- ja liikuntavammat) ominaispiirteistä auttaa taideopettajia kohtaamaan erilaisia lapsia ja toimimaan yllättävissä tilanteissa.

Yhden luokittelun mukaan myös maahanmuuttajalapsen voidaan lukea erityislapsiksi. Ainakin heillä on erityisiä tarpeita koskien kieleen pohjautuvaa kommunikointia ja myös kulttuuriset erot voivat olla oleellisessa osassa, jos lapsi on kotoisin hyvin erilaisesta kulttuurista. Maahanmuuttajalasten tulo päiväkoteihin, esikouluihin ja kouluihin on tuonut uusia haasteita henkilökunnalle. Koska yhä useampi opettaja joutuu päivittäin kohtaamaan maahanmuuttajalapsen tai muuhun kieli- ja kulttuuriryhmään kuuluvan lapsen, on tärkeää, että opettajilla ja muilla työntekijöillä on välineitä selvitä näiden kohtaamisten tuomista haasteista

Opettajat tarvitsevat tietoa ja näkemystä siitä, miten erilaisten oppijoiden mukaan tuomiin haasteisiin vastataan. (Koponen 2004.)

Vieraskielisten osuus Helsingin väestöstä oli 12 prosenttia vuonna 2013. Vieraskielisten osuuden kasvaminen jatkuu ja ennusteen mukaan vuonna 2030 Helsingissä asuu taustaltaan vieraskielisiä noin 150 000 henkeä, 20 prosenttia Helsingin koko väestöstä (Helsingin kaupunki, Tietokeskus 2013, 19). Vieraskielisten osuuden kasvaminen näkyy 5x2-opetuksessa ja yhä useammalla luokalla on oppilaita, jotka eivät ole kantasuomalaisia. Erityisesti valmistavien luokkien oppilailla suomen kielen taito on vielä heikkoa ja kulttuurierot saattavat asettaa taideopetukselle haasteita. Lukuvuonna 2015-16 luokilla 1–6 oli Helsingissä maahanmuuttajien valmistavassa opetuksessa 2719 lasta (Jenu 2016).

Kulttuuria kaikille -palvelu ja Kynnys ry ovat tehneet Annantalolle saavutettavuuskartoituksen. Yksi kartoituksessa ehdotetuista toimenpiteistä oli kouluttaa koko henkilökuntaa monenlaisten asiakkaiden kanssa kommunikoimiseen, mahdolliseen avustamiseen ja tarjolla olevien apuvälineiden käyttöön. Kartoituksen mukaan henkilökunta voisi hyötyä kouluttautumisesta selkokielisessä ilmaisussa, kuvailemisessa ja viittomakielen alkeissa. (Annantalon saavutettavuuskartoitus 2014, 29.) Osa Annantalon taideopettajista on jo saanutkin koulutusta. Vuonna 2015 pääkaupunkiseudun lastenkulttuuritoimijat Annantalo, Vantaan lastenkulttuuripalvelut ja Lasten kulttuurikeskus Pikku-Aurora saivat Opetus- ja kulttuuriministeriöstä valtionavustusta inklusiivisen taidekasvatuksen lisäämiseen. Projektin toteutettiin henkilökunnan yhteisenä koulutuksena, johon jokaisesta kaupungista osallistui kymmenen työntekijää sekä vierailijoina pääkaupunkiseudun lasten taidekasvatuksen vaikuttajahenkilöitä. (Inklusiivisen taidekasvatuksen koulutus -raportti 2015, 2.) Koulutus ei saavuttanut kaikkia Annantalon noin 50 taideopettajaa eikä muiden 5x2-opetusta antavien toimipisteiden taideopettajia.

5x2-taideopettajille kohdistettujen koulutusten suunnittelemiseksi sovin tapamisen Kulttuuria kaikille -palvelun erityisasiantuntija Sari Salovaaran, moninaisuusasiantuntija Ahmed Al-Nawasin ja hankekoordinaattori Outi Korhosen kanssa. Tapasin heidät 16.6.2016. Esittelin asiantuntijoille opinnäytetyöni pää-

piirteittäin ja kerroin, että 5x2-taideopettajat tarvitsevat koulutusta sekä erityislapsien kohtaamisesta että kulttuurien moninaisuudesta.

Al-Nawas (2016) kertoi, että monikulttuurisuudesta sinällään on vaikeaa järjestää koulutusta, koska eri kulttuurien tavat moninaistuvat ja muuttuvat koko ajan. Esimerkiksi Suomeen nyt saapuvat somalit saattavat olla konservatiivisempia kuin 1990-luvulla saapuneet, jotka olivat kommunistisen aikakauden lapsia. Al-Nawasin (2016) mukaan kannattaisi keskittyä siihen, miten saataisiin avointa dialogia aikaan, kunnioitettaisiin sitä, mitä kukin edustaa ja annettaisiin mahdollisuuksia. Osa monikulttuurisista lapsista haluaa samaistua kantaväestöön, osa taas haluaa vahvistaa kulttuurista perimäänsä. Korhonen (2016) ja Al-Nawas (2016) olivat samaa mieltä siitä, että knoppitiedon jakaminen ei niinkään ole hedelmällistä vaan learning by doing, tekemällä oppiminen. Molemmat puhuivat normikriittisyydestä ja siitä, ettei lapsia pitäisi roolittaa kulttuuritaustan mukaan. Pinnalle nousi myös kysymys siitä, kannattaisiko järjestää kaksi eri koulutusta. Eriytetyissä koulutuksissa on puolensa. Toisaalta ihmiset kohtaavat jo muutenkin toisensa moninaisuuden maailmassa, joten tarvitseeko monikulttuurisuutta nostaa tuosta moninaisuudesta erilliseksi osa-alueekseen? Sivusimme keskustelussa myös sukupuolten moninaisuutta.

Taideopettajien kouluttaminen kohtaamaan erityislapsia koettiin tärkeäksi. Korhonen (2016) kertoi omista kokemuksistaan opettajana. Häntä oli auttanut opetustilanteissa tieto siitä, miten Aspergerin oireyhtymä ilmenee lapsilla. Keskustelua herätti se, muistuuiko luennoilla kerrotut yksityiskohtaiset ohjeet mieleen käytännön tilanteissa. Koulutuksen muotoja mietittäessä nousi esille mentoroinnin hyödyntäminen. Itse opetustilanteessa oppiminen mentorin avustuksella voisi olla hyödyllistä. Taideopettaja, jolla on omakohtaista kokemusta erityislapsista ja kulttuurien moninaisuudesta, olisi paras kouluttaja. Myös erityisluokan opettajien osaamista kannattaisi hyödyntää koulutuksissa. Esille nousi useita tahoja, joita voisin lähestyä koulutusta suunnitellessani, esimerkiksi Sirkus Magenta ry, Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö Vamlas ja Interkult Kassandra ry.

Käytännön ongelmana koulutuksien suhteen oli se, että Annantalon taideopettajat saavat kulttuurikeskuksen järjestämiin kokouksiin ja koulutuksiin osallistumi-

sesta palkkion. Taideopettajat työskentelevät useissa eri taidekouluissa ja koulutukseen osallistuminen saattaa viedä aikaa palkkatyön tekemiseltä. Malmitalossa 5x2-taideopetus ostetaan pakettina taidekouluilta. Taideopettajista osa on kuukausipalkkaa nauttavia ja osa tuntityöntekijöitä. Koulutusta järjestettäessä piti miettiä, osallistuisivatko taideopettajat koulutukseen, jos heille ei maksettaisi osallistumisesta. Positiivinen yllätys oli, että molempien kulttuuritalojen taideopettajat osallistuivat järjestämiini koulutuksiin.

Päädyin järjestämään kaksi koulutusiltaa, joissa pureuduttiin kielimuurin ylittämiseen, sanattomaan ilmaisuun ja erilaisuuden kohtaamiseen. Tämän kehittämistyön puitteissa järjestämättä jäi koulutus, jossa olisi käyty läpi muun muassa yleisimpiä neurokognitiivisia häiriöitä ja vammoja, joita erityislapsilla on. Suosittelen, että myös tällaisia koulutuksia järjestetään tulevaisuudessa 5x2-taideopettajille.

Kouluttajiksi valitsin teatteri-ilmaisun ohjaaja Anni Pellikan ja Sirkus Magentan. Anni Pellikka on liikkeelliseen kohtaamiseen ja äänenkäyttöön erikoistunut esittävän taiteen ammattilainen. Työkseen hän esiintyy, ohjaa ja käsikirjoittaa yhteisö- ja yhteiskuntalähtöisesti. Suomessa hän on tehnyt taiteellisia projekteja kansainvälisissä yhteisöissä ja sittemmin laajentanut työkokemustaan Portugalissa, Espanjassa ja Italiassa. (Tarinatatteri Acts 2016.) Sirkus Magentan päätoimialue on sosiaalinen sirkus, jossa pyritään tukemaan taiteen avulla erilaisten erityisryhmien hyvinvointia. Painopisteenä toiminnassa ovat erityistä tukea tarvitsevat, syrjäytymisuhan alla olevat sekä maahanmuuttajataustaiset lapset, nuoret ja perheet. (Sirkus Magenta 2016.)

Ensimmäinen koulutus oli 27.9.2016 Annantalossa. Koulutukseen ilmoittautui 19 taideopettajaa. Kouluttajina toimivat Sirkus Magentan Silja Kyytinen ja Maiju Kuivalainen. He ohjasivat taideopettajia ensin noin 1,5 tuntia arabiaksi ja sian-saksaksi. Näin taideopettajat saivat autenttisen kokemuksen siitä, mille tuntuu, kun ei ymmärrä kieltä opetustilanteessa. Saman kokemuksen voi laajentaa koskemaan erityislapsia, joilla saattaa olla ongelmia puhutun kielen ymmärtämisessä.

Sirkustyöpajan jälkeen koulutuksen herättämiä ajatuksia purettiin ensin pienryhmissä ja sitten koko ryhmän kesken. Kuivalainen ja Kyytinen kertoivat omista kokemuksistaan muun muassa Al-Zaatarin pakolaisleirillä Jordaniassa, jossa heillä ei ollut yhteistä kieltä ohjattavien kanssa. He kertoivat myös kokemuksistaan sosiaalisen sirkuksen saralla. Kyytinen painotti sitä, että taideopetukseen osallistujista on hyvä saada ennakkoon tietoa. Tämä vahvisti entisestään olettamustani siitä, että luokanopettajille suunnattu esitietolomake on tärkeä.

Palautteita koulutuksesta:

Musta oli tosi kiva koulutus, oli mukavaa tehdä akro-juttuja ja ohjaajat oli hyviä ohjaamaan ilman yhteistä kieltä. Ehkä se olikin kaikkein suurin anti, että näki vain, miten ne ohjasi ja miten ymmärrettävää se oli. Niin sitten voi itsekkin hyvillä mielin kokeilla ohjaamista ilman puhetta, sehän sopii kaikille ryhmille joka tapauksessa! (Osallistuja A, 2016.)

Erittäin hyvä kesto, ei liian pitkä tai liian lyhyt. Ei liian kevyttä vaan joutui vähän haastamaan itseään, luottamaan ja heittäytymään. Rytmitys hyvin mietitty. Suoraan omaan työhön hyödynnettävää tietotaitoa. Sopivan mittainen loppukeskustelu, ei liian pitkää vatvomista vaan reipasta asioiden yhteenvedoa. Kiitos! (Osallistuja B, 2016.)

Jos jotain kehitettävää miettii, niin tälle porukalle olisi voinut olla vähän "rajumpikin" kokemus toiseudesta ja vieraassa kulttuurissa olosta ok. Tavallaan odotin, että koulutus olisi alkanut suoraan arabiaksi tai siansaksaksi. Siinä olisi voinut olla sillä tavalla draaman kaarta, että välillä me opettajat olisimme olleet ihan pihalla siitä, mistä puhua pälpätetään, ja mitä meiltä odotetaan. Ja sitten taas tekemisen ja näyttämisen kautta selviäisi nonverbaalisti se, mitä tehdään. Siten saisi aidosti kokemuksen siitä, miltä vieraskielisestä oppilaasta voi tuntua tunnilla. Ja mikä taas auttaisi ymmärtämään ja oppimaan. Ja lopuksi olisi keskusteltu siitä, miltä missäkin vaiheessa tuntui, ja mitä oivalluksia omaan opetukseen tuli. (Osallistuja C, 2016.)

Yksi osallistuja kertoi, että hän pystyi heti koulutuksen jälkeen ottamaan käyttöön oppimaansa maahanmuuttajaoppilaidensa kanssa. Taideopettajan palautteen mukaan hän lähentyi oppilaidensa kanssa askeleen verran.

Toinen koulutus pidettiin Annantalossa 13.10.2016. Kouluttaja toimi Anni Pellikka ja koulutuksen otsikkona oli *Sanaton viestintä taideopetuksessa – kun yhteistä kieltä ei ole*. Koulutuksen ajankohta oli huono monelle Annantalon taideopettajalle ja koulutukseen ilmoittautui vain 10 taideopettajaa.

Koulutuksessa tehtiin harjoituksia, joissa pyrittiin ilmaisemaan asioita muille sanattomasti. Ilmeiden ja eleiden lisäksi käytettiin esineitä. Jokainen oli saanut tuoda koulutukseen yhden arkisen esineen, jota käyttää työssään. Loppukeskustelussa esille nousi koskettamisen tärkeys ihmisten välisessä kommunikoinnissa.

Koulutuksen palautteissa kiiteltiin luontevaa ohjaajaa, mutta toivottiin myös lisää konkretiaa. Olisi ollut mielenkiintoista kuulla enemmän, miten Pellikka on ohjannut ihmisiä ilman yhteistä kieltä eri puolilla maailmaa. Myös vertaistuki eli se, että koulutukseen osallistuneet opettajat olisivat voineet jakaa kokemuksiaan erilaisista opetustilanteista, olisi myös ollut hyödyllistä. Palautteet vahvistivat omaa ajatustani siitä, että taideopettajat tarvitsevat sellaista koulutusta, jossa he saavat a) asiantietoa kyseisestä aiheesta, b) vertaistukea ja c) työpajallista ja kokemuksellista opetusta kyseisestä aiheesta.

Palautteita koulutuksesta:

Mutta se antoi paljon pohtimisen aihetta siihen mihin minä olen pedagogina valmis ja mihin en. Onko oman kehon käyttö se työväline, joka tukee omaa pedagogista osaamista. Keho kun on niin kokonaisvaltainen. Olisinko valmis käsittelemään tunnetiloja joita jotkut harjoitteet voivat nostaa esiin. (Osallistuja D, 2016.)

Olisin kuitenkin kaivannut vähän lisää tietoa ja keskustelua siitä minkälaisissa tilanteissa eri opettajat ovat olleet. Olisi ollut myös kiva kuulla käytännön kokemuksia koulutuksen opettajalta, joka oli ollut opettamassa monenlaisissa tilanteissa ja paikoissa. Ja tietenkin aina on hyvä saada tietoa siitä, miten aiheeseen voisi perehtyä vielä lisää. (Osallistuja E, 2016.)

Näiden kahden koulutuksen perusteella päädyin siihen, että koulutusta tarvitaan ehdottomasti myös jatkossa. Haasteena koulutusten järjestämisessä on löytää kaikille 5x2-opettajille sopivia aikoja. Mikäli koulutuksia olisi jatkossa enemmän, jossain vaiheessa tulee vastaan kysymys siitä, miten paljon taideopettajia voi velvoittaa osallistumaan koulutuksiin palkattomasti, omalla vapaa-ajallaan. Toiminnallinen koulutus puoltaa paikkaansa, mutta ehdottomasti tarvitaan myös luentotyyppisiä koulutuksia. Esille nousee luonnollisesti kysymys siitä, miten koulutukset rahoitetaan; miten paljon työnantajan tulee kouluttaa työntekijöitään vai tulisiko heidän olla jo valmiiksi osaavampia työssään? Olisiko järkevämpää rekrytoida jatkossa taideopettajiksi henkilöitä, joilla olisi jo ennestään kokemusta ja koulutusta erityislasten kanssa toimimisesta?

Annantaloon olisi periaatteessa mahdollista palkata erityisryhmiin perehtyneitä taideopettajia, mutta muissa toimipisteissä 5x2-kurssit ostetaan taidekouluilta paketteina. Pitäisikö palveluntuottajilta eli taidekouluilta edellyttää, että niillä olisi aina tarjota taideopettajia, joilla on myös osaamista erityislasten opettamisesta? Väitän, että pitäisi. Palveluntilaajan tulee saada rahoilleen vastineeksi sellainen tuote, joka on kyseiseen tarpeeseen sopiva. Ehdotan, että Helsingin kulttuuri-

keskuksessa tutkitaan jatkossa mahdollisuutta ostaa 5x2-taideopetusta sellaisilta taidekouluilta, joilla on jo ennestään kokemusta erityisryhmien kanssa toimimisesta.

4.5 Pilottiluokkien 5x2-opetusjakso

Aikataulullisista syistä johtuen päädyin siihen, että kolme pilottiluokkaa olisi tarpeeksi. Annantalon pilottiluokka valikoitui mukaan tutkimukseen helposti. Sain tietää Annantalon vastaavalta kurssisuunnittelija Eeva Mussaarelta, että Annantalolle oli tulossa 5x2-taideopetukseen syksyllä 2016 pieni erityisluokka. Luokanopettaja oli meille molemmille tuttu vuosien varrelta ja arvelimme, että hän lähtisi mielellään mukaan pilottiin ja näin kävikin. Malmitalon pilottiluokkien löytämiseksi tein yhteistyötä kulttuurituottaja Sonja Taimiahon kanssa. Taimiaho lähetti 13.5.2016 Koillis-Helsingin alakoulujen kulttuurikoordinaattoriopettajille sähköpostiviestin pilotista. Opettajille kerrottiin, että Malmitalo etsii pilottiin mukaan erityisluokkaa, jonka oppilailla olisi käytössään oppimista ja kommunikointia tukevia apuvälineitä. Luokkia ilmoittautui mukaan neljä, joista valitsin kaksi: 3.–4.-luokkalaisten autismiluokan ja 5.–6.-luokka-asteen erityisluokan. Pilottiluokkien opettajien vastuulle jäi tiedottaa oppilaiden vanhemmille kehittämissä mukana olemisesta. Opettajilla oli etukäteen tiedossa, että havainnoin 5x2-taideopetusta ja käsittelen tuloksia opinnäytetyössäni. Opinnäytetyössäni ei kerrota koulujen eikä luokanopettajien nimiä ja näin taataan oppilaiden anonymiteetti.

Pilottiluokkien keskinäinen erilaisuus oli tietoinen valinta. Pilotissa mukana olevien lasten ikäjakauma oli 7–12 vuotta ja haasteet kullakin luokalla hyvin erilaisia. Näin ollen pilottiin valikoituneet oppilaat olivat hyvin heterogeeninen joukko. Gulløv & Højlundin (2003, 52-69) mukaan ikävaiheajattelu istuu meissä kaikissa niin syvällä, että se vaikuttaa – tiedostamatta – monenlaisiin tutkimusprosessin valintoihin, alkaen siitä, minkä ikäryhmän on valinnut tutkimuksen kohteeksi ja millä perusteilla (Strandell 2005, 34). Pyrin välttämään tiedostamatonta tietyn ikäisten valitsemista tutkimukseeni ja siitä syystä tutkimukseen osallistuneiden lasten ikäjakauma oli laaja.

Toteutin jokaisen pilottiluokan kanssa saman kaavan mukaisen prosessin syksyllä 2016. Ensimmäiseksi keräsin tietoa pilottiluokasta esitietolomakkeen avulla. Tapasin kaikki oppilaat koululla heidän omassa luokassaan ja esittelin heille itseni. Havainnoin taideopetusta 5x2-tunneilla ja kurssin päätyttyä tapasin taas oppilaat heidän koulussaan ja pyysin heiltä palautetta taideopetuksesta. Haastattelin luokanopettajia ja taideopettajia tarpeen mukaan prosessin aikana.

Huomattava osa lapsi- ja lapsuustutkimuksessa esiin nousevista eettisistä kysymyksistä näyttää kiteytyvän valta- ja auktoriteettisuhteeseen lasten ja aikuisten välillä ja lasten alisteiseen asemaan lapsuuden instituutioissa. Kun lapsia tutkitaan instituutioiden piirissä, tutkija astuu valtasuhteen merkityksellistämälle kentälle, ja joutuu pohtimaan omaa asemaansa siinä. Hän joutuu pohtimaan mitä laajempia seurauksia lasten tutkimisella voi olla lasten elämälle. (Strandell 2005, 34.) Omassa tutkimuksessani instituutio oli koulu ja valtasuhde oli kaksijakoinen: luokanopettaja versus taideopettaja. Se miten tämä valtasuhde toteutui eri pilottiluokkien kesken, tulee esille seuraavissa alaluvuissa. Oma asemani oli olla puhtaasti havainnoija taidetunneilla, mutta koska tapasin oppilaat myös heidän oman instituutionsa puitteissa, kotiluokassa, oma asemani tutkimuksessa korostui. En usko, että tutkimuksessa mukana olemisella oli lapsille ainakaan negatiivisia seurauksia. Kehittämistyöni mahdollisti lapsille taideopetukseen mukaanpääsyn ja uusien kokemusten ja elämysten syntymisen.

Suomessa ollaan vielä aika kaukana tilanteesta, jossa lasten osallistumisen periaate otettaisiin rutiininomaisesti huomioon tutkimusta suunniteltaessa. Maassamme elää vahva traditio ajatella, että lapset ovat herkästi haavoittuvia. Suojelun nimissä lapset herkästi erillistetään ja eristetään mahdollisuuksista vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin ja puhua omassa asiassaan. (Strandell 2005, 32.) Välttääkseni lasten eristämisen heitä koskevasta asiasta osallistin lapset kehittämistyöhöni pyytämällä heiltä palautetta taidetunneista. Heillä oli mahdollisuus kertoa itse, miten 5x2-taideopetusta tulisi heidän mielestään toteuttaa.

4.5.1 Pilottiluokka A

Tapasin elokuussa 2016 pilottiluokka A:n. Luokalla oli 10 poikaa. Lapset vaikuttivat ensitapaamisen perusteella vauhdikkailta lapsilta, joilla oli muun muassa kielellisiä haasteita. Kerroin lapsille, että tapaamme myöhemmin Annantalossa ja he olivat huolissaan siitä, miten he tunnistaisivat minut. Sovimme, että laitan päälleni saman paidan, joka minulla oli koulussa vieraillessani päällä. Vierailun jälkeen ehdotin pilottiluokan 5x2-taideopettajille, että heilläkin olisi taidetunneilla joka kerta sama paita ja hiukset suurin piirtein samalla lailla laitettuna, jotta oppilaiden olisi helpompaa muistaa keitä he ovat.

Hankin aineistoa 5x2-opetuksesta havainnoimalla opetustilanteita. Havainnointi on aineistonhankintamenetelmä, jossa tutkittavasta ilmiöstä kootaan tietoa seuraamalla sitä ja tekemällä havaintoja. Havainnoinnin etuna on, että sen avulla voidaan saada välitöntä tietoa yksilöiden tai ryhmien toiminnasta ja käyttäytymisestä. Havainnointi sopii menetelmäksi erityisesti silloin, kun tutkittavilla on kielellisiä vaikeuksia (lapset) tai kun halutaan saada tietoa, josta tutkittavat eivät halua kertoa suoraan haastattelijalle. Havainnointi voi häiritä tilannetta ja muuttaa oppilaiden ja opettajien käyttäytymistä. Haittaa on pyritty vähentämään siten, että havainnoija vierailee luokassa useampia kertoja. (Hirsjärvi ym. 1997, 213.)

Roolini oli olla opetustilanteissa täysin havainnoitsijana eli en osallistunut millään tavoin opetuksen kulkuun, enkä puhunut oppilaille. Havainnoimalla halusin selvittää, millainen tunnetila taideopetuksessa vallitsi, miten taideopettajat ”pärjäisivät” lasten kanssa ja mitä hyviä toimintatapoja heillä mahdollisesti oli opettaessaan haastavaa ryhmää. Halusin myös selvittää, miten eri taideaineet soveltuivat erityisryhmille ja mitä mahdollisia ongelmatilanteita taideopetuksessa saattoi ilmetä. Havainnointi oli hyvä keino selvittää, miten apuvälineiden käyttäminen taideopetuksessa toteutui. Vierailin jokaisessa pilottiluokassa ja tutustuin oppilaisiin etukäteen, jotta taidetuntien havainnointi ei muuttaisi oppilaiden käyttäytymistä.

Havainnoin pilottiluokka A:n 5x2-taideopetusta kolmannella opetuskerralla. Luokka oli jaettu kahteen osaan: neljä oppilasta osallistui teatteritunneille, kuusi

grafiikan opetukseen. Ensimmäisen 5x2-opetuskerran jälkeen teatteriopettaja Lotta Rask oli pyytänyt kurssisuunnittelijalta lisää tukea opetukseen. Hän ja yksi taideavustaja olivat olleet kovilla ensimmäisellä opetuskerralla. Luokanopettaja ja koulunkäyntiavustaja eivät osallistuneet 5x2-opetukseen vaan odottivat käytävällä taideopetuksen ajan.

Havainnoin ensimmäiseksi teatteriopetusta. Alkupiirin jälkeen teatteriopettaja Rask teetti oppilailla keskittymisharjoituksia. Tällä opetuskerralla mukana oli Raskin lisäksi kaksi avustajaa. Lapset tekivät harjoituksia todella keskittyneesti ja ulkopuolinen tarkkailija ei olisi luultavasti osannut päätellä, että kyseessä on erityisluokka. Tuntui, että kyseessä olivat aivan eri pojat kuin ne, jotka olin tavannut aiemmin koululla. Rask kannusti lapsia kehumalla heitä taitaviksi. Kun keskittymisharjoituksista siirryttiin teatterityöskentelyyn ja opettaja ohjeisti lapsia tekemään lyhyet kohtaukset, oppilaissa tapahtui muutos. He lähtivät juoksentelemaan, tic-oireita alkoi esiintyä ja he hakivat fyysisiä ärsykeitä nujuamalla. Aikuisten piti pidellä lapsia paikoillaan ja silitellä lattialla makaavia. Rask ohjeisti lapsia, että he voivat mennä istumaan penkille, jos eivät pysty keskittymään työskentelyyn. Yhdelle tuli nälkä, toiselle jano, yksi hoki ”tylsää, tylsää”, yhtä siliteltiin. Opettajan ja avustajien tuen avulla oppilaat saivat valmistettua lyhyet kohtaukset, jotka he esittivät muille. Yksi kieltäytyi tehtävästä kokonaan.

Siirryin grafiikan luokkaan, jossa kuusi oppilasta työskenteli hiljaisuuden vallitessa. Grafiikanopettajalla oli sijainen, joka rauhallisesti ja sinnikkäästi piti oppilaita kiinni meneillään olevassa työskentelyssä. Apuvälineitä tällä opettajalla ei ollut käytössä. Muutamalla oppilaalla oli vaikeuksia istua tuolissaan ja opettajan piti palauttaa heidät takaisin paikoilleen. Mietin, että aktiivisuuden käyttö olisi voinut auttaa näitä oppilaita jaksamaan istumaan paikoillaan. Grafiikanopettajalla ei tällä opetuskerralla ollut avustajaa ollenkaan, mutta hän näytti pärjäävän yksinäänkin. Välillä yksi oppilas riehaantui ja uhkaili tappavansa toisen oppilaan, mutta opettaja rauhoitteli oppilasta ja ohjeisti keskittymään omaan työhön ja olemaan kuuntelematta muita. Yksi oppilas yritti lähteä luokasta pois, mutta opettaja palautti hänet rauhallisesti takaisin pöydän ääreen.

Tapasin oppilaat vielä kerran heidän koulullaan ja pyysin heitä antamaan palautetta 5x2-opetuksesta. Oppilaiden oli vaikeaa keskittyä palautteen antami-

seen ja välillä muutama oppilas piti poistaa luokasta hetkeksi käytävälle rauhoittumaan. Sain lopulta kaikilta lapsilta palautelapun täytettynä takaisin. Lapset antoivat myös suullista palautetta. Osa oli selvästi nauttinut taideopetuksesta, mutta osa muisteli kurssia pahalla. Muutama oppilas muisti kurssilta vain kiroilevan luokkakaverin ja siitä aiheutuneen pahan mielen. Yksi oli vihannut lähes kaikkea. Monen oppilaan peukku nousi kuitenkin ylös, kun kysyin, haluavatko he olla jatkossa taiteen kanssa tekemisissä.

Kuva 3. Suullisen ja kirjallisen palautteen antaminen voi olla pienille erityislapsille vaikeaa. Keräsin pilottiluokkien oppilailta palautetta hymynaamalapuilla. Oppilaiden oli vaikeaa antaa palautetta menneestä; heille tuntui olevan tärkeää ilmaista, mille heistä tuntui palautteenantamishetkellä. Kuva: Mirka Nokka

Havainnoinnin aikana oli selvästi havaittavissa, että lapset pystyivät keskittymään paremmin taideopetukseen grafiikantunnilla kuin teatteritunneilla. Grafiikanluokka muistuttaa koululuokkaa pöytineen ja tuoleineen ja oppilaat istuvat paikoillaan opetuksen aikana. Sen sijaan Annantalon teatteriluokka on niin sanottu musta laatikko, jossa on lapsia kiehtovia isoja verhoja, joiden taakse voi piiloutua. Monien erityisoppilaiden kehonkuva on hajanainen ja rajoiltaan epäselvä (Salonen 2012, 76-77). Normaalisti kehittynyt ja liikkuva lapsi oppii hahmottamaan tilaa ja liikettä esimerkiksi palloleikeillä ja kiipeilemällä, mutta liikunta- tai aistivammainen lapsi tarvitsee aikuisen tukea hahmottaakseen tilaa ja kehoaan. (Salonen 2012, 42.)

Tuntui että tavallaan sellaset, millä täällä yleensä toimitaan, liikeimprovisaatiot tai ylipäänsä joku tommonen vähän liikeilmaisun hakeminen, niin se oli oikeastaan suhteellisen mahdotonta toteuttaa. Et heitä ei tavallaan voi niinku päästää irti. Et sit se meni aivan pitkin seiniä. (Rask 2016.)

Haastattelin pilottiluokan teatteriopettaja Lotta Raskia (2016), joka ei ollut aiemmin opettanut näin haastavia oppilaita. Hänen mukaansa 5x2-kurssi tämän luokan kanssa oli todella antoisa ja kiinnostava, mutta työläs. Rask yllättyi aika paljon siitä, millaiset toimintatavat olivat lapsille vaikeita ja mitkä helppoja. Paikallaan olevat, hiljaiset keskittymisharjoitukset menivät heillä todella hienosti, mutta sellaiset, joissa sai vähän vapaammin liikehtiä ja ehkä päästää ääntäkin, eivät onnistuneet ollenkaan. Vähitellen lapset alkoivat kuitenkin löytää itseilmaisun kanavia. Rask (2016) piti tärkeänä saada etukäteen tietää, että taideopetukseen on tulossa erityisluokka. Kuitenkin vasta ensimmäisellä opetuskerralla taideopettaja näkee, millaisia oppilaat ovat ja mitä heidän kanssaan voi tehdä.

Aika paljon suunnittelin ja joka kerta meni uusiks. Et tuntu välillä, että oliko tää heille kauhean hajanainen kokemus, toivottavasti ei, tavallaan, tossa oli niin paljon yllättäviä tekijöitä, joita tuli matkan varrella, että mitkä toimii ja mitkä ei. (Rask 2016.)

Erityislasten opettajalta edellytetäänkin joustavuutta ja sopeutumista uusiin tilanteisiin. Suunnitelmien muuttuminen on osa erityisopetuksen arkipäivää. Muutoksen sattuessa täytyy toivoa, että suunnitelma toteutuu jonain toisena hetkenä. (Ahvenainen & Ikonen & Koro 2001, 114.)

Teatteriryhmässä oli Raskin lisäksi kaksi avustajaa. Vaikka poikia oli ryhmässä vain neljä, tuntui välillä, ettei kaksikaan avustajaa ollut tarpeeksi. Rask (2016) jäi pohtimaan sitä, jäikö oppilaille 5x2-kurssista muistoksi eheä kokonaisuus, koska hän joutui muuttamaan niin paljon tekemiään suunnitelmia. Erityisesti hän jäi toivomaan sitä, että tällaiselle ryhmälle voisi vetää kokonaisen selkeän projektin, jolla olisi lopputulos. Tällaisessa projektissa oppilaiden oma opettaja voisi olla mukana ja selvittää ristiriitatilanteita. Näin taideopettajan resurssia jäisi enemmän varsinaiseen ohjaustyöhön. Rask (2016) laskeskeli, että koko kurssin aikana saattoi olla vain noin tunnin verran hyviä hetkiä, mutta nekin minuutit olivat todella palkitsevia. Lapset saivat Raskin (2016) mukaan onnistumisen kokemuksia, joita heillä ei arjessa luultavasti liemmin ole. Luovat menetelmät toimivatkin lapselle ilmaisun ja itseä koskevan tunnepohjaisen tiedon välineenä ja identiteetin vahvistajana. Saarelan (2014, 345) mukaan luovan itseilmaisun menetelmät tarjoavat onnistumiskokemusten kautta eväitä itsetunnon ja identiteetin rakentamiseen, suvaitsevaisuuteen ja erilaisuuden hyväksymiseen.

Mä haluan, että tää on heille voimia antavaa ja et he kokee olevansa täällä taitavia. – – Kyllähän tätä pitää jostakin sellaisesta rakkauslähtökohdasta tehdä, koska muutenhan tossa ei oo tavallaan niinku mitään järkeä. Että kun miettii kylmästi, niin onhan se välillä ihan tolkutonta se homma, että siinä pitää olla joku ideologia itellään, että miks mä teen tätä ja miten mä teen tätä ja joku sellanen, että mitä haluaa välittää niille, että miten on heidän kanssaan, ja jos siinä välillä saa tehtyä jotain, niin kiva. (Rask 2016.)

Pilottiluokka A:n taidetuntien havainnoiminen vahvisti olettamusta siitä, että taideopetuksessa tarvitaan joissain tapauksissa taideopettajan lisäksi taideavustajia. Resurssit ovat rajalliset sen suhteen, paljonko taideavustajia voidaan palkata, mutta joidenkin luokkien osallistuminen 5x2-taideopetukseen ei olisi mahdollista ilman avustajia. Selvisi myös, että taideopettajat saattavat vierastaa erilaisen apuvälineiden käyttämistä. Tämän pilottiluokan oppilailla oli koulussa käytössään aktiivituunijä, kuulosuojaimia, tukikuvia ja Time timer -kello, mutta jos nämä apuvälineet eivät ole tuttuja taideopettajalle, hän ei osaa niitä hyödyntää taideopetuksessa.

Tulisiko sitten lasten oman opettajan ja koulunkäyntiavustajan osallistua taideopetukseen? Asia on monisyinen. Toisaalta taideopettajat toivovat, että lasten oma opettaja olisi mukana opetustilanteessa, toisaalta opettajan läsnäolo voi rikkoa lasten ja taideopettajan välisen suhteen. Raskin (2016) haastattelussa kävi ilmi, että lapsille on tärkeää saada sellaisia kokemuksia, joissa he voivat olla ohjauksessa ihmisen kanssa, joka ei tunne heitä ja jolla ei ole heistä ennakkoajatuksia. Toisaalta, jos oma opettaja olisi läsnä taidetunneilla, siellä tehdyt harjoitukset ja asioiden työstiminen voisivat siirtyä kouluunkin ja prosessi voisi jollain tapaa jatkua siellä. Oma opettaja voisi ratkoa ristiriitatilanteita luokassa, eikä taideopettajalta menisi siihen niin paljon aikaa. Jos luokalla on lapsia, joiden tiedetään käyttäytyvän väkivaltaisesti, oman opettajan tai avustajan paikallaolo on ehdottoman tärkeää. Helsingin opetusviraston lakimiehen kanta asiaan oli yksiselitteisesti se, että oppilaat ovat luokanopettajan vastuulla koulun ulkopuolisilla retkillä ja opettajan tulee olla läsnä taideopetuksessa (Kangaste 2016).

4.5.2 Pilottiluokka B

Tapasin pilottiluokka B:n oppilaat ensin heidän koulullaan. Luokalla oli kahdeksan poikaa ja kyseessä oli alueellinen erityisluokka. Malmitalo oli tuttu paikka lapsille ja he muistelivat käyneensä siellä muun muassa teatterissa ja elokuvissa. Kerroin, että tapaamme Malmitalossa 5x2-taidekurssilla ja että teen opinäytetyötä saavutettavuudesta.

Havainnoin taideopetusta kolmannella opetuskerralla. Oppilaat osallistuivat pienryhmissä kädentaitojen ja kuvataiteen opetukseen. Kädentaitojen ryhmässä oli paikalla kolme oppilasta, kuvataiteessa neljä. Kädentaitojen ryhmässä oli paikalla oma luokanopettaja, joka rauhoitteli oppilaita, jos he hermostuivat tai eivät ymmärtäneet jotain. Panin merkille, että oppilaat eivät juurikaan saaneet positiivista palautetta taideopettajalta. Luokassa oli melko rauhallinen tunnelma, mutta kun oma opettaja poistui hetkeksi, oppilaat riehaantuivat. Kuvataiteen luokassa oppilaiden tukena oli koulunkäyntiavustaja. Oppilaat ja avustaja tekivät savitöitä yhdessä. Tunnelma oli keskittynyt ja oppilaat juttelivat niitä näitä. Luokanopettaja kertoi minulle, että yksi oppilaista oli pinnannut koko päivän koulusta, mutta hän oli saapunut itsenäisesti 5x2-tunnille. Opettaja arvioi, että oppilas koki 5x2-tunnit terapeuttisina itselleen. (Pilottiluokka B:n opettaja 2016.) Taideopettaja tuki oppilaita sanallisesti ja kehui heitä. Jo ensimmäisellä 5x2-opetuskerralla Malmitalon tuottaja ja taideopettajat olivat sopineet luokanopettajan kanssa, että 5x2-opetuskerran ei tarvitse kestää normaalia 1,5 tuntia (2x45 min). Opetus päätettiin keskeyttää siinä vaiheessa, kun oppilailla olisi vielä hyvä tunnelma päällä. Havainnointikerralla opetus kesti noin 1 h 15 min.

Taiteen tekeminen voi olla tekijälleen terapeuttista. Vaikka monet erityisoppilaat käyvät koulun ulkopuolella erilaisissa terapioiden, on heillä koulussa oikeus muiden oppilaiden tapaan opiskella kuvataidetta oppiaineena, ei vain terapeuttisena tekemisenä. Terapeuttisuus on luonnollinen ja tärkeä osa kuvallista työskentelyä niin yleis- kuin erityisopetuksenkin oppilaille, eikä kuvataideopettaja voi sulkea kuvan tekemisen terapeuttisia puolia pois opetuksestaan. (Salonen 2012, 48.)

Kävin kyselemässä oppilailta palautetta taideopetuksesta heidän omalla koulullaan. Haastattelin jokaista oppilasta erikseen ja oma opettaja oli haastattelussa mukana. Muutaman oppilaan oli vaikeaa nimetä kivoja ja huonoja asioita taide-tunneilta, mutta sain sellaisen vaikutelman, että kaikilla oli ollut mukavaa. Ke-tään ei ollut tarvinnut pakottaa mukaan ja oppilaat muistivat, mitä olivat tunneilla tehneet. Moni oppilas oli sitä mieltä, että oman opettajan ja koulunkäyntiavusta-jan läsnäolo taidetunnilla oli ollut hyvä asia. Normaalia pienempi opetusryhmä oli auttanut keskittymisessä. Yksi oppilas olisi halunnut, että taidetunnit olisivat olleet omalla koululla, mutta suurimmalle osalle asialla ei ollut merkitystä tai koulun ulkopuolelle lähteminen oli ollut myönteinen asia. Kuvataiteenopettaja oli koettu kivaksi ja hän oli kannustanut ja ohjeistanut tarpeeksi. Kädentaitojen ryhmästä sain vain yhdeltä oppilaalta palautetta. Hän oli pitänyt 5x2-jaksosta ja pienryhmätyöskentelystä.

4.5.3 Pilottiluokka C

Tapasin pilottiluokka C:n oppilaat heidän omassa luokassaan lokakuussa 2016. Luokka oli seitsemän oppilaan autismiluokka. Osa oppilaista ei kommunikoinut puhumalla. Havaitsin luokassa, että osalla oli käytössään aktiivituynyjä ja aistiapuvälineitä. Lähetin vierailun jälkeen tämän ryhmän taideopettajille sähköpos-tia, jossa kerroin havaitsemistani asioista kommunikoimisen ja apuvälineiden suhteen.

Havainnoin luokkaa taideopetuksessa kolmannella opetuskerralla. Taideaineet olivat kädentaidot ja kuvataide ja kummassakin pienryhmässä oli kolme oppilas-ta. Kädentaitojen ryhmässä oli mukana kolme ja kuvataiteessa kaksi aikuista koulun puolesta. Kädentaidoissa oppilaat kokeilivat kangasvärejä. Yksi oppilais-ta pyysi harjaa ja taideopettaja ei heti ymmärtänyt, mistä oli kysymys. Lopulta selvisi, että oppilas tarkoitti sivellintä. Tukikuvia ei taideopettajalla ollut käytös-sä, mutta tässä kohtaa niistä olisi ollut apua. Myös sanojen paletti ja baletti erot-tamiseksi olisi kuvista ollut hyötyä. Taideopettajan puheessa vilisi paljon erilai-sia materiaalisanoja. Oppilaita olisi voinut helpottaa se, että jokaisesta materi-aalista olisi näytetty kuva. Tunnelma luokassa oli rauhallinen, eikä oman opetta-jan ja koulunkäyntiavustajien tarvinnut puuttua juuri ollenkaan tapahtumien kul-

kuun. Yhdessä vaiheessa avustaja pyysi yhdelle oppilaalle kynätukea, jollaisen hän oli edellisellä kerralla saanut. Hain oppilaalle kynätuen toisesta luokasta, jossa apuvälinelaatikko oli.

Kuvataideluokassa oppilaat maalasivat isoja maalauksia. Paperit oli kiinnitetty maalaustelineisiin. Yhdelle oppilaalle oli haasteellista pidellä sivellintä ja koulunkäyntiavustaja auttoi oppilasta. Jos oppilaalla on motorisia ongelmia, voi taideopettaja tarvittaessa ratkaista ongelman luovasti. Maalausvälineenä voi käyttää esimerkiksi puupalikkaa tai jotain muuta esinettä, joka pysyy kädessä hyvin. (Salonen 2012, 69). Luokassa vallitsi rauhallinen tunnelma, mutta yksi oppilas olisi halunnut mieluummin tehdä savitöitä. Taideopettaja kehui hermostuneen oppilaan maalausta ja kannusti oppilasta piirtämään. Lopulta koulunkäyntiavustaja sai oppilaan innostumaan piirtämisestä alkamalla piirtää itse. Taideopettaja kehui muitakin oppilaita paljon ja arvioi heidän maalauksiaan taiteellisesta näkökulmasta käsin. Yksi oppilaista ei puhunut ollenkaan ja koulunkäyntiavustaja näytti oppilaalle peukkaa taideopettajan kehujen jälkeen. Näin hän varmisti, että positiivinen palaute meni varmasti perille.

Kiinnitin huomiota havainnoinnin aikana siihen, että opetustila oli hyvin sekava. Säilytystilasta näytti olevan puutetta ja kaikki nurkat ja pöydäanaluset pursusivat tavaraa. Erityisesti aistiyliherkille lapsille opetustila voi näyttäytyä hyvin kaaosmaisena ja sekavana. Päätin, että hankin luokkatilaan lisää kaappeja opetusmateriaalien säilyttämistä varten. Opetuskerta lopetettiin molemmissa pienryhmissä ennen kuin 1,5 tuntia oli tullut täyteen. Tämä oli erittäin hyvä ratkaisu, sillä olisi varmasti ollut turhaa pitää lapsia taideluokissa kauempaa kuin he jaksivat sillä kertaa työskennellä.

Kävin oppilaiden omalla koululla kyselemässä palautetta taideopetuksesta oppilailta. Kaikki oppilaat muistelivat hyvillä mielin 5x2-taidekurssia ja näyttivät minulle taidetunneilta muistoksi otettuja valokuvia. Opettaja kertoi, että myös ne oppilaat, jotka eivät pystyneet antamaan sanallisesti palautetta, olivat nauttineet käynneistä Malmitalossa. Tällä kertaa en käyttänyt hymynaamoilla varustettuja palautelappuja, sillä kaikkien oppilaiden ei olisi ollut mahdollista täyttää lappua motoriikan pulmien vuoksi. Palautteen antamisesta tuli vuorovaikutuksellinen hetki, johon kukin oppilas osallistui omista lähtökohdistaan käsin.

Haastattelin pilottiluokkien B ja C taideopettajia Liisa Ikävalkoa (2016) ja Kirsi Juntusta (2016b) viimeisen 5x2-opetuskerran jälkeen. Molemmilla oli ollut toisiinsa haasteita taidetunneilla. Taideopettajat olivat yhtä mieltä siitä, että luokanopettajan ja koulunkäyntiavustajien läsnäolo oli ollut ehdottoman tärkeää. Se, että taidetunneilla oli joka kerta läsnä samat avustajat ja opettajat, oli erittäin toimivaa. Joskus 5x2-opetuksessa on ollut joka kerta eri avustaja koulusta mukana. Se ei ole hyvä ratkaisu, etenkin kun kyseessä ovat erityislapsset, jotka tarvitsevat mahdollisimman muuttumattomat olosuhteet. Tuttu koulunkäyntiavustaja tietää, mihin lapset pystyvät ja hän voi auttaa lasta liian haasteellisissa tehtävissä.

Itse ei käytännössä pysty avustamaan kaikkia, että omat kädet ei piisaa siihen. Et ite [taideopettaja] on se, joka kertoo ja antaa välineitä ja selittää mitä tehdään, ja avustajat tietää, että miten sitä voi ehkä soveltaa tälle oppilaalle, että mitä tää oppilas pystyy tekemään, koska me ei tunneta niitä. Sit se oppilas voi turhautua, kun se laitetaan tekemään sellaista, mitä se ei vaan niinku pysty tekeen. (Ikävalko 2016.)

Kysyin, mitä merkitystä ennakkotiedoilla oppilaiden mahdollisista haasteista on taideopettajalle:

Itsellään on helpompi olla, mitä enemmän tietää niistä ihmisistä, musta tuntuu, että mä olen silloin varmemmalla pohjalla. Mutta luulen, että en mä olis tehtäviä kuitenkaan muuttanu tai vaihtanut, koska se pitää nähdä, millaisia motorisia ongelmia on mahdollisesti ja sen mukaan suunnitella niitä tehtäviä – – Onhan sillä nyt väliä siltä kannalta, että tietää, mitä työkaluja ottaa. Jos tietää, että siellä on joku sellainen, jolta saattaa mennä käämit, niin ei sitten ainakaan mattoveitsiä oteta siihen. (Ikävalko 2016.)

Apuvälineistä käytössä oli ollut Time timer -kello ja kuulosuojaimet. Yksi oppilas kokeili kynätukea, mutta tuen käyttö laittoi oppilaan jumiin ja hän ei kyennyt luovaan työskentelyyn kynätuen kanssa. Toisen pilottiluokan koulunkäyntiavustajalla oli mukana tukikuvakansio, jota hän käytti oppilaan kanssa kommunikoimiseen. Keskustelimme Juntusen (2016b) ja Ikävalkon (2016) kanssa myös musiikin käyttämisestä rauhoittavana tekijänä. Taustamusiikin on todettu rauhoittavan erityislapsia oppimistilanteissa; erityisesti epätoivottua käyttäytymistä on ilmennyt vähemmän taustamusiikin soidessa taustalla. (Anderson 2015, 174.)

Pilottiluokkien B ja C taideopettajat kertoivat, että erityisryhmien opettamista varten täytyy tehdä hieman enemmän töitä; tuntien suunnitteluun menee enemmän aikaa, kun täytyy miettiä, mitkä tehtävät sopivat kyseiselle ryhmälle. Samoin aikaa menee siihen, että suunnitelmia voi joutua muuttamaan; vasta ensimmäisten opetuskertojen jälkeen on paremmin selvillä, mihin oppilaat ky-

kenevät ja mikä heitä parhaiten motivoi. Pilottiluokka B:n kädentaitojen ryhmässä oli kahdella viimeisellä kerralla paikalla vain kaksi oppilasta. Näin pienessä ryhmässä oppilaat saivat keskittyttyä töihinsä rauhassa ja myös taideopettaja koki, että opetus sujui erittäin hyvin näillä opetuskertoilla. Puhuimme, että jatkossa täytyy ottaa harkintaan myös se, jaettaisiinko erityisluokka vielä entistä pienempiin pienryhmiin. Tähän asti pienryhmien maksimikoko on erityisluokkien kyseessä ollessa ollut viisi oppilasta.

Koska opettajilla on salassapitovelvollisuus oppilaiden suhteen, jatkossa kannattaa resurssien mukaan harkita sitä, kävisikö tuottaja tutustumassa luokkaan etukäteen. Pilotin puitteissa tämä oli mahdollista ja erityisesti Annantalon pilottiluokan suhteen koululla käymisestä oli apua, sillä kurssisuunnittelija sai vahvistusta sille ajatukselle, että taideopetukseen tarvitaan taideavustaja. Jos kyseessä olisi niin haastava ryhmä, että suurin osa ajasta menisi taidetunnilla järjestyksen ylläpitämiseen, olisi mietittävä muita vaihtoehtoja. Taideopettajan täytyy myös miettiä omaa henkistä jaksamistaan. Täytyy pitää selvänä se, mikä on taideopettajan ydintyötä ja kuinka paljon taidetunneille varatusta ajasta on järkevää käyttää muuhun kuin taiteen opettamiseen. Taideopettajille syntyi oivalluksia opetustyön suhteen pilotoinnin aikana. Ikävalko (2016) pohti, että aina-kaan heti alkuun ei kannata sijoittaa tehtäviä, joissa voisi tulla turhautumista. Autismin kirjon oppilaiden kanssa kannattaa välttää sellaisia tehtäviä, joissa voi syntyä yllätyksiä. Ikävalko huomasi myös, että oppilaiden oli vaikeaa hahmottaa erillisiä työpisteitä; paras ratkaisu oli koota tekeminen ja työvälineet jokaisen omalle paikalle.

4.6 Pilotin arviointi

Pilottiluokkien kanssa läpikäyty prosessi toi paljon arvokasta tietoa sekä opinnäytetyön että taidekasvatustuottajan työn kannalta. Kolme pilottiluokkaa oli sopiva määrä ja luokkien erilaisuus toi esille erilaisia näkökulmia taideopetuksen saavutettavuuteen. Oli oleellista, että kävin jokaisen luokan kanssa läpi täysin samanlaisen prosessin. Havainnointia helpotti se, että olin jo ennestään lapsille tuttu, eikä heidän tarvinnut jännittää läsnäoloani taidetunnilla. Jouduin kui-

tenkin välillä miettimään, tulinko lapsille jopa liian tutuksi ja läheiseksi ja oliko sillä jotain merkitystä lopputuloksen kannalta.

Tavoitteenani oli alun perin saada mukaan yksi valmistavan opetuksen ryhmä, mutta ryhmä joutui peruuttamaan osallistumisensa taideopetukseen lyhyellä varoitusajalla. Peruuttaneen luokan sijaan yritin saada neljänneksi pilottiluokaksi mukaan luokan, jolla oli useita S2-oppilaita (suomi toisena kielenä), mutta kaikkien lasten vanhemmilta ei saatu ajoissa takaisin tutkimuslupapyyntöä. En saanut koskaan selville, johtuiko tämä siitä, että maahanmuuttajavanhemmat eivät mahdollisesti ymmärtäneet mistä on kysymys ja pitivät ehkä varmimpana olla palauttamatta tutkimuslupaa. Voin vain arvailla, mutta uskoisin, että tämä saattoi olla syynä. Haasteet valmistavan opetuksen luokilla kulminoituvat enimmäkseen kommunikoimiseen ja kielitaitoon. Erityisluokkien kohdalla haasteet ovat monesti samanlaisia, joten opinnäytetyössä saatuja tuloksia ja kehittämisehdotuksia voi hyödyntää sekä erityisluokilla että valmistavan opetuksen luokilla.

Pilotoinnin aikana testasin esitietolomaketta. Lomakkeessa kysyttiin monia asioita ja mahdollisesti näillä kaikilla tiedoilla ei ole taideopetuksen kannalta mitään merkitystä. Tärkeimmäksi osoittautui saada tieto siitä, onko kyseessä erityisluokka ja millaisia haasteita lapsilla suurin piirtein on. Tieto voi vaikuttaa siihen, millaisia tehtäviä taideopettaja suunnittelee ja millaisia materiaaleja hän valitsee oppilaille. Esitiedoista riippumatta tärkeimmän informaation luokan erityistarpeista taideopettaja saa ensimmäisen 5x2-opetuskerran aikana. Annantalon 2x5-konsepti ei näin ollen sovellu kovin hyvin erityisluokille. Koska opetuskertoja on vain kaksi (viisi tuntia kerrallaan), taideopettaja ei pysty rauhasa tutustumaan oppilaisiin ja sopeuttamaan opetusta juuri kyseiselle luokalle sopivaksi kuin vasta kurssin puolivälissä (ensimmäisen viiden tunnin jälkeen).

Tuottajalle tieto taideopetukseen tulevan luokan erityishaasteista on tärkeää siinä vaiheessa, kun hän päättää, mitä taideaineita luokka opiskelee 5x2-jaksolla. Esimerkiksi pyörätuoleja käyttäville oppilaille ei kannata valita taideaineeksi tanssia, jos tanssinopettajalla ei ole aiempaa osaamista pyörätuolitanssin ohjaamisesta. Jos tietoja luokasta ei ole etukäteen saatavilla, on varminta valita taideaineet taideopettaja edellä; taideopettaja, jolla on erityisryhmien kanssa työskentelystä kokemusta, pystyy sopeuttamaan opetuksen erityisryh-

mille sopivaksi ilman etukäteistietojakin. Tuottajan on mahdollista harkita eri taideaineiden yhdistämistä. Taideaineiden keskinäinen integraatio voi laajentaa käsitystä taiteesta ja sen tekemisestä. Jo Hollo (1918, 264–265) puhui oppiaineiden keskinäisen integraation puolesta: hänen mukaansa erilliset oppiaineet ovat kirjavia ja eristettyjä.

Taidetuntien havainnoiminen Malmitalossa oli oman työni kannalta erittäin hyödyllistä. Työkiireiden vuoksi en ole juurikaan ehtinyt osallistua 5x2-taidetunneille ja saada kokonaisvaltaista käsitystä siitä, mitä taidetunneilla tapahtuu. Sain uutta näkökulmaa taideopettajien työn haasteisiin ja huomasin, että Malmitalon taideluokkien säilytysratkaisuja tulisi parantaa, jotta opetustilat olisivat mahdollisimman toimivia. Erilaisten apuvälineiden käyttö pilottiluokkien taidetunneilla jäi vähäiseksi. Malmitalon taideopettajat saivat kuitenkin tuntumaa välineisiin ja jatkossa kynnys niiden käyttämiseen on varmasti entistä matalampi.

Pilotin aikana pääsin vertailemaan, mitä eroa on sillä, onko oma opettaja paikalla taidetunneilla vai ei. Annantalossa luokanopettaja ja koulunkäyntiavustaja eivät osallistuneet pilottiluokan taidetunneille, Malmitalossa taas molempien luokkien opettajat ja avustajat olivat läsnä kaikilla taidetunneilla. Pilottiluokka B:n oppilaiden palautteen mukaan oli hyvä, että oma tuttu opettaja ja avustaja olivat taidetunneilla läsnä. Annantaloon pilottiluokan teatteriopettaja kertoi, että opettajan läsnäolosta olisi ollut hyötyä; opettaja olisi voinut selvittää kahnaukset ja taideopettajalle olisi jäänyt enemmän aikaa omaan työhön.

Taideavustajien palkkaaminen ei ole taloudellisten resurssien puitteissa aina mahdollista ja tällöin luokanopettajan ja koulunkäyntiavustajan osallistuminen taideopetukseen on erityisen tärkeää. Taideopettajien haastatteluissa kävi ilmi, taideavustajan asenteella on merkitystä lasten motivaation kannalta. Pilotoinnin kautta selvisi, miten tärkeää taideavustajien käyttäminen on haasteellisten erityisluokkien taidetunneilla. Kuten pilottiluokka A:n osalta kävi ilmi, välillä tarvitaan jopa yksi aikuinen jokaista lasta kohden.

5 YHTEENVETO JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Rajasin opinnäytetyöni koskemaan yhtä Helsingin kulttuurikeskuksen tuottamaa kulttuuripalvelua, 5x2-taideopetusta. Tutkimalla tätä vuodesta 1987 jatkunutta taidekasvatuksellista palvelua toivoin saavani uutta tietoa siitä, miten taideopetusta voisi kehittää entistä saavutettavammaksi erityislapsille. Haastattelin useita ihmisiä ja yritin pilotoinnin avulla saada uutta ja ehkä yllättävääkin tietoa siitä, miten taideopetuksen saavutettavuutta voi parantaa. Tässä luvussa esittelen kehittämisehdotuksia ja pohdin, miten kehittämistyöni tuloksia voi hyödyntää laajemmin kuin 5x2-taideopetuksessa.

5.1 Taideopettajan osaamisen tukeminen

Taidekasvatuksen tulee lähteä lapsesta itsestään. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi jätettäisiin spontaanin itseoppimisen varaan. Taidekasvatus ei saa kuitenkaan tukahduttaa lapsen omaehtoista toimintaa. Onnistunut ohjaus lisää lapsen motivaatiota taiteen tekemiseen. (Hakkola ym. 1991, 31.) Kun taideopetukseen osallistuu erityislapsia, taideopettajalta edellytetään erityisosaaamista tai vähintäänkin oikeanlaista asennetta. Kuten erityisopettajien haastattelussa kävi ilmi, sekä kokemus että ymmärrys erityisyydestä auttavat taideopettajaa työssään. Lapset vaistoavat helposti, jos heitä opettava ihminen ei pysty kohtaamaan luontevasti erityisyyttä. Taideopettajat opettavat yleensä vapaa-ajanopetuksen ryhmiä, joihin lapset tulevat vapaaehtoisesti ja joissa oppilaina on yleensä vain niitä lapsia, joilla ei ole erityistarpeita. Kun taideopettaja kohtaa ensimmäistä kertaa työssään kokonaisen ryhmän erityislapsia, pelkällä hyvällä asenteella hän ei välttämättä siinä tilanteessa selviydy.

”Ne varmaan pysty lukeen musta sen, että olin epävarma siinä tilanteessa” (Taideopettaja 2016).

Sata-hankkeen kartoituksessa selvisi, että tiedon puute oli onnistuneen toiminnan esteenä useilla eri tavoilla; jos taide- ja kulttuuritoimintaa ohjaavalla henkilökunnalla ei ole tarpeeksi tietoa lapsen tuen tarpeesta, se vaikuttaa erityistä

tukea tarvitsevien lasten ja nuorten osallistumiseen sekä positiivisten kokemusten saamiseen toiminnasta. Esteenä nähtiin myös se, että taideopettajien koulutukseen ei kuulu erityispedagogiikka. Sata-hankkeen selvityksessä todettiin myös, että tarvitaan avustajia, aikaa ja toimivat tilat. Tiedon lisääminen ja koulutus erityislapsen kohtaamiseen sekä soveltavien menetelmien käyttöönotto koettiin tärkeiksi taidekasvatuskentällä. (Helén 2016, 9-11.) Kun oppilaiden kirjo on tavallisessa koululuokassakin laaja, on se moninkertainen erityisoppilaiden parissa. Laadukas opetus vaatii tällöin opettajalta oppilaiden diagnoosin, historian, kykyjen ja ongelmakohtien tuntemusta, ja tehtäviä tulee eriyttää usein oppilaskohtaisesti. (Salonen 2012, 46–47.) Nämä samat asiat tulivat ilmi myös oman kehittämistyöni tiimoilta. Tiedon ja osaamisen puute vaikuttavat ehdottomasti siihen, saako lapsi 5x2-taideopetuksesta positiivisen kokemuksen. Puutteet erityisopetuksen osaamisessa saavutettavuutta huonontavana asiana nousivat esille kehittämistyössäni. Erityisesti riittävä avustajien määrä saavutettavuutta parantavana asiana tuli ilmi pilotoinnin tuloksissa.

Haastatteluissa nousi esille taideopettajien koulutuksen tärkeys samoin kuin vertaistuen tarve. Taideopettajat toivoivat, että he voisivat keskustella sellaisen taideopettajan kanssa, jolla on aiempaa kokemusta erityislasten kanssa toimimisesta. Oikeanlaista asennetta voi olla mahdotonta opettaa toiselle, mutta mitä todennäköisimmin keskustelut kokeneemman taideopettajan kanssa voivat hälvittää turhia pelkoja erilaisuuden kohtaamisesta. Hyväksyvä ilmapiiri taidetunneilla rauhoittaa lapsia, olivatpa he erityisiä tai eivät. Keskustelemisen lisäksi taideopettajille tulisi tarjota tilaisuuksia havainnoida toistensa pitämiä taidetunteja; taideopettaja, jolla ei ole kokemusta erityisryhmien ohjaamisesta, voisi seurata tai avustaa kokenutta taideopettajaa opetustilanteessa erityislasten kanssa. Koulutuksesta ja vertaistuesta on apua ja hyötyä myös niiden lasten kohtaamisessa, joilla ei ole erityistarpeita.

”Niillä oli sellanen hyväksyväisyys”, kertoi 5x2-opetukseen osallistunut autismiluokan oppilas, kun kysyin häneltä, miksi taideopettajat olivat olleet niin hyviä ja kivoja, kuten oppilas oli kuvaillut. Oppilas osallistui Annantalon erityisluokille suunnattuun tanssin ja kuvataiteen yhteiskurssille. Oppilaan mieleen oli jäänyt erityisesti se, että taideopettajat eivät ”töllänneet” oppilaita, vaikka heidän käytöksensä oli valtavirrasta poikkeavaa. (5x2-oppilas 2016.) Opettajan asenteella

ja persoonallisuudella on havaintojeni ja haastattelujen perusteella suuri vaikutus siihen, millaisen kokemuksen lapsi taideopetuksesta saa. Myös Satahankkeen esiselvityksestä kävi ilmi, että saavutettavan taideopetuksen lähtökohtana on henkilökunnan asenne, halu ja innostus toimia erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten parissa (Helén 2016, 11).

Taideopettajan rooli voi olla hyvinkin merkittävä lapsen elämässä. Lapsella on mahdollisuus oppia taiteen avulla ottamaan vastaan rakentavaa kritiikkiä siten, ettei hänen itsetuntonsa laske tai käsitys itsestä muutu negatiiviseksi. Taiteeseen liittyvät onnistumisen kokemukset ja joukkoon kuulumisen tunne voivat edistää terveen itsetunnon kehittymistä ja vaikuttaa käsitykseen itsestä positiivisesti. (Hakkarainen, Lonka & Lipponen, 2004, 206.)

Minusta 5x2-opetuksen tavoite on avartaa oppilaiden käsitystä siitä, mitä kuvataiteessa voi tehdä. Tärkeää on antaa lapselle positiivisia kokemuksia, jotka parhaassa tapauksessa voivat innostaa lasta kuvataiteen pariin ja ainakin vähentää tunnetta siitä, että "aina menee kumminkin pieleen". (Ikävalko 2017.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön lastenkulttuuripoliittisen ohjelman (2014) ehdotuksessa korostetaan taidekasvatuksen merkitystä lapsen elämässä. Ministeriö ehdottaa, että varhaiskasvatuksesta lähtien kaikille opettajilla ja ohjaajille kehitetään systemaattinen ja pitkäaikainen jatko- ja täydennyskoulutusohjelma, jossa eri taiteiden ammattilaiset, taidepedagogiikan asiantuntijat ja taide- ja kulttuurilaitokset ovat koulutusvastaavina. Kaikkien lasten kanssa työtä tekevien ammattilaisten, nuorisotyöntekijöiden, sosiaalityön tekijöiden, terveydenhoitajien ynnä muiden koulutukseen lisätään taidekasvatusta ja taiteen pedagogisia ja yhteisöllisiä metodeja. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2014, 19). Jos taidekasvatus on jatkossa jokaisen lasten kanssa toimivan ammattiryhmän osaamisaluetta, jää nähtäväksi, millaiseksi koulutettujen taideopettajien rooli taidekasvatuksen kentällä muodostuu tulevaisuudessa.

5.2 Erityiskohtelua erityislapsille

Kehittämistyössä selvisi, että oppimisympäristöllä, opetuksen ajallisen keston mukauttamisella, taideopettajan ammattitaidolla ja oman opettajan läsnäololla

on vaikutusta taideopetuksen onnistumisen kannalta. Andersonin (1992) mukaan konkreettisimpia keinoja mukauttaa opetusta erityisoppilaiden kohdalla ovat oikeiden työ- ja apuvälineiden löytäminen. Sopivien välineiden ja tekniikoiden etsiminen vie aikansa ja vaatii oppilastuntemusta. Fyysisen ympäristön muokkaaminen sopivan kokoiseksi ja häiriöttömäksi pitäisi olla osa taideopettajan työtä. (Salonen 2012, 68.)

Kehittämistyön ja erityisesti pilotoinnin aikana selvisi, miten tärkeässä osassa taideopettaja on 5x2-taideopetuksen onnistumisen kannalta. Erityislasten pitäisi aina saada taideopettajakseen ammattilainen, jonka osaamisessa kohtaavat erityispedagogiikan tuntemus ja oikeanlainen asenne. Jos osaaminen ja erityisluokan tarpeet eivät kohtaa, eikä resursseja osaavien taideopettajien etsimiseen tai palkkaamiseen ole, tuottajan tulisi ohjata luokka toimipisteeseen, jossa tarvittavaa osaamista on.

Jos on tiedossa, että taideopetukseen koulun ulkopuolella osallistuminen olisi lapselle liiallinen ponnistus, on syytä harkita lapsen jättämistä koululle vaikka muu luokka taidekurssille lähtisikin. Erityisopettajien ja taideopettajien haastatteluissa kävi ilmi, että vaikka taideopetuksella voisi olla positiivinen vaikutus lapsen hyvinvointiin, lapsi ei välttämättä ole siinä kunnossa, että pystyisi ottamaan taidekurssin aiheuttaman lisästressin elämäänsä. Sama pätee muihin taidekasvatuksellisiin sisältöihin. Tuottajan tulisi kulttuuripalveluita kouluille tuottaessaan ottaa huomioon, että kaikki lapset eivät pysty niistä koulun ulkopuolella nauttimaan.

Ehdotankin, että Helsingin kulttuurikeskus tutkisi mahdollisuuksia viedä taidetta ja kulttuuripalveluita kouluihin ja näin parantaisi palveluidensa saavutettavuutta. Tällaisesta toimintamallista on olemassa hyviä kokemuksia. Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi vuonna 2010 viidelle lastenkulttuurikeskustenverkosto Taikalampun jäsenkeskukselle (nykyinen Suomen Lastenkulttuurikeskusten verkosto) ja Konserttikeskus ry:lle yhteensä 1,45 miljoonaa euroa avustusta käytettäväksi Taitelijat koulussa ja Konsertti joka kouluun -toimintaan vuosina 2010–2011. Hankkeen myötä työllistettiin yli 70 taiteilijaa, jotka työskentelivät kouluissa muun muassa erilaisten taideprojektien parissa. Yksi hankkeessa mukana olleista lastenkulttuurikeskuksista oli Annantalo. (Seirala 2012, 16.)

Omassa työssäni taidekasvatustuottajana olen tuottanut kulttuurikurssien ohjelmaa mahdollisimman paljon oppilaiden omaan kouluun, mikäli esimerkiksi vaikeat liikuntavammat ovat olleet esteenä oppilaiden siirtymiselle kulttuuripalveluiden äärelle. Kulttuurikurssit ovat teemallisia ja eri taiteen lajeihin perehdyttäviä kursseja yläasteen ja toisen asteen oppilaitoksille. Kuten 5x2-kurssitkin, kulttuurikurssit ovat maksuttomia kouluille. (Kulttuurikurssit 2017.) Elokuvanäytöksiä, taidetyöpajoja, taiteilijatapaamisia, taideluentoja ja pienimuotoisia esityksiä on helppo järjestää kouluilla ja edistää näin omalta osaltaan kulttuurin fyysistä saavutettavuutta. Kulttuuripalvelut saattavat olla kalliimpia, kun ne järjestetään kouluilla. Helsingin kulttuurikeskus on kuitenkin sitoutunut siihen, että kulttuuri on kaikkien oikeus, joten tässä kohtaa taloudellisten lisäresurssien ohjaaminen erityisluokille on perusteltua.

Niille erityislapsille, jotka voivat lähteä koulun ulkopuolelle kulttuuritarjonnasta nauttimaan, tuottaja voi tehdä taidekokemuksesta mahdollisimman saavutettavan. Tuottaja voi järjestää näyttelyihin kuvailutulkkauksia sekä teatteri-, musiikki- ja elokuvaesityksiin viittomakielisen tulkkauksen. Tuottaja voi hankkia taideopetukseen apuvälineitä ja palkata taideavustajia. Lapsille, joiden on vaikeaa keskittyä esimerkiksi teatteriesitykseen, esityspaikat voivat tarjota aistielämyspusseja. Pussien koostamiseen voi ottaa mallia Svenska Teaternista.

5.3 Kehittämisehdotukset

Kehittämistyöni konkreettiset tuotokset olivat esitietolomake, tietopankki, taideopetuksen apuvälineet ja taideopettajien koulutukset. Esitietolomakkeen avulla kartoitetaan etukäteen tietoa taideopetukseen osallistuvien lasten erityispiirteistä ja erityistä huomiota vaativista mahdollisista vammoista ja rajoitteista. Laati maani esitietolomaketta voi käyttää muidenkin taidekasvatuspalveluiden kohdalla kuin vain 5x2-opetuksessa. Esitietolomakkeen avulla voi selvittää muun muassa erilaisiin työpajoihin ja kulttuurikurssille osallistuvien erityisluokkien tarpeita. Tietopankista taidekasvatustuottajat saavat tietoa erityislapsista ja -luokista. Kouluttamalla taideopettajia lisätään 5x2-taideopettajien kykyä toimia erityislas-

ten kanssa. Tuottajan tehtävänä on järjestää taideopettajille tilaisuuksia saada vertaistukea ja työnohjausta silloin kun he sitä tarvitsevat.

5x2-taideopetuksen saavutettavuuden edistämiseksi Helsingin kulttuurikeskuksessa ehdotan viittä keskeisintä kehittämistyössäni esille tullutta asiaa:

1. Taideopettajien rekrytoiminen
2. Taideopettajien kouluttaminen
3. Vertaistuki taideopettajille
4. Esitiedot opetukseen tulevasta luokasta
5. Taideavustaja

Annantalossa 5x2-taideopettajat ovat työsuhteessa Annantaloon, mutta muissa kulttuurikeskuksen toimipisteissä 5x2-opetus ostetaan ostopalveluna taidekouluilta. Ehdotan, että kun uusia taideopettajia jatkossa rekrytoidaan Annantalossa, yhtenä tärkeänä valintakriteerinä on hakijan osaaminen ja kokemus erityisryhmien opettamisesta. Muissa toimipisteissä taideopetuspalvelu tulisi hankkia sellaisilta taidekouluilta, jotka voivat tarjota taideopettajia, joilla on kokemusta ja osaamista erityisryhmistä. Taideopettajalla on oltava pedagogista osaamista ja hänen on osattava ratkaista oman oppiaineensa oleelliset ja erityisoppilaille tyypilliset oppimisen ongelmakohdat (Salonen 2012, 35).

Nykyisten taideopettajien lisäkouluttaminen on ehdottoman tärkeää. On varmistettava, ettei yksikään taideopettaja joudu ilman tarvittavaa osaamista opettamaan erityisryhmää. Kaikkien taideopetukseen osallistuvien lasten tulee saada yhtä hyvä kokemus taidekurssista samoin kuin taideopettajan ei pitäisi joutua tilanteeseen, jota hän ei hallitse. Koulutuksia voi ostaa muun muassa Kehitysvammaliitosta, Kulttuuria kaikille -palvelusta ja Kynnys ry:ltä.

Vertaistukea tulee tarjota taideopettajille sekä säännöllisesti että pyydettyäessä. Keskustelutilaisuudet, joissa kokeneemmat taideopettajat voivat jakaa tietämystään, ovat kehittämistyössä esille tulleen tiedon mukaan niin tärkeitä, että niihin tulisi resursoida taloudellisesti. Kokeneemman taideopettajan opetustilanteen seuraaminen ja erityisluokan opettaminen kokeneemman opettajan tukemana ovat oleellisia asioita vertaisoppimisen kannalta.

Taideopetukseen tulevien erityisluokkien tarpeiden selvittäminen etukäteen on tärkeää. Luokan toimintakyvystä ja erityistarpeista tietojen saaminen etukäteen takaa lapsille ja taideopettajalle onnistuneemman taidekurssin. Kun oppilaiden erityistarpeet ovat etukäteen tiedossa, voidaan heille valita sopivanlainen oppimisympäristö ja taideaine, oikeanlaiset materiaalit ja apuvälineet sekä osaava taideopettaja. Kuten opinnäytetyössäni kävi ilmi, opettajalla ei ole lain mukaan lupaa kertoa oppilaiden erityistarpeista ilman vanhempien lupaa, jos oppilaan voi tiedon perusteella yksilöidä. Voimme jatkossakin vain toivoa, että saamme luokanopettajalta edes jotain tietoa taideopetukseen tulevien oppilaiden erityistarpeista. Esitietolomakkeen voi toimittaa etukäteen luokanopettajille täytettäväksi ja opettaja voi täyttää sen siltä osin, kuin mihin hänellä on salassapitolain puitteissa mahdollisuus.

Taideavustajien palkkaaminen taideopetuksen tueksi erityisryhmiä varten osoitautui tärkeäksi keräämäni aineiston perusteella. Joidenkin erityisluokkien oppilailla on niin paljon haasteita, että avustajia tarvitaan melkein yksi per lapsi. Avustajien palkkaaminen nostaa tietysti taideopetuksen kuluja, joten ensisijaisen tärkeää on, että oppilaiden oma opettaja ja koulunkäyntiavustajat osallistuvat taideopetukseen. Erityisryhmistä kokemusta omaavista taideavustajista pitää koostaa lista, jota kulttuurikeskuksen eri toimipisteiden tuottajat voivat käyttää rekrytoinnissa avukseen.

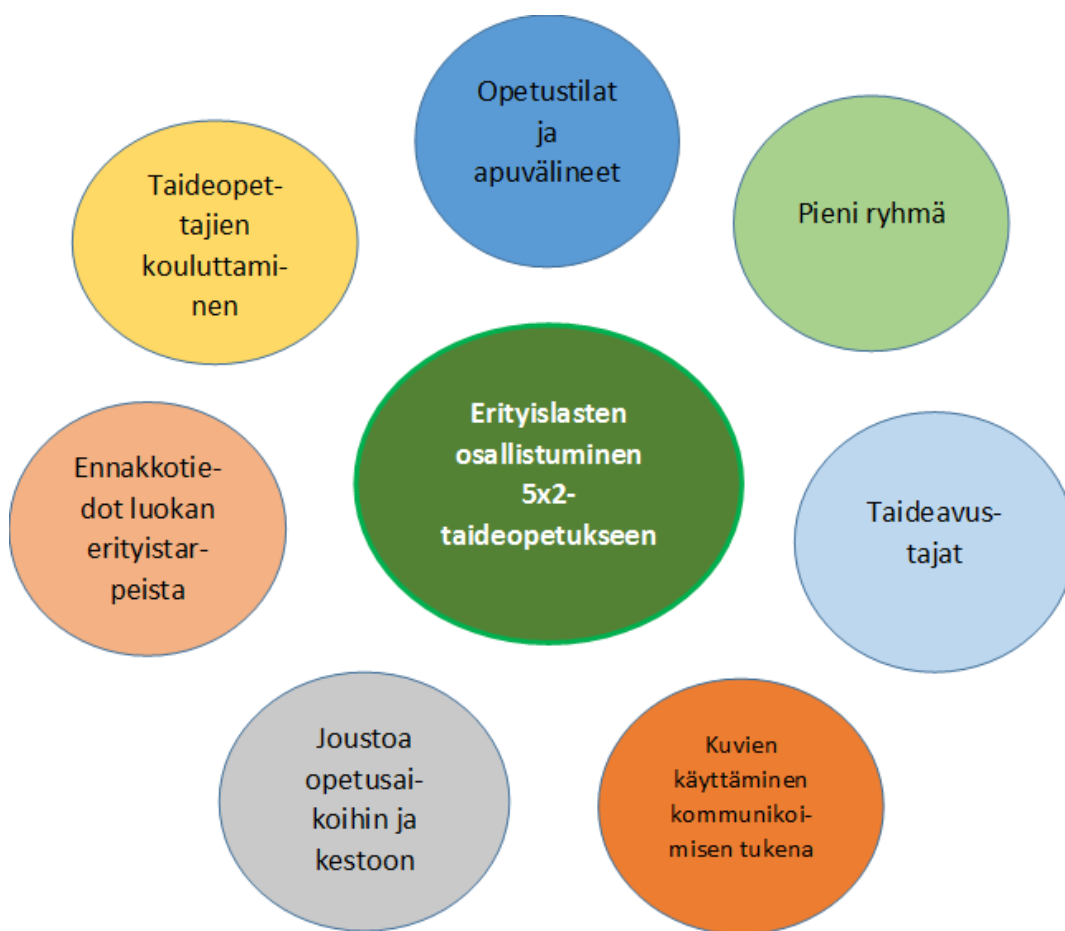
Saavutettavuusajattelu lähtee ensisijaisesti jokaisen korvien välistä, mutta myös taloudellinen resursoiminen saavutettavuuteen on tärkeää. Taideopetusta hyödyttävät apuvälineet eivät ole iso investointi, mutta useiden taideopettajien kouluttaminen on. Mikäli Helsingin kulttuurikeskus haluaa panostaa siihen, että kulttuuri on jokaisen helsinkiläisen oikeus jatkossakin, viraston johdon tulisi kannustaa toimipisteitä budjetoimaan saavutettavuuden edistämiseen. Helsingin kulttuurikeskuksen asettama tavoite 5x2-opetuksen oppilasmäärien suhteen ei täyty nykyisillä resursseilla, mikäli erityisluokille tarjotaan enenevässä määrin 5x2-taideopetusta. Erityisluokkien pienemmät oppilasmäärät vaikuttavat luonnollisesti saavutettuihin oppilasmääriin vuositasolla. Joko 5x2-taideopetukseen tuottamiseen varattuja taloudellisia resursseja on lisättävä tai tavoitteita oppilasmäärien suhteen on pienennettävä.

5x2-taideopetuksen saavutettavuuden parantamisen lisäksi ehdotan, että Helsingin kulttuurikeskus selvittää mahdollisuuksia tarjota erityislapsille vapaa-ajan taideopetusta. Sekä Annantalossa että Malmitalossa on tuotettu muutama vapaa-ajan taidekurssi erityislapsille ja tätä toimintaa tulisi jatkaa. Kaikki erityislapsset eivät ole valmiita aloittamaan avustajankaan tuella taideopetusta yleisen opetuksen ryhmässä (Helen 2016, 12). Heille taideharrastuksen aloittaminen erityislasten ryhmässä voi toimia tukikeinona siirtymisessä isompaan ryhmään. Vapaa-ajan taideopetusta voi markkinoida kohdennetusti 5x2-taideopetuksessa käyneiden luokkien oppilaille.

Jotta kulttuuripalveluiden saavutettavuus otettaisiin jatkossa entistä paremmin huomioon, ehdotan, että Helsingin kulttuurikeskus perustaa saavutettavuustyöryhmän, joka läpikäy kulttuurikeskuksen tuottamia palveluita saavutettavuuden näkökulmasta käsin. Helsingin kaupungin organisaatiouudistuksen jälkeen 1.6.2017 kulttuurikeskuksesta tulee osa kulttuurin palvelukokonaisuutta, johon kuuluvat myös taidemuseo HAM, kaupunginorkesteri, kaupunginkirjasto ja kaupunginmuseo (Helsingin kaupunki 2016c). Helsingin kulttuurikeskuksen kannattaa hyödyntää jatkossa muiden kulttuuritoimijoiden saavutettavuusosaamista.

Helsingin vammaisneuvosto on Helsingin kaupungin ja sen alueella toimivien vammaisjärjestöjen ja yhteisöjen pysyväisluonteinen yhteistyöelin. Se toimii vammaispalvelulain tarkoittamana vammaisneuvostona, jonka tehtävät on määriteltä kaupunkinhallituksen hyväksymässä toimintasäännössä. Neuvoston jäsenenä on luottamusmiehiä, viranhaltijoita ja vammaisjärjestöjen edustajia. Helsingin kulttuurikeskuksella ei ole edustusta vammaisneuvostossa. (Vammaisneuvosto 2016.) Voidakseen tuottaa entistä saavutettavampia palveluita olisi suotavaa, että jatkossa kulttuurikeskus osallistuisi vammaisneuvoston työskentelyyn mahdollisuuksien puitteissa.

Näitä kehittämissuhteita voi käyttää koskemaan melkein mitä muuta Helsingin kulttuurikeskuksen tuottamaa taidekasvatuspalvelua tahansa. Laajemmin näitä ehdotuksia voi hyödyntää kaikissa niissä instansseissa, joissa tuotetaan taidekasvatuksellisia palveluita lapsille ja nuorille.

Kuva 4. Erityislasten 5x2-taideopetukseen osallistumista tukevat asiat.

6 POHDINTAA LOPUKSI

Kun jokin aihe tulee henkilökohtaisella tasolla lähelle, se alkaa kiinnostaa aivan uudella tavalla. Itse en ollut juurikaan pohtinut saavutettavuusasioita, eikä saavutettavuus käsitteenä avautunut minulle oikeastaan muutoin kuin fyysisen saavutettavuuden tasolla, ennen kuin jouduin kohtaamaan asian omassa elämässäni. Uusperheessämme on kolme erityislasta, joiden osallistuminen kulttuuri- ja taidetarjontaan ei välttämättä olisi mahdollista, ellei taidelaitoksen tuottaja olisi miettinyt saavutettavuutta ja sen toteutumista käytännössä. Huomasin haastatteluita tehdessäni, että jos saavutettavuus koskettaa ihmistä henkilökohtaisella

tasolla, aihe on lähempänä sydäntä kuin niillä, jotka eivät ole joutuneet ajattelemaan asiaa sen erityisemmin omassa elämässään.

Lähtökohtana tälle opinnäytetyölle oli perehtyä 5x2-taideopetuksen saavutettavuuden nykytilaan ja luoda uutta tietoa koskien saavutettavien taidekasvatuspalveluiden tuottamista. Kehittämistyöni sujui käytännössä melko helposti. Kun aloitin opinnäytetyöni tekemisen, minulla oli paljon oman työhistoriani aikana syntyneitä olettamuksia koskien 5x2-taideopetuksen saavutettavuutta. Joko vahvistaakseni tai kumotakseni nämä olettamukset halusin kerätä mahdollisimman paljon tietoa ja ajatuksia eri alojen edustajilta. Opinnäytetyössäni lähestyin saavutettavuutta palvelun tuottajan, tilaajan ja vastaanottajan näkökulmasta. Haastatteluiden ja havainnoinnin pohjalta koostamani aineisto vahvisti omia olettamuksiani siitä, mitkä seikat vaikuttavat 5x2-opetuksen saavutettavuuteen. Minulle uusia esille nousseita seikkoja olivat taideavustajien ja vertaistuen tarve.

Haastatteluiden, pilotoinnin ja saavutettavuuden teorian pohjalta nousi erityisesti esille kolme asiaa: tieto, asenne ja opetuksen mukauttaminen. Jos taide- ja kulttuuritoimintaa ohjaavalla henkilökunnalla ei ole tarpeeksi tietoa lapsen tuen tarpeesta, se vaikuttaa erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten osallistumiseen sekä positiivisten kokemusten saamiseen toiminnasta (Helén 2016, 9). Taideopettajien osaamista voi lisätä koulutuksissa ja vertaisoppimisella. Myös vertaistuen tärkeys nousi esille haastatteluissa. Etukäteistieto oppilaiden erityistarpeista on tärkeää ja esitietolomakkeen avulla on mahdollista hankkia tuota tietoa.

Entäpä asenne? Kehittämistyöprosessin aikana huomasin, että on paljon kiinni ihmisen persoonasta ja hänen kokemusmaailmastaan, millaista suhtautuminen erilaisuuteen on. Aiemmat kokemukset erilaisuudesta ja siitä, miten oma lähiympäristö on erilaisuuteen suhtautunut, saattavat määritellä ihmisen asenteita saavutettavuutta kohtaan. Tiedon lisääminen ja erilaisuuden kohtaaminen käytännössä ovat omien havaintojeni ja tekemieni haastatteluiden pohjalta avainasemassa, kun halutaan lisätä saavutettavuusajattelua taideopetuksessa. Saavutettavan taidekasvatuksen lähtökohtana on henkilökunnan asenne, halu ja innostus toimia erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten parissa (Helén 2016, 11).

Opetuksen mukauttaminen erityisoppilaille sopivaksi on luonnollisesti tärkeä lähtökohta saavutettavuuden edistämisessä. Andersonin (1992) mukaan konkreettisimpia keinoja mukauttaa opetusta erityisoppilaiden kohdalla ovat oikeiden työ- ja apuvälineiden löytäminen sekä fyysisen ympäristön muokkaaminen sopivan kokoiseksi ja häiriöttömäksi. (Salonen 2012, 68.) Erityislasten opettajalta edellytetään joustavuutta ja sopeutumista uusiin tilanteisiin. Suunnitelmien muuttuminen on osa erityisopetuksen arkipäivää. Muutoksen sattuessa täytyy toivoa, että suunnitelma toteutuu jonain toisena hetkenä. (Ahvenainen & Ikonen & Koro 2001, 114.)

Taidekasvatustuottajan työ on oman kokemukseni ja samassa virastossa työskentelevien kollegoideni kertoman mukaan niin hektistä, että saavutettavuuden näkökulmaan ei palveluita suunniteltaessa aina ehdi perehtyä. Ajan lisäksi tarvitaan myös riittävät resurssit saavutettavien palveluiden tuottamiseksi. 5x2-taideopetuksen vieminen kouluille vaatii sekä tuottajalta että taideopettajalta enemmän ja on myös taloudellisesti kalliimpaa kuin opetuksen järjestäminen kulttuurikeskuksen toimipisteissä. Opinnäytetyöni tilaaja Helsingin kulttuurikeskus haluaa lähtökohtaisesti tuottaa saavutettavia palveluita, joten resurssien suuntaaminen 5x2-opetuksen saavutettavuuden edistämiseksi tukee viraston tavoitteita (Helsingin kulttuurikeskus 2016b). Toivon, että opinnäytetyöni virittää keskustelua saavutettavuudesta ja toimii ajatusten herättelijänä Helsingin kulttuurikeskuksessa.

Olisi ollut äärimmäisen mielenkiintoista tehdä opinnäytetyö taidekasvatuksen ja erityispedagogiikan näkökulmasta ja käsitellä enemmän niitä keinoja, joilla taideopettaja voi edistää taideopetuksen saavutettavuutta erityisryhmille. Opinnäytetyöni on kuitenkin kulttuurituotannon koulutusohjelman tuotos, joten näkökulmana oli yritettävä tiukasti pitää tuottajan ammatillinen osaaminen taidekasvatuspalveluiden suunnittelijana ja tuottajana.

Tuottajan rooli on oleellinen saavutettavien taidekasvatus- ja kulttuuripalveluiden tuottamisessa. Tuottaja tekee valinnat ja päätökset, jotka joko tukevat tai eivät tue palvelun saavutettavuutta. Tässä opinnäytetyössäni olen tuonut esille niitä asioita, joihin vaikuttamalla tuottaja voi edistää palveluiden saavutettavuutta. Tuottaja voi muun muassa vaikuttaa palvelun taloudelliseen saavutettavuuteen.

teen hinnoittelemalla palvelun niin, että se tavoittaa halutun kohderyhmän. Tuottajan käsissä on myös esimerkiksi taideopettajan valinta. Tuottaja voi valinnoillaan vaikuttaa siihen, onko taideopettajalla osaamista erityisryhmien kohtaamisesta. Tuottaja voi edistää saavutettavuutta kouluttamalla taidekasvattajia ja järjestämällä vertaistukea taiteen ammattilaisille. Taidekasvatus- ja kulttuuripalveluiden fyysisen ja aistillisen saavutettavuuden edistämiseksi tuottaja voi vaikuttaa omalta osaltaan; hän voi esimerkiksi tuottaa palveluita sinne, missä ihmiset ovat (koulut, palvelutalot, hoitolaitokset, vankilat) ja järjestää esityksiin kuvailutulkkauksen, viittomakielisen tulkkauksen tai tekstityksen. Tuottaja voi myös tehdä yhteistyötä tiedottajan kanssa ja edistää saavutettavampaa tiedottamista omalta osaltaan. Omaan työhöni taidekasvatustuottajana opinnäytetyöprosessi toi muutoksia. Siirryin muun muassa tilaamaan 5x2-opetusta erityisluokille taidetoimijalta, joka on erikoistunut erityisryhmiin. Aloin nähdä työni aivan uudella tavalla ja tein konkreettisia toimenpiteitä tuottamieni palveluiden saavutettavuuden edistämiseksi.

Opinnäytetyöni tuotti uutta tietoa saavutettavuudesta koskien taidekasvatuspalveluiden tuottamista erityisryhmille. Työni avaa aiheetta usean eri ammattiryhmän näkökulmasta ja sisältää konkreettisia toimenpide-ehdotuksia taideopetuksen saavutettavuuden parantamiseksi. Työn tuloksia voi käyttää esimerkiksi muistilistan lailla; taidekasvatuspalvelua suunniteltaessa voi kohta kohdalta käydä läpi asioita, jotka helpottavat erityisryhmän osallistumista palveluun (kuva 4, s. 83). Saavutettavuusajattelu lähtee ”korvien välistä” ja toivon, että tämä opinnäytetyö toimii ajatusten herättelijänä lukijalleen.

LÄHTEET

- Ahvenainen, Ossi & Ikonen, Oiva & Koro, Jukka 2001. Johdatus erityiskasvatuksen käytäntöön. Helsinki: WSOY.
- Anderson, Alida 1995. Arts Integration and Special Education. An inclusive Theory of Action for Student Engagement. New York, Yhdysvallat: Routledge.
- Anderson, Frances 1992. Art for All the Children. Approaches to Art Therapy for Children with Disabilities. Springfield, Illinois, Yhdysvallat: Charles C Thomas.
- Annantalo 2016a. Koulut ja päiväkodit. Viitattu 4.6.2016.
<http://www.annantalo.fi/koulut/5x2taideopetus>
- Annantalo 2016b. Esittely. Viitattu 4.6.2016.
<http://www.annantalo.fi/esittely>
- Annantalo 2016c. Taideopettajat. Viitattu 15.10.2016.
<http://www.annantalo.fi/fi/taideopettajat>
- Annantalo 2016d. 5x2-taideopetus. Viitattu 18.10.2016.
<http://www.annantalo.fi/fi/5x2taideopetus>
- Austin, Sarah 2015. Beyond Access. The creative case for inclusive arts practice. Australia: Literature re-view Arts Access Victoria.
Saatavuus: <http://www.artsaccess.com.au/assets/Resources/Beyond-Access-Literature-Review-web.pdf>
- Derby, John 2011. Disability Studies and Art Education. A Journal of Issues and Research 52(2)/2011, 94-111. Saatavuus:
http://ed602.weebly.com/uploads/3/2/6/7/3267407/disabilities_studies_and_art_ed.pdf
- Derby, John 2012. Art Education and Disability Studies. The University of Kansas. Department of Visual Art. Viitattu 4.3.2017
<http://dsq-sds.org/article/view/3027/3054>
- Edu.fi – opettajan verkkopalvelu 2016. Yhteinen koulu kaikille. Viitattu 2.8.2016.
http://www.edu.fi/erityinen_tuki/yhteinen_koulu_kaikille/miksi_inkluisio
- Elliot, Niki & Doxey, Elaine & Stephenson, Val 2012. Inkluisio: vinkkejä, välineitä ja käytännön neuvoja inklusiivisen ja kaikkia arvostavan kouluympäristön luomiseen. Suom. Anna-Kaisa Virtanen. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Ferguson, Dianne L. 2008. International trends in inclusive education: the continuing challenge to teach each one and everyone. European Journal of Special Needs Education (23) 2/2008, 109-120.
Saatavuus: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08856250801946236>
- Finlex 1986. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Viitattu 14.1.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>
- Finlex 1987. Laki vammaisuuden perusteella järjestettävissä palveluista ja tukitoimista. Viitattu 16.11.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>

- Finlex 1998. Laki taiteen perusopetuksesta. Viitattu 14.1.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980633>
- Finlex 2014. Yhdenvertaisuuslaki. Viitattu 14.1.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>
- Gulløv, Eva & Højlund, Susanne 2003. Feltarbejde blandt børn. Metodologi og etik i etnografi sk børneforskning. København: Gyldendal.
- Hakkarainen, Kai & Lonka, Kirsti & Lipponen, Lasse 2004. Tutkiva oppiminen: järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen sytyttäjinä. Helsinki: WSOY.
- Hakkola, Kirsti & Laitinen, Sirkka & Ovaska-Airasmaa, Mirja 1991. Lasten taidekasvatus. Helsinki: Kirjayhtymä.
- HAM 2016. Helsingin kaupungin taidemuseo. Viitattu 8.10.2016.
<https://www.hamhelsinki.fi/>
- Helén, Elina 2016. SATA - saavutettava lastenkulttuuri ja taiteen perusopetus – hanke. Esiselvityksen raportti. Tampereen kaupunki.
 Saatavuus: http://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/tutkimukset_ja_raportit/Sata-hankkeen_esiselvitysraportti_2016.pdf
- Helsingin aluesarjat 2017. Aluesarjat. Viitattu 16.3.2017..
<http://www.aluesarjat.fi>
- Helsingin kaupungin palvelut 2016. Vapaaehtoistoiminta. Viitattu 2.8.2016.
<http://www.hel.fi/www/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/palvelut/palvelukuvaus%26current=true%26id=3415>
- Helsingin kaupunki 2013. Tietokeskus. Helsingin ulkomaalaisväestö vuonna 2013. Viitattu 27.7.2016.
http://www.hel.fi/static/kanslia/elo/Ulkomaalaisvaesto_2013.pdf
- Helsingin kaupunki 2016a. Perusopetus. Apua ja tukea oppilaalle.
<http://www.hel.fi/www/Helsinki/fi/paivahoito-ja-koulutus/perusopetus/apua-oppilaalle>
- Helsingin kaupunki 2016b. Päivähoito ja koulutus. Valmistava opetus. Viitattu 5.10.2016.
<http://www.hel.fi/www/helsinki/fi/paivahoito-ja-koulutus/perusopetus/mita-opiskellaan/valmistava/valmistava>
- Helsingin kaupunki 2016c. Kaupunki uudistuu. Viitattu 9.11.2016.
<http://www.hel.fi/www/Helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/tietoa-helsingista/kaupunki>
- Helsingin kulttuuri- ja kirjastolautakunta 2016. Päättösasiakirja 05/10.5.2016. Viitattu 4.6.2016.
http://www.hel.fi/www/kulke/fi/paatoksenteko/lautakunnan-paatosasiakirjat/asiakirja?year=2016&ls=11&doc=Kulke_2016-05-10_Kklk_5_Pk
- Helsingin kulttuurikeskus 2016a. Viraston esittely. Viitattu 4.6.2016
<http://www.hel.fi/www/kulke/fi/viraston-esittely/>
- Helsingin kulttuurikeskus 2016b. Palvelut. Viitattu 4.6.2016
<http://www.hel.fi/www/kulke/fi/palvelut/>
- Helsingin peruskoulut 2017. Viitattu 29.1.2017.
http://www.hel.fi/static/liitteet/ohev/Helsingin_peruskoulut2016_2017.pdf

- Helsingin peruskoulut 2016. Pasilan peruskoulut, tukea oppilaalle. Viitattu 4.8.2016.
<http://www.hel.fi/www/peruskoulut/fi/koulut/pasilan-peruskoulu/opetus/tukea-oppilaalle/>
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hollo, Juho 1918. Mielikuvitus ja sen kasvattaminen. Edellinen-jälkimäinen osa. Helsinki: WSOY.
- Hutton, Kate (toim.) 2015. Towards an inclusive arts education. Lontoo, Iso-Britannia: Institute of Education Press.
- Itkonen, Satu 2008. Mikä mahtava mörkö!: poimintoja kehitysvammaisten taiteesta. Helsinki: Kehitysvammaisten taiteilijoiden tuki ry, Kettuki.
- Kanneltalo 2016. 5x2-kurssit alakouluille. Viitattu 17.11.2016.
<http://www.kanneltalo.fi/5x2>
- Kivirauma, Joel 2015. Erityispedagogiikka tieteenä. Teoksessa Moberg, Sakari & Hautamäki, Jarkko & Kivirauma, Joel & Lahtinen, Ulla & Savolainen, Hannu & Vehmas, Simo Erityispedagogiikan perusteet. Jyväskylä: PS-Kustannus. 11–23.
- Koponen, Heini 2004. Monikulttuurikasvatus ja monikulttuurinen koulu - Mitä kaikkea se sisältää? Viitattu 10.2.2017.
 Saatavuus:
http://www.vink.helsinki.fi/files/Theoria_monikult.html
- Kulttuuria kaikille 2016. Tietoa meistä. Viitattu 2.8.2016.
http://kulttuuriakaikille.fi/tietoa_meista
- Kulttuurikurssit 2017. Kulttuurikurssit kouluille. Viitattu 29.1.2017.
<http://www.kultus.fi/fi/kulttuurikurssit-kouluille>
- Kuusisto, Sanna & Sarvela, Annika 2016: Inklusiivinen taideopetus. Viitattu 27.7.2016.
<http://www.lastenkulttuuri.fi/tavoitteena-inklusiivinen-taideopetus/>
- Känkänen, Päivi 2013. Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Sosiaalitieteiden laitos. Terveysten ja hyvinvoinninlaitos.
 Saatavuus:
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104494/URN_ISBN_978-952-245-911-4.pdf?sequence=1
- Lahtinen, Matti & Tamminen-Dahlman, Anne & Vehkamäki, Pirjo 2013. Julkisuus ja tietosuoja opetustoimessa. 4. uudistettu painos. Helsinki: Opetushallitus.
 Saatavuus:
http://www.opi.fi/download/152370_julkisuus_ja_tietosuoja_opetustoimessa.pdf
- Lastenkulttuuri 2016. Liitto. Viitattu 5.6.2016.
<http://www.lastenkulttuuri.fi/liitto/>
- Lastenkulttuurikeskusten liiton strategia 2016. Viitattu 5.6.2016.
<http://www.lastenkulttuuri.fi/wp-content/uploads/2016/03/SUOMEN-LASTENKULTTUURIKESKUSTEN-LIITON-STRATEGIA.pdf>

- Lindstedt, Johanna 2010. Annantalo – Taiteen kohtaamispaikka lapsille, nuorille ja perheille. Teoksessa (toim.) Koskinen, Tuulikki & Mustonen, Pekka & Sariola, Reetta Taidekasvatuksen Helsinki. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 12.
- Loesl, Susan 2012. The Adaptive Art Specialist: An Integral Part of a Student's Access to Art. Teoksessa The Intersection of arts Education and Special Education: Exemplary Programs and Approaches. Julkaisija The John F. Kennedy Center for the Performing Arts.
Saatavuus: <http://www.kennedy-center.org/education/vsa/resources/Finalprofessionalpapersbook2013.pdf>
- Malley, Sharon 2012. Introduction. Teoksessa The Intersection of arts Education and Special Education: Exemplary Programs and Approaches. Julkaisija The John F. Kennedy Center for the Performing Arts.
Saatavuus: <http://www.kennedy-center.org/education/vsa/resources/Finalprofessionalpapersbook2013.pdf>
- Malmitalo 2016a. Esittely. Viitattu 4.6.2016.
http://www.malmitalo.fi/fi/malmitalon_esittely
- Malmitalo 2016b. Taidekasvatus. Viitattu 4.6.2016.
<http://www.malmitalo.fi/taideopetus>
- Metalliteollisuuden standardisoimisyhdistys ry 2010. SFS-käsikirja 48-1. Esteettömyys. Osa 1: Johdanto ja periaatteet tuotteiden, palveluiden ja ympäristön suunnitteluun. Helsinki: Suomen standardisoimisliitto SFS ry.
- Moberg, Sakari & Savolainen, H. 2015. Yhteistä koulua kohti. Teoksessa Moberg, Sakari & Hautamäki, Jarkko & Kivirauma, Joel & Lahtinen, Ulla & Savolainen, Hannu & Vehmas, Simo Erityispedagogiikan perusteet. Jyväskylä: PS-Kustannus. 75–99.
- Ojasalo, Katri & Moilanen, Teemu & Ritalahti, Jarmo 2014. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. 3. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro oy.
- Opetushallitus 2005. Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2005.
Saatavuus: http://www.oph.fi/download/123012_taideyl_ops.pdf
- Opetushallitus 2016. Yhteinen koulu kaikille. Viitattu 7.6.2016.
http://www.edu.fi/erityinen_tuki/yhteinen_koulu_kaikille
- Opetushallitus 2017. Taiteen perusopetus. Viitattu 7.3.2017.
http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/taiteen_perusopetus
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2014. Ehdotus lastenkulttuuripoliittiseksi ohjelmaksi. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
Saatavuus: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75262/tr6.pdf>
- Opetusministeriö 2003. Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma. Helsinki: Opetusministeriö.
Saatavuus: <http://docplayer.se/1628967-Lastenkulttuuripoliittinen-ohjelma-barnkulturpolitiskt-program.html>
- Opetusministeriö 2006. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus. Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010. Helsinki: Opetusministeriö.

Saatavuus:

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75254/tr15.pdf>

Papunet 2017. Aistit vuorovaikutuksessa. Viitattu 10.2.2017.

<http://papunet.net/tietoa/aistit-vuorovaikutuksessa>

Pihlaja, Päivi & Viitala, Riitta 2004. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY.

Rossi-Horto, Anne 2007. Ovi auki taiteen maailmaan. Teoksessa Taidevoimaa!. Helsinki: Helsingin kulttuurikeskus.

Räsänen, Marjo 2008. Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus. Helsinki: Taide-teollinen korkeakoulu.

Saarela, Merja 2004. Lapsen kehitysvammaisuus. Teoksessa Pihlaja, Päivi & Viitala, Riitta Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY.

Salonen, Mari 2012. Erityiskuvataidekasvatus – Eräiden kuvataideopettajien keinot muokata ja eriyttää opetusta erityisoppilaiden kohdalla. Pro gradu. Helsinki: Kuvataidekasvatuksen koulutusohjelma / Taiteen laitos /Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu.

Saatavuus:

https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/11359/optika_id_698_salonen_mari_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Saloviita, Timo 2013. Luokka haltuun! Parhaat keinot toimivaan opetukseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Seirala, Viivi 2012. Eläköön taidekasvatus! Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Saatavuus: http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=2678

Sirkus Magenta. Sosiaalinen sirkus. Viitattu 13.8.2016.

<http://sirkusmagenta.fi/wp3/sosiaalinen-sirkus/>

Sophie Mannerheimin koulu. Koulun esittely. Viitattu 5.6.2016.

<http://www.hel.fi/hki/soph/fi/Koulun+esittely>

Stoa 2016. Alakouluille. Viitattu 17.11.2016.

<http://www.stoa.fi/fi/alakouluille>

Strandell, Harriet 2005. Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus. Julkaisussa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Kutsuseminaari 2.5.2005. Helsinki: Stakes.

Saatavuus: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/75146/Tp4-2005.pdf>

Tamminen-Dahlman, Anne & Vehkamäki, Pirjo 2006. Julkisuus ja tietosuoja opetustoimessa. Opas koulujen ja oppilaitosten käyttöön. Helsinki: Opetushallitus.

Saatavuus:

http://www.oph.fi/download/136966_Julkisuus_ja_tietosuoja_opetustoimessa.pdf

Tarinateatteri Acts 2016. Anni Pellikka. Viitattu 9.10.2016.

<http://tarinateatteriacts.wixsite.com/tilaa/anni-pellikka>

Unicef 2016. Lapsen oikeudet. Viitattu 10.10.2016.

<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

Valveen sanataidekoulu 2016. Tarinoiden lumo kiehtoo iästä riippumatta – Lukulähettiläät lukemisen asialla. Viitattu 20.10.2016.

<http://www.sanataidesanoja.fi/?p=492>

Vammaisneuvosto 2016. Viitattu 2.8.2016.

<http://www.hel.fi/hel2/sote/vammaisneuvosto/vammaisneuvosto/>

Vismanen, Elina 2016. Taiteen perusopetuksen tila ja kehittämistarpeet Helsingissä. Helsinki: Helsingin kulttuurikeskus.

Saatavuus: <http://www.hel.fi/www/kulke/fi/Kulttuuripolitiikka/julkaisut/>

Julkaisematon materiaali:

5x2-opetuksen palaute 2014.

Annantalon saavutettavuuskartoitus 2014. Tekijät: Kulttuurikaikille -palvelu ja Kynnys ry.

Huldén, Sanna 2016. Tillgänglig barnkultur. Ett underlag för fortsatt arbete för en ökad funktionshindermedvetenhet inom svenskspråkig barnkultur i huvudstadsregionen. Helsinki: Luckan rf.

Ikävalko, Liisa 2017. Taideopettaja. Pohjois-Helsingin kuvataidekoulu. Sähköposti 15.2.2017.

Inklusiivisen taidekasvatuksen koulutus -raportti 2015.

Jenu, Anne 2016. Tilastosuunnittelija. Helsingin opetusvirasto. Sähköposti 16.6.2016.

Kangaste, Anu 2016. Lakimies, varatuomari. Helsingin opetusvirasto. Sähköpostit 18.11.2016 ja 23.11.2016.

Kehityspäivä 2016. Keskustelu Helsingin kulttuurikeskuksen lipunmyyjien kanssa 19.11.2015. Omat muistiinpanot.

Leijonaemot ry:n esitietolomake 2016.

Lukulähettiläät 2016. Lukulähettiläät-kokous 3.5.2016. Omat muistiinpanot.

Manninen, Antti 2016. Kanneltalon ja Malmitalon johtaja. Sähköposti 6.6.2016.

Mussaari, Eeva 2016a. Vastaava kurssisuunnittelija. Annantalo. Sähköposti 3.6.2016.

Vuorenmaa, Riikka 2016. Erityisopettaja. Sophie Mannerheimin koulu. Sähköposti 30.9.2016.

Haastattelut:

5x2-taideoppilas 2016. Taideopetukseen osallistunut autismiluokan oppilas. 13.2.2016.

Al-Nawas, Ahmed 2016. Moninaisuusasiantuntija. Kulttuurikaikille -palvelu. 16.6.2016

Ikävalko, Liisa 2016. Kuvataideopettaja. Pohjois-Helsingin kuvataidekoulu. 24.11.2016.

Juntunen, Kirsi 2016a. Koulutusvastaava. Taito Etelä-Suomi ry. 19.5.2016.

Juntunen, Kirsi 2016b. Koulutusvastaava. Taito Etelä-Suomi ry. 24.11.2016.

Korhonen, Outi 2016. Hankekoordinaattori. Kulttuurikaikille -palvelu. 16.6.2016

Kuusisto, Sanna 2016. Tanssija, koreografi, tanssinopettaja. 12.4.2016.

Lipasti, Elina 2016. Museolehtori. Helsingin taidemuseo HAM. 28.4.2016.

Mussaari, Eeva 2016b. Vastaava kurssisuunnittelija. Annantalo. 5.4.2016.

Mussaari, Eeva 2016c. Vastaava kurssisuunnittelija. Annantalo. 25.4.2016.

Pellinen, Ila 2016. Kulttuurituottaja. Kanneltalo. 25.4.2016.

Pilottiluokka B:n opettaja 2016. 10.11.2016.

Raivio, Nanne 2016. Museolehtori. Helsingin taidemuseo HAM. 16.5.2016.

Rask, Lotta 2016. Teatteriopettaja. 10.10.2016.

Salovaara, Sari 2016. Erityissuunnittelija. Kulttuurikaikille -palvelu. 16.6.2016.

Sarvela, Annika 2016. Tanssija, koreografi, tanssinopettaja. 12.4.2016.

Taideopettaja 2016. 4.10.2016.

Taimiaho, Sonja 2016b. Kulttuurituottaja. Malmitalo. 25.4.2016.

Westerholm, Hanna. Kulttuurituottaja. Stoa. 25.4.2016.

Sähköpostihaastattelut:

Kotkan Lasten kulttuurikeskus 2016. Kulttuurituottaja. 22.10.2016.

Lasten- ja nuorten kulttuurikeskus Kulttuurialta 2016. Koordinaattori. 24.10.2016.

Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX 2016. Vastaava kulttuurituottaja. 19.10.2016.

Lilla Villan 2016. Tuottaja. 25.10.2016.

Louhimo 2016. Lastenkulttuurituottaja. 12.10.2016.

Opettaja A 2016. Luokanopettaja. 3.6.2016.

Opettaja B 2016. Erityisopettaja. 29.2.2016.

Opettaja C 2016. Erityisluokanopettaja. 31.5.2016.

Opettaja D 2016. Erityisluokanopettaja. 25.4.2016.

Opettaja E 2016. Erityisluokanopettaja. 1.6.2016.

Osallistuja A 2016. Taideopettaja. 27.9.2016.

Osallistuja B 2016. Taideopettaja. 27.9.2016.

Osallistuja C 2016. Taideopettaja. 27.9.2016.

Osallistuja D 2016. Taideopettaja. 13.10.2016.

Osallistuja E 2016. Taideopettaja. 13.10.2016.

Pikku-Aurora 2016. Henkilökunta. 29.9.2016.

Taidetalo Toteemi 2016. Kulttuurituottaja. 1.11.2016.

LIITTEET

Liite 1

Kysymykset Suomen lastenkulttuurikeskusten verkoston jäsenten tuottajille
28.8.2016

1. Onko lastenkulttuurikeskuksessanne tehty saavutettavuuskartoitus ja jos on, niin kuka/mikä tahon teki sen? Jos kartoitus on tehty, niin onko siinä ehdotettuja toimenpiteitä pantu täytäntöön?
2. Koulutatteko taidekasvattajianne kohtaamaan erityislapsia/maahanmuuttajalapsia ja jos, niin miten ja miten usein?
3. Hyödynnättekö työpajoissa ja taidekasvatuksellisissa tilanteissa mitään apuvälineitä/kommunikointivälineitä esim. tukikuvia, tukiviittomia, Time timereitä, aktiivituynyjä, selkokieltä jne?
4. Selvitättekö esim. työpajoihin tulevien luokkien/päiväkotiryhmien erityistarpeita, esim. onko lapsilla aistivammoja, liikuntaesteitä jne? Jos selvitätte, niin miten? Onko teillä käytössä esim. esitietolomake?
5. Oletteko kohdanneet taidekasvatustilanteissa ongelmia, jotka ovat johtuneet siitä, että teillä ei ole ollut etukäteistietoa lapsien mahdollisista vammoista ja erityistarpeista? Miten olette toimineet näissä tilanteissa?

Liite 2

Ryhmähaastattelussa 25.4.2016 käsitellyt kysymykset ja teemat

1. Onko taloissa koskien 5x2-opetusta fyysisiä esteitä? Aistillisia esteitä? Onko taideluokissa erityislapsille esim. erityissaksia (motoriset ongelmat), muovihanskoja, kuulosuojaimia, aktiivityynyjä (aistiyliherkkyydet), Time timereitä?
2. Mitä ongelmia liittyy kouluhin ja opettajiin? Saadaanko oppilaista etukäteen tarvittavaa tietoa ja mitä tietoa tarvittaisiin?
3. Onko sattunut vaikeita tilanteita johtuen siitä, että ei ole ollut tiedossa etukäteen koululuokan oppilaiden erityisiä tarpeita jne?
4. Miten taideopettajat suhtautuvat erityisryhmiin? Suostuvatko opettamaan, onko joku kieltäytynyt?
5. Ovatko taideopettajat kaivanneet työkaluja toimimiseen erityislasten/kielitaidottomien lasten kanssa? (koulutus, kommunikoinnin apuvälineet, avustaja)
6. Pääsevätkö kaikki alueen erityisluokat 5x2-opetukseen samalla lailla kuin normiluokat? Tavoite on kuitenkin, että jokainen luokkaa pääsee kerran ala-asteen aikana.
7. Mitkä syyt voivat olla esteenä sille, että erityisluokat eivät osallistu 5x2:een? Kulken ja koulun kannalta?

Liite 3

Taideopettajien haastattelussa 12.4.2016 käsitellyt kysymykset

1. Mitä on inklusio taideopetuksessa mielestänne?
2. Mitä taideopettajan on hyvä tietää etukäteen taideopetukseen tulevista erityislapsista?
3. Miten taideopettajaa voi tukea erityislapsen kohtaamisessa?
4. Millaisia työkaluja taideopettajalla olisi hyvä olla hallussaan, kun hän kohtaa erityislapsia?
5. Pitäisikö erityislapsille suunnitella ihan omat sisällöt taideopetukseen vai mukauttaa opetus erityislapsille sopivaksi?
6. Onko lapsia, joita taideopetukseen ei voi ottaa vastaan?

Liite 4

Taideopettajien haastatteluissa 19.5.2016 ja 4.10.2016 käsitellyt kysymykset

1. Millaista tietoa kaipaisit etukäteen luokanopettajilta erityisoppilais-
ta/valmistavan luokan oppilaista? Tietoa diagnooseista, ymmärtämiseen
liittyvistä haasteista, turvallisuusasioista, käyttäytymiseen liittyvistä haas-
teista jne?
2. Koetko, että tarvitsisit jonkinlaista koulutusta toimiaksesi erityisoppilai-
den kanssa? Esim. koulutusta tukikuvien käyttämisestä, tukiviittomista,
selkokielestä ja ylipäänsä siitä, miten erilaisten lasten kanssa tulisi toi-
mia.
3. Onko sinulla ollut 5x2-opetuksessa ongelmia erityislasten kanssa toi-
mimisessa? Millaisia ja saiko niihin tukea esim. luokanopettajalta? Mil-
laista tukea olisit kaivannut?
4. Miten yhteistyö erityisluokkien opettajien ja avustajien kanssa on toi-
minut? Hyviä ja huonoja kokemuksia?
5. Luuletko, että ns. taideavustajasta olisi hyötyä opettaessa erityislaps-
sia?
6. Missä menee raja? Millaisia lapsia et haluaisi/kokisi turvalliseksi opet-
taa?
7. Vertaistuki: koetko, että toisen taideopettajan vertaistuesta olisi apua
kohdatessa erityislapsia?

Liite 5

Suomenkielisten alakoulujen erityisopettajille sähköpostitse lähetetyt kysymykset

1. Koetko, että koulun ulkopuoliseen taideopetukseen osallistumiselle on jotain esteitä, kun kyseessä on erityisluokka? (esim. matkustaminen, uusi paikka, uudet taideopettajat, poikkeaminen lukujärjestyksestä ja normaalia päiväjärjestyksestä)
2. Millaista tietoa haluaisit kertoa etukäteen taideopettajille? (esim. mikä luokka on kyseessä, millaisia haasteita oppilailla on koskien käyttäytymistä ja oppimista, millaisia ongelmia oppilailla on esim. puheen ymmärtämisessä, mitä apuvälineitä teillä on käytössä jne.)
3. Miten yksityiskohtaista tietoa voit kertoa oppilaista ulkopuolisille taideopettajille huomioiden salassapitovelvollisuuden? Voitteko esim. nimetä oppilaita, jos siihen on vanhempien lupa (kertoa esim. että Maijalla on epilepsia, joka täytyy huomioida)?
4. Toivotko, että taideopettajilla olisi aikaisempaa kokemusta erityislasten kanssa työskentelemisestä? Onko sillä merkitystä ja jos on, niin miksi?
5. Kuinka tarkat tiedot taideopetuksen sisällöistä toivot saavasi etukäteen? Onko tärkeää valmistella oppilaita siihen, mihin ollaan menossa ja miten tarkkaan? Haluatteko esim. tutustua tiloihin etukäteen?

S'I 2016

ympyröi:

MA TI KE TO PE

9.15 11.15 11.45

5x2 -TAIDEKURSSIN PALAUTELOMAKE OPETTAJALLE

Hyvä opettaja,
Kiitos kun kävit oppilaittesi kanssa taidekursseillamme. Meille on tärkeää saada palautetta kokemuksestanne ja toivon, että voisit palauttaa lomakkeen mahdollisimman pian kurssin jälkeen osoitteella Annantalon taidekeskus/ Eeva Mussaari, PL 4741, 00099, Helsingin kaupunki / Annankatu 30, PL 4741, Hki 10. eeva.mussaari@hel.fi.

Koulu _____

Luokka _____

Opettaja _____

Luokan 5x2-taideaineet _____

- **Opettajan aikaisempi kokemus Annantalosta**
☐ hyvä ☐ huono ☐ laatu on vaihdellut ☐ ei aikaisempaa kokemusta
- **5x2 -taidekurssin vaikutus omaan opetukseen**
☐ aiheisältöä voi integroida ☐ uusia tekniikoita voi hyödyntää ☐ tuo vaihtelua koulutyöhön
- **Millaisia odotuksia sinulla oli taidekurssia kohtaan?**

- **Nyt saatu opetus vastasi em. odotuksia**
☐ erittäin hyvin ☐ hyvin ☐ melko hyvin ☐ huonosti
- **Mitä toivot lisää tai muutettavaksi?**

S'I 2016

Jatkuu seuraavalla sivulla.

- Mitä hyötyä oppilaille oli kurssipäivistä?

- Mikä kokemus jäi parhaiten mieleesi?

- Mikä oli huonointa?

- Muita huomioita ja ajatuksia, jotka haluat tietoomme

Liite 7

Annantalo

S'I 2016

ympyröi:		
MA	TI	KE TO PE
9.15	11.15	11.45

5x2 -TAIDEKURSSIN PALAUTELOMAKE OPPILAALLE

Hei! Otit juuri osaa Annantalon 5x2-taidekurssiin. Ole kiltti ja kerro meille:

1. Mihin taideaineeseen osallistuit?

2. Oliko tämä taideaine mieleinen vaihtoehto? Miksi?

3. Mitä teitte kurssilla?

4. Mitä kurssin aikana tapahtui? Kerro kaikenlaisista tapahtumista – kivoista ja kurjista...

5. Mitä uutta opit taidetunnilla? Jotain, mitä et ole koulussa oppinut?

6. Terveisesi taideopettajalle

Kiitos vastauksistasi!

www.annantalo.fi

Liite 8

ESITIELOMAKE 5X2- JA 2X5-TAIDEOPETUKSEEN TULEVILLE LUOKILLE

Koulun nimi, luokka-aste ja luokkamuoto	Luokanopettajan nimi
Koulunkäyntiavustajien nimet	Luokanopettajan sähköpostiosoite ja puhelinnumero

Oppilaiden erityispiirteet

Oppilaiden keskittymiskyky	
Karkea ja hienomotoriset taidot	
Fyysiset rajoitukset	
Kommunikointi- ja kielitaidot	
Aistiherkkyydet (äänet, hajut, materiaalit jne)	
Eriyishuomiota vaativat sairaudet	

Onko luokallanne/oppilaillanne käytössä?

☐ tukiviittomat
☐ tukikuvat
☐ selkokieli
☐ kuulosuojaimet
☐ aktiivituoli
☐ Time timer
☐ pyörätuoleja
☐ jotain muuta, mitä?

Osallistuvatko opettaja ja avustajat oppilaiden kanssa taidetunneille?
Voiko taideopettaja olla etukäteen yhteydessä luokanopettajaan?
Haluatteko tutustua etukäteen opetustiloihin?
Tuletteko taideopetukseen taksilla?

Mitä muuta meidän olisi hyvä tietää?

--

Tiedot käsitellään luottamuksellisesti ja tuhotaan taideopetuksen jälkeen.

